

KOLOZSVÁRI ÉRTEKEZÉSEK
A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

2. SZ.

A PÉNZ TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

1526—1608.

ÍRTA

HARKÓ GYULA

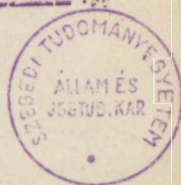
KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1912.

KOLOZSVÁRI ÉRTEKEZÉSEK
A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL
2. SZ.

JOG ÉS ÁLLAMTUD. KAR
Seminariumi könyvtár
H. 27.1

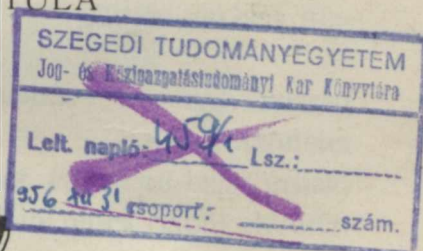

A PÉNZ TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

1526—1608.

ÍRTA

HARKÓ GYULA

KOLOZSVAR,
NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1912.

A PÉNZ TÖRTÉNETE
MAGYARORSZÁGON

1896-1908

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000855630

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLATTUDOMÁNYI KAR

Lelt.hely: 21128/
1

ELŐSZÓ.

Dolgozatom célja összegyűjteni a fontosabb adatokat s ezek alapján lehetőleg világos képet rajzolni a mohácsi vész után kifejlődött új pénzrendszerről. Tárgyalom pedig e kor pénzének történetét azért, mert akkor rakták le azon rendszer alapját, mely azután nagyon csekély változtatással korunkig fentartotta magát.

Főforrásokul használok a Fraknoi szerkesztésében megjelenő „Magyar Országgyűlési Emlékek”-et, továbbá Newald idevonatkozó dolgozatait, melyek tartalmazzák a bécsi kormánynak azon rendeleteit, melyekben útastásokat ad az egyes pénzverdéknek.

Midőn szerény munkámat a nagy nyilvánosság elé bocsátom, nem mulaszthatom el, hogy köszönetet ne mondjak *Erdélyi László dr.* egyetemi tanár úrnak, kinek szakavatott tanácsai lehetővé tették célom elérését.

Kolozsvár, 1912 március hó.

BEVEZETÉS.

Gazdasági és politikai életünk. — Gazdasági életünk s a központi hatalom.
— Gazdasági élet és a pénz. — A pénz és a nemzeti eszme. — A pénz
és az állami rend. — A pénztörténet fontossága.

Fegyverzaj közepette hallgatnak a múzsák, mondja az éles eszü, praktikus római. Oly életigazság, melyet keserves tapasztalataik alapján szűrtek le ők is, kiknél valóságos eseményszámba ment a betett Janus-kapú. Úgy hiszem, hogy Európa összes népei közt e tekintetben a rómaiakat a mi szegény hazánk követi a leghívebben. Ha átvizsgáljuk politikai és gazdasági életünk történetét, sajnos, a legfényesebben igazolva találjuk ez aphorizmat.

Politikai történetünk oly ideálisan férfias, a milyen csak lehet egy oly népé, melynek lovagiassága még a lovagok korában is közmondásos. Telve csodás fegyvertényekkel, de csakis fegyvertényekkel. Gazdasági életünk számára e vér-özönből alig emelkedik ki itt-ott egy-egy domb, hol békésebben vegetálhat az amúgy is egyszerű flora.

Azt azonban nem mondhatjuk, nem szabad mondanunk, hogy e stagnálásnak tisztán csak a háború az oka. Hisz ott vannak az Árpádok, ott van Nagy Lajos, Mátyás, kiknek kezéből a kard soha ki nem esik és mégis alattuk oly viruló gazdasági életünk, hogy annak fokát aránylag talán még most sem értük utól.

Nem, a Habsburgok kora gazdasági életének sivárságát nem egyedül a török harcok, szabadságmozgalmak okozzák, hanem az alkotmányunk, a nemzeti eszme ellen irányuló törekvések is. A gazdasági élet ugyanis, különösen nálunk, nagyon is érzékeny fokmérője a nemzet belső, állami életé-

nek, rendjének. Legcsekélyebb változataiban is hozzásimul azonban a központi hatalomtól függő állami élet jellegéhez a gazdasági élet szíve, bázisa, a pénz. Ha átnézzük csak úgy futólag is történetünket, a legfényesebben látjuk ezt bebizonyítva.

A pénzrendszer tulajdonképpeni szervezése hazánkban összeesik az igazi állami rend, a királyság megalapításával.

Valamint az uralkodó család s annak kormányzati principiuma teljesen nemzeti, úgy a magyar pénz jellege is, a mennyire csak lehet, a magyar nemzeti szellemhez van alakítva. Ha beosztásában nem is, de külsejében kifejezésre juttatja a nemzeti eszmét. A vegyes-házbeli királyok alatt, kik között nem egy idegen, de az erős nemzeti érzés őket is áthatja, magyarrá alakítja, a pénz nemzeti jellegét még mindig megtartja. Mikor azonban az idegen befolyásokat érvényesíteni akaró, az alkotmányos érzelmű magyartól teljesen elütő szellemenben nevelt Habsburgok kerülnek uralomra, pénzünk is elveszti nemzeti jellegét, átalakul a pénzláb, átalakul a külső alak a német szokások szerint. És ez átváltoztatást, a mi mű tárgyát fogja képezni, már a legelső Habsburgok egyike, I. Ferdinánd szinte teljesen végrehajtja; az utána következő két utód alatt pedig az új rendszer annyira kifejlik, hogy úgyszólván korunkig tartja fenn magát, nagyon kis változásokkal.

Ennek keretén belül azután a pénz tekintélye különböző a királyi hatalom ereje, az állami rend szerint. Erősebb kezű uralkodónk, mint Nagy Lajos, Mátyás, a kereskedelem legkedveltebb forgalmi eszközévé teszik a magyar pénzt, míg a gyengébbek, mint az utolsó Árpádok, II. Lajos, Zápolyai s a Habsburgok jó része alatt még a magyar is alig fogadja el a magyar pénzt.

Hogy pedig a magyar nép igazán életképes minden téren, azt legfényesebben bizonyítja egyebek mellett a magyar arany, mely még a miénknél sokkal fejlettebb gazdasági életű népnél is elfogadtatik mindmáig kereskedelmi forgalmi eszközül.

A nemzet valóságos közvetlen történetét világítja meg tehát korszerűen a pénztörténet, mert megismerteti az orszá-

reális, anyagi alapját; már pedig minden más, úgy politikai, mint gazdasági tevékenység ennek az alapján épül, fejlődik. Hogy mily fontos e gazdasági alap, azt fényesen bizonyítja a halhatatlan emlékű Széchenyi felfogása, mely szerint ha gazdag az ország, akkor nagyobb a művelődés esélye; egy gazdag és művelt népet pedig alkotmányos szabadságaiban elnyomni lehetetlen.

I. FEJEZET.

Az új pénzügyi administratio.

Ferdinánd és kormánya. — A pénzügyek rendezése. — A királyi kamara szervezése. — A pozsonyi kamara. — A hét bányaváros. — A bányászat és pénzverés az alsóausztriai kamara alá kerül.

Habsburgi I. Ferdinánd sok jóakarattal fogott hozzá új országának, Magyarországnak berendezéséhez és talán inkább is szívéhez nőtt volna, ha az egész országot megkapja. Mikor 1527 és 28-ban személyesen érintkezett a magyarokkal, azokból sokat megnyert szívjóságával. Eleinte kormányát is Budán akarja felállítani. Később azonban, mikor kevesebbet fordul meg alattvalói között és kitűnik tehetetlensége s a magyarokat kezdi mellőzni, mindinkább fogy a rokonszenv s nőnek a panaszok. Ő maga magyar tanácsosainak jellemét, képességét, személyiségét nem ismerte, de nem is ismerhette, mert egy udvari klikk teljesen hatalmába keríti, mely senkit sem enged hozzá. E klikk tagjai mind élelmes emberek, de minden politikai vagy katonai tehetség nélkül, kik csak saját hasznukat keresik. Gazdag emberek is mind, csak maga Ferdinánd marad szegény. A magyarok iránti politikájukat pedig nem a hideg, részrehajlatlan ész, hanem a hagyományos vak gyűlölet vezeti.¹ És akaratukat keresztül is viszik, mert az uralkodót teljesen elidegenítik a magyaroktól s Ferdinánd bár akaratlanul is, de már uralkodásának első éveiben, kezdi az idegenek uralmát meghonosítani hazánkban. Már az 1530-iki országgyűlésen keservesen emle-

Ferdinánd
és kormá-
nya.

¹ Hatvani: Brüsseli okmánytár I. 22. l.

getik a rendek, hogy az ország alkotmányos szervezete alig létezik, hogy az ország főbb hivatalnokai között alig van magyar.

A pénz-
ügyek
rendezése

Van azonban egy tér, hol Ferdinánd senkitől sem engedte magát kormányoztatni, ahol szabadon érvényesítvén tehetségét, maradandót tudott alkotni, és ez a pénzügyek tere. Nagy tervei, melyek folytonos háboruba keverték, roppant összegeket emésztettek fel és úgyszólván folytonos pénzzavarba is juttatták.¹ Érdekében állott tehát, hogy országainak pénzügyei úgy legyenek rendezve, hogy jövedelmei a lehető legjobban kiaknáztassanak és a lehető legnagyobb rendben folyanak be. És érdekes, hogy míg politikai tekintetben az ország alkotmányával ugyancsak nem bánt keztyűs kézzel, azt pénzügyi tekintetben óvakodik megsérteni. Ha jövedelmi forrásait nézzük, azt találjuk, hogy azok teljesen megegyeznek mind a régibb királyokéival. Pedig lett volna példája rá, hogy új adónemeket honosítson meg, mert hiszen éppen most kezdődnek az európai államokban a furcsábbnál furcsább illetékek, fogyasztási adók, minthogy az általános harcok mindenütt rendkívül megnövelték az államháztartás kiadásait, ezek pedig megkövetelték a bevételeknek is hasonló arányban való felemelését.

Óvakodik tehát e téren Ferdinánd a túlkapásoktól, de ami jogos jövedelme, azt teljesen kiaknázza. Viszont a rendek sem próbálkoznak meg azzal, hogy magukhoz ragadják a közjövödelmeknek nemcsak behajtását, hanem ellenőrzését is, amint megtették azt II. Lajos idejében.² És e mindkét oldalról való mérsékllet meg is termette gyümölcsét; mert míg egyfelől a folytonos bel- és külvihar s az ország ezer más nyomorúsága között a nemesség legalább ezért nem volt soha kénytelen viszálykodni fejedelmével, másfelől pedig képessé tette Ferdinándot e zavaros közállapotok közepette is a pénzügy terén oly rend és oly administratio

¹ Budapesti Közlöny 1867. év 2556. l. Tanárky Gedeon: Ausztria pénzügyéről I. Ferdinánd idejében.

² Acsádi: Magyarország pénzügyei 1226—1564. 30 l.

megteremtésére, amelyről méltán mondhatja Thallóczy, hogy „ha az aranybulla a magyar köz- és magán viszonyok terén Deus Terminust képez: nem kevesebb joggal állíthatjuk azt a Habsburg-ház uralkodása kezdetéről a magyar pénzügyekre nézve.“¹

Alkalma volt Ferdinándnak újat alkotni, mert a mohácsi vész után beálló teljes anarchia minden addigi szervezet működését teljesen beszünteti.² Különben is a régi szervezet nem volt teljesen alkalmas arra, hogy oly rendesen behajtsa és kezelje a mindinkább növekedő közjövödelmeket, mint azt megkívánta már a haladó korszellem, főként pedig az uralkodó állandó pénzszüksége. A kincstartó nagyon kevésbé tudta ellenőrizni a vármegyei adószedők s ezek alantas közegeinek működését. Szigorú behajtásról panaszkodnak folyton az adózók, de a vármegyék subsidiumaiban mindig tetemes a hátrálék. Nem alaptalanul panaszkodnak tehát a városok a XV. század második felében, hogy az exactorok csálnak. Új szövet kellett tehát alkotnia, mely megfeleljen a kívánalmaknak. Alkotott is Ferdinánd egy ily hivatalt, egy ily szövet, de nem újat, hanem a régít tökéletesíti úgy, hogy hivatásának minden tekintetben megfeleljen.³

Annyival is könnyebb volt ezt megtenni Ferdinándnak, mert ebben az ő akarata találkozott a nemzetével. Az 1528. év januárius havában országgyűlésre gyűlt nemesség felterjesztéséből olvassuk, hogy a rendek kéri a királyt,⁴ szervezzon

¹ Thallóczy L.: A kamara haszna 121. l.

² Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1894., 111. l.

³ Acsádi: M. orsz. pénzügy. 1526—64., 46. l.

⁴ Fraknoi Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek, I. 198. l. „In proventibus Regio Majestatis vniuersis exigendis sua maiestate tenere dignetur modum et ordinem ut scilicet solummodo per Thesaurarium scilicet et homines vel officiales per solam suam Majestatem ordinatos, vniuersi prouentus Regie maiestatis administrantur et exigantur ac quo necessitas regni et suorum confinium postulauerit, exponentur, ne per varios . . . aliorum in illis alique prodigalitas contingat. Sed sola maiestas sua illis prouidere dignetur, nec illos prouentus inscribere, appignonere, vel arrendare, imo si quos ex prouentibus Regiis et Reginalis maiestatis quocumque impignorasset et juscripsisset, retractare et reoccupare iutegre dignetur, ita tamen, vt expeditione hac confecta, sua Maiestas de prouentibus sue Maiestatis, positis rationibus illorum et cum illis, quibus impignorasset, satisfacere dignetur.

valami módon oly intézményt, melyben a kincstartón kívül tőle kinevezett hivatalnokok kezeljék az összes jövedelmeket és fordítsák oda, hova a szükség kívánja, nehogy azt illeték-telenek elpazarolják. De arra is ügyeljen a király, nehogy másnak beírják vagy bérbeadják a közjővedelmeket, ha pedig az megtörtént, szerezzék vissza azokat, mindazonáltal úgy, hogy az illetők kellőleg kárpótoltassanak.

A királyi
kamara szer-
vezése

Ferdinánd szervez is csakhamar egy ily célú testületet, mely királyi kamara nevet nyert. Ez elnevezés a magyarok előtt szintén nem volt ismeretlen, hiszen a bányáügyeket intéző hivatalokat már eddig is kamaráknak nevezték; mutatja ennek széleskörű használatát a *lucrum camerae* elnevezés is. A királyi kamara elnökének pedig meghagyták még a kincstartói címet is, hogy annál ismerősebbnek tűnjék fel az egész intézmény.

Bár látjuk, hogy Ferdinánd amennyira lehetett, igyekezett fentartani ez új intézményéhez a régi motívumokat, de csak külsőségekben. Hatalmi köre, munkabeosztása, utasítása azonban tökéletes mása azon kamaráknak, melyek az örökös tartományokban már régebben működnek és pedig szintén jó sikerrel¹ s amelyek a magyarral együtt mind a bécsi udvari kamarának voltak alárendelve. Ne gondoljuk azonban azt, hogy e tetteben politikai cél, az összpontosítás törekvése vezette. Nem is szolgálhatta azt a célt e tetteknél Ferdinánd, mert még ebben az időben a kamara nem annyira az állami, mint inkább a király érdekét van hivatva szolgálni, ennek ügyei tehát a király magán ügyei közé tartoznak, mert a király magán pénztára az állam pénztárától nincs elválasztva. Ezen az alapon állottak a rendek is, mit sejtethünk onnan, hogy e magyar intézménynek a bécsi udvari kamara alá való rendeléseért nem szólaltak fel. E korban még nem tekintették a kamarát állami közegnek, hanem csak egy testület ez az ő felfogásuk szerint, mely arra ügyel, hogy a király ne szenvedjen rövidséget jövedelmei behajtásánál.

A kamara elnökévé, kincstartóvá a király Gerendy Mik-

¹ Rosenthal: Die Behördenorganisation F. I. 15. I.

lós erdélyi püspököt teszi.¹ Az 1528. januárius 8-án kiadott terjedelmes instrukció² utasítja Gerendyt, hogy Nádasdy István budai várnagygyal, Pemfflinger István provisorral, Zubrik Oswald s Török István tanácsosokkal, kikhez azután Reichersdorfer György csatlakozott, egyetértve³ vizsgálják át a kincstár adósságait s alkudozzanak a hitelezőkkel az adósság elengedése vagy a fizetési határidő meghosszabítása irányában, vizsgálják át az adományleveleket, gondoskodjanak a király javainak kezeléséről s felhívja figyelmüket az arany, ezüst- és sóbányákra, harmincadra, vámra, halászati jogra s a tized ügyre is, végül pedig mint különösen fontos dolgot, a pénzverést is rájuk bizza, felszólítván őket, hogy arra nagyon szigoruan ügyeljenek fel. Szóval az összes gazdasági, pénzügyek vezetése a királyi kamarára volt bízva.

E testületnek székhelye Buda. Az 1528. évi országgyűlés különben is felkéri Ferdinándot arra, hogy Budát tegye az ország fővárosává, mint amelyet ajánl az ősi tradíciókon kívül központi fekvése is. A szervezés tehát megvolna, feladata ki van tűzve az új pénzügyi hatóságnak, de működését szerfelett meggyöngíti az, hogy anyagi alapja nincsen.⁴ Fizetésekért folyton zaklatják, de az állami jövedelmekből alig folyik be hozzá valami. Kénytelen tehát a budai polgároktól kölcsönöket felvenni s azzal fedezni a legszükségesebb kiadásokat. Természetesen ez nem tarthatott sokáig s a fiatal intézmény alig két évi működés után Buda elvesztével megszűnt. Hogy valóban megszűnt, bizonyítja azon utasítás, melyet a pozsonyi polgárság ad az 1830. évi országgyűlésre küldött követeknek: ebben a kamaráról már mint megszűnt dologról beszélnek és ugyancsak ebben emlegetik, hogy most a kapitányok szedik be az adót, még

¹ Thallóczy c. m. 124. l.

² Rosenthal c. m.-ben, valamint Acsády is c. m.-ben megemlítik, hogy ez utasítás a cseh kamaráéval majdnem teljesen megegyezik. Ez okmány fenmaradt, de még eddig kiadva nincs.

³ Archiv für Oesterr. Geschichte XXI. 223—291. l. Johann Karl Schuller: Georg Reichersdorfer und seine Zeit.

⁴ Acsádi: Két pénzügy történeti tanulmány. I. rész 28. l.

pedig oly ridegen, mint eddig soha.¹ Az ausztriai határhoz közel eső területek adóját az alsóausztriai kamara hajtja be; másokat meg egyes főurak foglalnak le a kincstár tartozásai fejében, vagy némelykor még ily jogcím nélkül is egészen önkényesen; szóval még nagyobb rendetlenségbe süllyed a pénzügy, mint volt azelőtt.

A pozsonyi
kamara

Ezen anarchiát csak úgy lehetett megoldani, ha újra szervezik a pénzügyi közigazgatást.² Ferdinánd ezért 1531 júniusában, midőn több előkelő magyar hívével tanácskozik az ország ügyeiről, nem késik ezt is napirendre tűzni és kéri véleményüket. A főurak azt ajánlják, hogy állítsa fel ismét a kamarát Pozsonyban, élén Pemfflinger Istvánnal.³ A szót tett követi s Ferdinánd 1531. július 21-ki rendeletével Pozsonyba telepíti a kamarát és egyúttal utasítással is ellátja. Sok oly teendőt biztost rá a király, melyet ezelőtt kivont a kamara hatalma alól és az alsóausztriai kamarára bízott. Így felhatalmazza most a kincstári érdekek per útján való megvédésével, gondoskodnia kell a végvárok állapotáról, erődítmények jókarban tartásáról. Egyúttal most rendezik a kamara belső ügymenetét is.

De e másodszori kezdet szinte még nehezebb, mint az első. A két évi anarchia folytán a kincstár jövedelmei mind más kezekbe kerültek⁴ s így az első években alig folyt be valami jövedelem. A kamara és a királyi helytartó erélyes fellépésének azonban lett sikere, mert lassan-lassan gyökeret ver ez új intézmény, folyton izmosodik, terjeszkedik s évtizedek alatt oda fejlődik, hogy „a politika, közigazgatás, igazságügy, törvényhozás, gazdasági élet többé-kevésbé az ő befolyása alá kerül s vannak idők, midőn a kamara intézményében az államélet összes szálai egybefolytak”.⁵

Ferdinánd sokáig ingadozó trónjának megerősítéséhez

¹ M. O. E. I. 274. l.

² Acsádi: Magy. orsz. pénzügyei 1526—64, 50 l.

³ Akad. Ért. 1875. Fabritius Károly. Pemfflinger élete.

⁴ Bányászati és Kohászati Lapok XIII. évf. 228. old.

⁵ Acsádi: e. m. 51 l.

a kamara sokkal többel járult, mint bármely más nem katonai intézmény. Ez a fejlődés azonban, mint említettem, nagyon lassan történt. A harmincas években alig tudnak annyira menni, hogy a rovásadó beszedését a kamara kezében összpontosítsák, mert a főurak, kik rengeteg területek tulajdonosai voltak, s a várparancsnokok továbbra is nemcsak hogy maguk szedették be az adót birtokukon, hanem még az adókötelesek összeírását sem akarták megengedni, nehogy ténykedésüket a kamara ellenőrizhesse.

Ez állapotnak csak a királyi hatalom teljes megszilárdulása vet véget, mely mihelyt erősebbnek érzi magát, azonnal igyekszik kedvelt alkotásának életét is megszilárdítani, kiadván 1548 dec. 13-án egy új rendtartást. A magyar királyi kamara magna chartájának mondja ezt Acsádi¹ és valóban az is, mert ebben van tisztázva e testület viszonya a többi országos hatóságokhoz. Míg előbb a helytartótanács némi befolyást gyakorolt a kamara ügymenetére, most a király ezt teljesen megszünteti és a kamarát a bécsi udvari kamara főnhatóságán kívül teljesen szabaddá teszi; továbbá egész határozottan kimondja, hogy a kamara összes teendőit, melyekhez a királyi jogok, jövedelmek, pénzverés, a bányászat és harmincad ügyeinek gondozása s fejlesztése tartozik, kiszabott hatáskörén belül teljesen önállóan végzi.² Ezzel azután egészen szabaddá lett az életerős intézmény s elfoglalja tekintélyes pozícióját országunk kormányzó közegei között, melyet azután változatlanul megtart három századon keresztül.

Ha azon ügykör, melyet immár a harmadik rendeletben jelölnek ki a kamara számára, mindig bővebben, teljesen megmarad, akkor csakugyan egyedül ő intézné hazánk pénzügyeit. De a viszonyok alakulása következtében ügyköréből még a kezdet első éveiben egyeseket elvonnak, még pedig a bányászat és pénzverés vezetését. Az 1528. évi, majd az 1531., 1548.-i instrukció mind utasítja ugyan a kamarát, hogy az állami vagyon e

A hét
bányaváros

¹ E. m. 54. l.

² A Magyar Tört. Tár VIII. kötetében Szilágyi Sándor közli az 1549. évi kamarai költségek egy töredékét, mely annyiban érdekes, hogy bemutatja a hivatalnokok fizetését.

két ágát is kezelje, de ez abban az időben csak üres megbízás maradt, mert a hét bányaváros a pénzverdével együtt nem volt a kamarának átadva, de nem is lehetett, mert hitbértül kötöttet le még a Miksa és II. Ulászló közt létesült szerződés folytán Ferdinánd nővérének, Lajos király özvegyének, Mária királynénak.¹ Férje halála után tehát Mária királyné húzta a neki inscribált bányavárosok jövedelmét és azok kormányzatát is nem a pozsonyi kamara, hanem az ő megbízottai, tisztjei végzik. Sőt mikor bátyja, V. Károly, Németalföld kormányzójává nevezi ki, még Brüsseltől is teljesen függetlenül kormányozza a bányavárosokat.²

Azzal a ritka erélylyel fogott hozzá e nő birtokainak szervezéséhez, mint amit tapasztaltunk a mohácsi vész után bátyja mellett kifejtett agitációjánál, vagy amiről németalföldi kormányzata tanuskodik. Felállítja a körmöci és selmeci kamarát, körmöci kamara-gróffá meg kinevezi kedvelt hívét, Behaimb Bernátot,³ ki e hivatalt 1538-ig viseli s a királyné bizalmának minden tekintetben meg is felel, mert leküzdi a szomszéd birtokosok túlkapásait, le a bányászok zavargásait, a bányavárosok ellenkezéseit s amennyire az akkori zavaros közviszonyok közt lehetséges, rendet teremt. A bányavárosok e különleges helyzete, hogy nem a kincstartó kezeli őket hanem egy egészen idegen közeg, mintegy előjele volt egy későbbi oly intézkedésnek, amely a közjövödelmek e fontos szerveit az állam testéből kiszakítva, egy más, közigazgatásunktól teljesen idegen hatóságnak a vezetése alá helyezi.

Ferdinánd és Mária között ugyanis a régi jó egyetértés felbomlik. Okai ennek többfélék, de mindenesetre szerepel benne az is, hogy Ferdinánd nem szívesen nézte azon teljesen független hatalmat, melyet Mária országának egy területe fölött teljes felségjogokkal gyakorolt. Máriát meg sértette az, hogy elvonták tőle a mármarosai sókamarát és a jövedelmeket sem szolgáltatták át neki pontosan. A feszültséget, azután V. Károly oszlatja el, ki ráveszi testvéreit 1548 már-

¹ Hatvani: Brüsseli okm. tár I. 22. l. — Schmidt: Berggesetze I. 99. l., 85. l.

² Péch A.: Alsó-Magyarország bányászatának története I. 82. l.

³ Engel: Gesch. d. Ung. Reich. I. 201. l.

cius 7-én egy szerződés megkötésére, melynek értelmében Ferdinánd haszonbérbe veszi Mária összes magyarországi javait, évenkénti 34.000 magyar forint bérösszegért.¹

Ferdinánd tehát most hatalma alá hajtja az egész bányavidéket, ami a török foglaláson kívül esett, mivel már előbb visszaveszi a Fuggerektől a rézbányákat, János király halála után pedig ideig-óráig megkapja az ország északkeleti részét s Erdélyt is.² Ferdinánd most már sürgős kötelességének tartja, hogy egységesen szervezze a bányászatot úgy, amint azt tette már az örökös tartományokban. Eredetileg az volt a terve, hogy azt, mint országos ügyet, az országgyűlésen intézze el és amint azt az 1548 dec. 13-án a kamarának adott utasítás bizonyítja, a magyar kamara alá akarta rendelni. Az 1548. évi országgyűlésnek tesz is egy előterjesztést a bányaügyről, melyben felhívja a rendeket, újítsák meg a régi törvényeket, melyek alapján a király a magánosok területén levő összes bányákat kellő kártalanítás fejében átveheti. Határozzák el, hogy az ércet az összes bányákból csak a kamara válthassa be, ami lehetővé teszi több ércpénznek a verését. Szeretné visszaállítani a király azon régi szokást, hogy egy országos bányafelügyelőt nevezzen ki, aki intézné a bányák mindennemű ügyeit és alája rendelné egy erdészt, ki vágatná a bányák számára a fát, égetné a szemet s ügyelne, nehogy oktalanul pusztítsák az erdőket. Tartsák tiszteletben a bányászok kiváltságait. Hozzanak szigorú büntetést a hamis pénzverőkre, a nemes érceket az ország területéről kiszállítókra. Együttal felhívja a rendeket, hogy senki közülök pénzt ne veressen, illetve magánosok által illetéktelenül vert pénzt el ne fogadjon és még több ily kisebb értékű követelményt terjesztett elő.³

A rendek válaszukban a király egyes kívánságait kifogásolják, másokat meg nem teljesítenek, mint például a magánosok bányájának a király számára való átadását, azon az alapon, hogy az 1491. évi törvénykönyv eltörli Mátyás

¹ Hatvani: Brüsseli okm. tár. II. k. 154. l.

² Wenzel: Magy. bány. tört. 193. l.

³ M. O. E. III. k. 184. l., latin szövege 196. l.

király azon törvényét, mely a királyt a magánosok birtokain talált ércbányák lefoglalására felhatalmazza és az ily magánbirtokosokat csak a bányadij, urbura, fizetésére kötelezi.

A bányászat,
pénzverés az
alsóausztriai
kamara alá
kerül

A király a rendek e vonakodásain elkedvetlenedve elhatározza, hogy többet nem viszi a rendek elé az ügyet, hanem anélkül rendezi a bányászatot az örökös tartományok mintájára. S valószínűleg ezután érlelődik meg benne az a terv, hogy mivel amugyis teljesen az örökös tartományok mintájára alakítja át a magyart is, tervének tökéletesebb keresztül vitele céljából rábízza azt az alsóausztriai kamarára, mely a bányavárosokhoz elég közel fekszik és az ily ügyekben már vannak tapasztalatai. De ne felejtjük el azt se, hogy valószínűleg a harmincadoknál észlelt szabálytalanságok is hozzájárulnak ezen tervének végrehajtásához. Tehát nem politikai célokból teszi ő ezt, hanem célszerűségből, mert ha központosító és németesítő törekvéseit is belevisszük e tetteinek mozgató rugói közé, akkor nem tudjuk megokolni azt, hogy a magyar kamara jogkörét miért igyekszik folyton öregbíteni és függetleníteni.¹

Az oly szépen megszilárduló pénzügyi közigazgatás egységét tehát mindjárt maga Ferdinánd megbontja és éppen a közjavak legfontosabbikát, az állami és magánélet alapját, a pénz verését és anyagának előteremtését rendeli egy idegen hivatal alá. Természetes, hogy a rendek e sérelmes intézkedést nem hagyták szó nélkül, de hiába: változtatni a dologon nem tudtak. Különben Ferdinánd alatt nem is érezte oly nagyon a nemzet e visszás helyzet súlyát, mert a pénzügyek terén okos mérsékletét mindvégig megtartja.

¹ Acsádi: Magy. orsz. pénzügyei 1526–64. 37. l.

II. FEJEZET.

Pénzverő súlymértékek.

A pénztési viszonyok tárgyalásánál elkerülhetetlen, hogy tisztába ne legyünk a vizsgálandó kor azon súlymértékeivel, melyekkel a nemes fémek tömegének egyes részeit igyekeztek megjelölni. E tekintetben oly szerencsés helyzetben vagyunk, hogy e nehéz kérdés, mely évek nehéz munkásságát és széleskörű vizsgálódását kívánná, már eléggé meg van világítva.

A nemes ércnek általános súlymértéke a márka. Használták ezt azon kor minden országában, de súlya mindenütt más. Sőt nemcsak országonként változik e súly, hanem vidékenként is. Belházy például összegyűjti okmányok nyomán az összes, hazánkban használt márkákat és azt találja, hogy kilenc féle márka volt közhasználatban: magyar, budai, esztergomi, székesfehérvári, erdélyi vagy szászsebesi, szepeni, radnai, szepesi és pápai márka.¹ Természetes, hogy a pénzverőkben nem használnak vidékenként más fajú márkát, hanem kitart mindenik egy, a budai vagy magyar márka használata mellett, melyet a XVI. és XVII. században még bányavárosi márkának is neveznek.² Ez a márka volt a legelterjedtebb, a legtovább is tartotta fent magát és pedig a körmöci pénzverőben 1727-ig. Belházy említett nagybecsű értekezésében megállapítja a márka súlyát mai súlymértékekben is, amit talán nem lesz felesleges itt röviden bemutatnunk a későbbi könnyebb összehasonlítás érdekében.

¹ Bányászati és Kohászati Lapok XXII. évf. 19. l. Belházy: Régi pénzverési súlymértékek.

² Schmidt: c. m. II. Abth. V. 247. l.

Számításainak alapjául azon számtalan okmányban említett súly-arányt veszi, hogy 8 budai márka egyenlő 7 bécsi márkával. A bécsi márka súlyát pedig 280·668 gramm-nak veszi.¹ Az aránylatból következik, hogy 1 budai márka 245·5845 grammot nyom.²

További fejtegetéseiben azt is kimutatja, hogy e súly-egység honnan veheti eredetét. Azt találja ugyanis, hogy a magyar márka súlyához nagyon közel áll a troyesi márka, mely a 12 unciás római fontból származik. A két mérték súlya között csak 0·0049 gramm a különbség.³ Ez azonban oly elenyésző, hogy a két márkát bátran egyenlőnek lehet venni.⁴

E márkának a felosztása azután többféle volt aszerint, hogy hol milyen célra használták. Némely helyen nemcsak

¹ Nobák: Münz-Maas- und Gewichtbuch 926. l.

² 7 bécsi márka = 8 budai márka.

1 bécsi márka = $\frac{8}{7}$ budai márka.

1 bécsi márka = 280·668 gr

$\frac{8}{7}$ budai márka = 280·668 gr.

1 budai márka = $\frac{7}{8}$ 280·668 gr. = 245·5845 gr.

³ Számítása a következő: Bäckli meghatározása szerint 1 római font 327·4526 gr.

A régi troyesi márka meg éppen 9 római unciával, azaz $\frac{3}{4}$ római fonttal volt egyenlő, tehát

$1 : \frac{3}{4} = 327·4526 : x$

$x : \frac{3}{4} \times 327·4526 = 245·5894.$

⁴ Dr. Arnold Luschn-Ebengreuth az „Archiv für oesterreichische Geschichte” c. folyóirat 47. kötetében értekezik a régi súlymértékekről s ebben szövege van a magyar márkáról is és felsorolja azon legrégibb adatokat, melyek lételet bizonyítják. Azután súlyát is kiszámítja: 246·20485 gramm-ban. Tehát más mint a Belházyé és pedig azért, mert a bécsi márkát 281·378 gramm-nak veszi, míg Belházy az újabb megállapodást használja; ő a pénzverés módjaiból indul ki, melyet azonban nálunk, mint látni fogjuk, oly hajszaínyi pontossággal sohasem tartottak be az eszközök tökéletlensége miatt, hogy pontos, precíz számításokat lehessen végezni ezek alapján. Ellenben Belházy éppen ezt felismerve és hangsúlyozva a bécsi márka és a budai v. magyar márka egy közismert és pontosnak elismert arányából indul ki. Tehát mindenesetre pontosabb a számítása, mint a Luschn von Ebengreuthé.

súlyt, hanem egy bizonyos pénzösszeget is értettek rajta. Az első neve súly szerint mért, az utóbbi pedig számlált márka.¹ E megkülönböztetés azon sajátságos szokásból eredt, hogy a pénzverésre vonatkozó törvényekben, rendeletekben nem egyes pénznek a súlyát határozzák meg, hanem mindig azt, hogy hány darabot kell kivágni egy márka ércből. Ezután lassanként szokás lett, hogy egy akkora összeg pénzt, amennyit egy márka ércből kivágtak, szintén márkának nevezik és használják e nevet akkor is, ha mondjuk a márka törvényes súlyából hiányzik.

A súly szerinti márkát az általános használatban felosztják 8 unciára, 16 latra, 64 quintelre, melyből nálunk a kunting elnevezést csinálták.

Némileg eltérő a bányászok felosztása; ők alapegységül a pisetumot veszik. Egy márkában van 8 uncia, 16 lat, 24 karát és 48 pisetum.²

És ismét másként osztják fel a márkát az aranyművesek, pénzverők. Megkülönböztetnek arany és ezüst márkát. Az arany márka áll 24 karátból, 288 grenből; az ezüst pedig 16 latból és 288 grenből. Tehát úgy az arany, mint az ezüst márkának van egy közös egysége: a gren.

E súlymértékekről azonban teljes képet csak úgy alkothatunk, ha kiszámítjuk, hogy minden egyes a mai mértékek szerint mennyit nyom, mi már nem is nehéz feladat, adva lévén a márka súlya. Megcsinálta ezt Belházy is és számításainak eredményét a következő elmes beosztású táblácskába foglalta össze: ³

¹ Finály: Középkori magyar metrologia 11. old.

² Finály: E. m. 12. l. A régiek a karát helyett gyakran fokot (gradus), pisetum helyett pedig praesagiumot vagy pondust mondtak és irtak.

³ Bányászati és Kohászati Lapok XXII. 43. l.

Márka	Fertő	Uncia	Lat	Karát	Sectin	Pizét	Könting	Dénár	Denär	Gren	Yperper	Budai	Erdélyi	Szepesi
												márkának súlya grammokban		
1	4	8	16	24	32	48	64	192	256	288	768	245·5845	206·8080	210·5010
	1	2	4	6	8	12	16	48	64	72	192	61·3961	51·7020	52·6253
		1	2	3	4	6	8	24	32	36	96	30·6981	25·8510	26·3126
			1 1 $\frac{1}{2}$		2	3	4	12	16	18	48	15·3490	12·9255	13·1563
				1 1 $\frac{1}{3}$		2 2 $\frac{2}{3}$		8 10 $\frac{2}{3}$	12	32		10·2327	8·6170	8·7768
					1 1 $\frac{1}{2}$		2	6	8	9	24	7·6745	6·4628	6·5782
						1 1 $\frac{1}{3}$		4	5 $\frac{1}{3}$	6	16	5·1163	4·3085	4·3854
							1	3	4 4 $\frac{1}{2}$	12		3·8373	3·2314	3·2891
								1	3 $\frac{3}{4}$ 1 $\frac{1}{3}$	4		1·2791	1·0772	1·0964
									1 1 $\frac{1}{8}$	3		0·9593	0·8078	0·8223
										1 2 $\frac{2}{3}$		0·8527	0·7181	0·7309
											1	0·3198	0·2693	0·2741

III. FEJEZET.

A magyar pénzláb.

Megmarad a régi pénzláb. — I. Lajos ércpénzei és pénzverői. — Hamis pénzverés. — A kostainicai pénzverde. — A pozsonyi, kassai, körnöci pénzverde. — János király pénzei. — Külföldi pénzek beözönlése. — A magyar pénzt kitiltják Ausztriából. — Mária biztosokat küld a bányavárosokba. — 1535. évi országgyűlés: panaszok a magyar pénz kitiltásáért. — 1537. évi nyitrai részleges ülés: vásárbírók. — 1538. évi országgyűlés: hamis pénzverők kikutatása. 1539. évi országgyűlés: a magyar pénz kitiltásának ügye. — Biztosok Körnőcön. — 1543. évi országgyűlés: beváltási ár felemelése. — Az ezüstpénz finomságának csökkenése. — Mária és Ferdinánd egyezsége. — 1547—48. évi országgyűlések: panaszok a pénzveretésért. — A magyar arany külseje, forgalmi értéke bel- és külföldön, abszolút értéke. A magyar ezüst pénznek külseje, forgalmi értéke bel- és külföldön, abszolút értéke. Vásárlóképesség. — A pénzverés technikája.

Ferdinánd pénzügyi tekintetben egészen a régi alapokra helyezkedik. Ha újakat is alkot, igyekszik abba legalább régi motivumokat belekeverní, hogy a folytonosság látszatát keltse. Éppen ez jellemzi pénzrendszerét is. Bár örökös tartományáiban nagy buzgalommal dolgozik a pénzrendszer központosításán, hazánkban egyelőre azon nem változtat, meghagyja mind a régi pénznemeket, melyeket országunkba léptekor itt talált: a 100 denárból álló magyar forintot, illetve a dénárokat, garast és aranyat. A magyar forintot azért nem találhatta itt, mert ekkor már ily pénzt egy darabban nem vernek. Az ezüst pénz jósága mindig ingadozott, az arany azonban nagy értékét mindig megtartotta és már ekkor Európaszerte híres. Pedig a Jagellók gyarló gazdálkodásának sikerült ennek értékét is valamivel csökkenteni. Míg Zsigmond

Megmarad
a régi
pénzláb

alatt az arany 23 karát és 10 gren finom, II. Lajos alatt már csak 23 karát és 8 gren.¹

II. Lajos
ércpénzei és
pénzverői

A Jagellók könnyelműségét azután alaposan kihasználja a hírhedt Thurzó-Fugger-féle konzorcium, mely a bányavárosokkal a pénzverést is kezébe keríti. Minden ország pénzeinek pedig a végromlását jelenti az, mikor a pénzverést, mely mint érték meghatározó a gazdasági s közvetve az állami élet és rend alapja, magánember gyakorolja kellő vagy legalább valamiféle felügyelet nélkül. Érezte és tudta is ezt mindenkoron, minden magyar államférfiú, mert a pénzverést a legrégibb idők óta a felségjogok közé sorolják, pedig még törvénybe nincs iktalva sehhol.²

És e nagy pénzrontás be is következett. A Thurzók már 1505-ben egy márka ezüsből 416 dénárt vernek.³ A könnyelműségében pedig még apját is felülmuló Lajos 1521-ben oly rossz pénz verését rendeli el 4 latos ezüsből, hogy egy régi forint 2 újat ér. A kamarai pénzbevéltők azonban 100 régi pénzt 110 újért cserélnek be, ami tulajdonképpen csak 55 régit érne; tehát e kis pénzrontás 45% hasznot hoz a királynak.⁴ 1522-ben pedig nem hogy újakkal cserélné ki a régi elkopott pénzeket, hanem újból elrendelik, hogy ugyanazon értékében kell elfogadni, mint az előző évben.⁵

Természetes, hogy e nagy mérvű pénzrontás teljesen felforgatja a közgazdasági életet. Panasz-panaszt ér, mi végre arra indítja a vezetőket, hogy beváltsák a rossz pénzt úgy, hogy minden 3 új dénár érjen 1 régit, majd meg az ezüst árának szabályozásával egyenlővé akarják tenni a régi pénzt az újjal; szóval kapkodnak mindenfelé, de azért komoly,

¹ Werbőczy Trip. I. 133. stb.

² Kautz: Nemzetgazdasági eszmék törvényeinkben 54. l.

³ Schoenvisner: Notitia Hungariae Rei Numariae, 336 l.

⁴ Wagner c. m.-ben Sperfogel: Contractus Annales Scepus. 141. l.
„cusa est nova moneta argentea pessimi valoris si cum veteri conferatur; nam unus florenus veteris monetae valebat duos florenos novae. Hinc omnium defectus. Copiose cusa haec moneta, ab extraneis non accipiebatur: In qua moneta nova erant 4 lothones in una Marca.”

⁵ Thallóczy L. c. m. 115. l. Okleveles függ. 209. l.

erélyes intézkedésre jó pénzverés irányában nem is gondolnak. De nem is lehet, mert oly züllött viszonyok közt, mint amilyenben volt akkor a királyi udvar tekintély és anyagi körülmények dolgában,¹ gyökeres reformot keresztül vinni képtelenség.

Csinált azonban II. Lajos még egy más pénzügyi manipulációt is, amely úgy tűnik fel a mostani kor szeméi előtt, mint hatósági engedély hamis pénzverésre.² Mária királyné ugyanis, természetesen férje beleegyezésével és nevében, Saurmann Konrádnak és fiának 1523 nov. 15.-én okiratot ad, amely szerint, mivel esküvőjekor 40,000 magyar forintot vett tőle kölcsön, azért most mint pénzverőmesterének megengedi, hogy Boroszlóban vagy ahol akar, ahol birtoka van Sziléziában, pénzverőt állítson fel. És ott 32,000 magyar márka ezüstöt, melyet a király fog neki átadni, pénzithet, de oly szín és ötvénysúly szerint, mint amilyenek a Lajos királytól vert pénzek. Minden neki átadott egy márka finom ezüstért 5 és fél forintot, száz denárt számítva egy forintra, fog átadni a királynénak, a többiből fedezze a kölcsönt. Úgy látszik, ez jó üzletnek bizonyult, mert a királyné csakhamar egy 1525 július 10.-ki rendeletében még inkább súlyosbítja az amúgy is könnyelmű tettét azzal, hogy megengedi Saurmannnak Schweidnitzon vagy bárhol Sziléziában a közmondásosan rossz lengyel szín és ötvénysúly szerint való pénzverést oly feltétel alatt, hogy minden bécsi márka ezüstműl 15 garast vagy egy fél rajnai forintot ad a királynénak. A királyi pár azonban felhasználva a könnyű visszafizetési módot, Saurmannál mind újabb és újabb adósságokat csinál, miért is 1526 jun. 10.-én megújítják az engedélyt, hogy Saurmann Schweidnitzon annyi pénzt verjen, míg csak az adósság egészen le nem törlesztődik.

Hasonlóak voltak az állapotok Kőrmöcön, de ugyan így Pozsonyban is, hol Haller, a bérlő, egy márka 8 lat ezüstműl tartalmazó ötvözetből 480 darab dénárt veret, melynek értéke, mint Ferdinándnak jelenti bécsi kormánya, márkánként

¹ Fraknoi: II. Lajos és udvara. Budapesti Szemle 1876.

² Newald: Das oesterreichische Münzwesen unter Ferdinand I. 32. lap.

1 rajnai frt. és 6 krajcárral kisebb, mint az ő pénzei. Ennek káros hatását a szomszédos forgalom révén okvetlen érezte Ausztria is, azért Ferdinánd felszólítja Lajost, hogy a pénzügyeket rendezendő speyeri gyűlésen ő is vegyen részt s fogadja el annak határozatát, mert különben kénytelen lesz pénzét Ausztriából kitiltani vagy devalválni.¹ Hogy mi volt a terve e szerencsétlen királynak, azt nem tudjuk, mert 4 hónap múlva már sírba vitte saját könnyelműsége és tanácsosainak önzése.

Hamis
pénzverés

Ha csupán a király verette volna a hamis pénzt, akkor most, Lajos halála után nagyon könnyen gyökeresen megváltozhattak volna a pénzítési viszonyok, mert Ferdinándnak egyenesen elve a helyes pénzítés és János is legalább első éveiben uralkodásának jó pénzt veret. Azonban a Jagellók fejetlen uralma alatt a legtöbb főúr óriási birtokain felségjogokat gyakorol, nemcsak hadseregeket tart, élet-halál ura, hanem még pénzt is veret. A kettős királyság regimeje alatt még egyik király sem mer erélyesen fellépni e hamis pénzverők ellen, éppen mert főpapok, főnemesek gyakorolják, kikkel ha szigorúan bánnak, vármegyékre terjedő birtokaikkal a másikkal pártolnak.

Elősegíti közvetve e hamis pénzverést a hitújítás is. A mohácsi vész s az azt követő zavarok idején ugyanis az egyházi emberek a templom kincseivel erős várakba menekülnek, hogy a rablóktól, törököktől megmentseék a drága egyházi edényeket. Az új vallás, mely feleslegessé teszi az ily ékességek használatát, a kapzsi főuraknak éppen alkalmat ad arra, hogy (mint Luther követői), lefoglalják e kincseket, de nem iskolák építésére, hanem saját tárházuk megtöltésére. Bármekkora is volt a fejetlenség, bármennyire is uralja a szív érzelmeit az önzés és birvágy, ha más nem, az álszemérem visszatartja őket ez edények nyilvános árulásától; azonkívül hosszú évtizedek folytonos rablásai különben is sok nemes ércet halmoznak össze egy-egy főúr kincstárában, mely azonban csak mint holt tőke hever ott, melyről

¹ Newald: e. m. 33. l.

akár éhen is halhatnának, mert az akkori viszonyok közt értékesíteni nem tudják. Így indokok vihették rá a XVI. század majdnem minden főúrára, hogy nem elégedve meg saját bűneivel, palotájába emelje még a kunyhók vétkeit is, kohókban megolvassza az egyház fényes, remekbe készült szerelvényeit, s pénzt verjen belőlük. Homonnaiak, Bebekek, Báthoriak, Drugethek és más fényesebbnél fényesebb nevek tulajdonosai gyakorolják e nemes mesterséget, kik között majdnem mindig van egy-egy országos hivatal viselő.¹

Ferdinánd, habár keztyüs kézzel, de megpróbál védekezni ez országos baj ellen. Természetes, hogy oly irányban kezdi e működését, hol hatalmas párhíveit meg nem sérti és mégis meg mutathatja erős ellenszenvét e tulkapás miatt. 1528. júl. 26-án beszünteti a schweidnitz-i verde szégyenletes működését, mely ellen Zsigmond lengyel király is többször adott ki rendeletet.²

Olyanok azonban e kor kényszerítő körülményei, hogy Ferdinánd kitűzött célját, a hamis pénzverés kiírtását még csak meg sem közelítheti. Sőt már 1529-ben kénytelen egy magán embernek adományozni pénzverési jogot, midőn Zrinyi Miklósnak megengedi, hogy a horvátországi bányáiból termelt ezüstből Kostainicán, az Unna mellett, dénárokat verethet oly szín és ötvénysúlylyal, mint a királyi verdékben. A pénz külseje is tökéletesen hasonlítson ahhoz, különbség csak a címerben lehet. A verdedíjat elengedi Ferdinánd, azonban a pénzverő mesternek és a pénzbecsőrnek az ő hűségére kell telesküdni.³ Zrinyi be is rendezi hamarosan pénzverdét, felszereli, mestert, pénzbecsört fogad, kiknek a következő év közepén már el is küldi Ferdinánd útását. A mesternek meghagyja, hogy a pénzt tökéletesen oly beltartalommal kell verni, mint amilyen a magyarországi. A pénz külseje is olyan legyen, de a Zrinyi címert bele illeszthetik. Egy bécsi márka ötvény 8 lat tiszta ezüstöt tartalmazzon és

A kostaini-
cal pénz-
verde

¹ Wagnernél Sperfogel c. m. 164. Századok: 1893, 648 l. Komáromi András egy hamis pénzverő a XVI. században stb.

² Newald c. m. 34. l.

³ Newald c. m. 37. l.

abból csak 474 dénár verhető úgy, hogy egy drb 3 bécsi pfeninget érjen. A pénzverőmester és pénzbecsőr pontos számadásokat vezessenek. Az összes ezüst és a kiverő pénz zár alatt tartassék. Együttal rendeletet küldenek Katzianer János krajnai helytartónak, hogy küldjön esküformát Kostainicára a pénzverőmester és a pénzbecsőr számára.

Ferdinándnak a külső alakra vonatkozó szigorú rendeletét nem tartották meg valami híven, amit körülbelül Zrinyi sem nagyon bánt, mert ismeretes oly pénze, hol az előlapon az ő képe látható széles karimájú kalappal, míg a hátsó lap a Zrinyiek sisakos címerét ábrázolja.¹

Úgy látszik, hogy Zrinyinek a verde kezelése sok kellemetlenséget okoz, vagy nem hajt eleget, mert már 1532-ben bérbeadja Leonharten Grueber és Marxen Stettner laibachi polgároknak, amibe azután Ferdinánd is beleegyezik intvén a bérlőket, hogy oly szín és ötvénysúlyban verjék a dénárokat, ahogyan ő vereti a bécsi verdében.²

Ez utolsó pár szó egyúttal arról is tudósít bennünket, hogy tehát Bécsben is veret Ferdinánd magyar pénzt. Ezen nem igen lehet csodálkoznunk és pedig azért, mert ebben az időben hazánkban csak két helyt vernek pénzt, Pozsonyban és Körmöcön. Azonban valami nagy lelkiismeretességgel egyik sem dolgozik, annyival is inkább, hogy egyik sem tartozik a király közvetlen hatalma alá. A körmöci Mária királyné birtokában van, ki szokásából következtetve alighanem itt is jó rendet akar tartani; de a folytonos és szigorú felügyelet hiánya alkalmat ad a lelkiismeretlenségre, ami azonban számba sem vehető a pozsonyi pénzverő üzelmei mellett. E verdét még II. Lajostól Rueprecht Haller von Hallerstein vette bérbe és királya könnyelműségét, amint láttuk, alaposan ki is használja. Működését tovább folytatja Ferdinánd uralma alatt is és éppen abban a mederben, ahogyan addig. Végre azután az alsóausztriai kamara megelégteli Haller üzelmeit s jelentést tesz Ferdinándnak, ki azután 1530. közepén be is tiltja működését, magát Hallert

A pozsonyi,
körmöci és
kassai pénz-
verde

¹ Iparművészet könyve: I. 203. l.

² Newald c. m. 38. l.

pedig törvénytelen cselekedeteiért rendes vizsgálat után szigorúan megbüntetni rendeli.¹

Van ugyan még egy pénzverője Ferdinándnak, mely közvetlen az ő befolyása alatt áll, azonban ennek meg a fekvése olyan, hogy folyton ki van téve az ellenkirály megtámadása veszélyének: a kassai verde. Nagy forgalma az itteni műhelynek sohasem volt. Csak egy pár évvel ezelőtt, 1521-ben kél új életre. A politikai viszonyok azonban fejlődésének most sem kedveznek. A kezdet nehézségeit még le sem győzheti, máris jönnek a mohácsi vést követő belharcok. Először Zápolyai kezére kerül, de 1527-ben rövid időre Ferdinánd foglalja el és éppen a határt képezi a két király birtoka közt. Bár ily kedvezőtlen a fekvése, Ferdinánd mégis fenn akarja tartani verdéje üzemét s már a következő évben küld egy útasítást számára, melyben meghagyja, hogy 8 latos ezüstműből verendő a pénz, oly súlyban, mennyiségben, mértékben, mint ezelőtt és mint a többi verdékben.² Üzeme azonban életerős sohasem lett s csakhamar ismét János király kezére kerülván, meg is szűnt.

Tehát a szó szoros értelmében véve ez időben csak egy verde működik Magyarországon: a körmöci. Azonban ez Mária királyné birtokában van³ és teljesen függetlenül rendelkezik fölötte. A király felügyeleti jogot nem gyakorol s csak annyiban van érdekelve, hogy a pénzt az ő képével verik, de itt sem egészen teljes súlyban.

Ferdinánd teljes tudatában volt ama hátrányoknak, melyeket a könnyű pénznek ily tömeges forgalomba hozása okozni fog és amint láttuk, ott, ahol lehetett, erélyesen intézkedett is. Valószínűleg ez az ok vezethette őt arra, hogy bécsi verdéjében veressen teljes súlyú magyar pénzt. E kis forrás tiszta vize azonban a sáros hullámokkal hömpölygő posványt meg nem takaríthatja. Jószándéka kárba vész, a hamis pénzverők elleni küzdelmeit elzsibbasztja a folytonos

¹ Newald c. m. 34. l.

² M. g. t. sz. 1902/250. l.

³ Globočnik: Geschichtliche Uebersicht des oesterreichischen Geld- und Münzwesens. XXXIV. l.

pártoskodás. Sőt egyenesen e célra kénytelen használni még e küzdelmét is. Bár egész határozottan tudjuk, hogy uralma első éveiben János is jó pénzt veret, mégis 1529-ben egy rendeletet bocsát ki ellene Ferdinánd, melyben óvja alattvalóit, hogy ha nem akarnak anyagi károsodást szenvedni, János „vajda” pénzeit el ne fogadják.¹

¹ Numizmatikai Közlöny: 1904. 2. 1. Mi Ferdinánd, Isten kegyelméből stb . . . Ámbár különböző években és időben több ízben hirdettük ki általános rendeletünket némely behozott silány pénzek ügyében, mégis újból is figyelmeztetve és értesítve lettünk, hogy a garasok és hármások, amelyeket János gróf, erdélyi vajda, ami ellenfelünk, Magyarország kormányzó királya címén veretett és veret, (amely garasok) nevezett alsó-ausztriai tartományainkban batkánként (patzen) és hármasonként (számítva) a batka 16 és a hármás 3 fillérrel számítva ami magyar pénzünk mellett elfogadtatnak és kiadatnak. Minket, mint uralkodó urat és királyt illeti, hogy erről méltányosan intézkedjünk és hű alattvalóinkat a hátránytól és kártól megóvjuk. Aztán János grófnak ezen garasai a mi magyar pénzünkhöz értékben és finomságban nem is hasonlíthatók, hanem belőlük hű alattvalóinkra romlás, kár és hátrány háramlik, azonkívül pedig ránk nézve türelhetlen, hogy az ő silány pénzére a magyar király címét veresse és nyomassa. És, hogy hű alattvalóink János grófnak e silány pénzeit mégis megismerhessék és így könnyebben eligazodjanak és magukat a kártól megóvhassák, ezen pénzeket képeikkel és feliratukkal együtt különösen pedig, hogy ő minden pénzeire egy paizsocskát veret egy-egy farkassal — ide rajzoltattuk ezen általános rendeletünk végére. Énnélfogva mindnyájatoknak és mindenkinek külön-külön ajánljuk és rendeljük, hogy jövőben sem ügyletben, üzletben és műveletben, sem adásban és vételben fönnt említett János grófnak silány pénzeit semmi esetre el ne fogadjátok se ki ne adjátok, se pedig el ne nézzétek és ne engedjétek, hogy a tieitek ilyen pénzt bevételezzenek, vagy kiadjanak, hanem őket ilyenek elfogadásától óva intsetek. Ha pedig bárki a nevezett János grófnak gonosz pénzét ezen kegyelmes írásunk után is elfogadja, vagy kiadja és ezen rajta kapatik, az, vagy azok ellen komoly büntetéssel fogunk eljárni. Kegyelmesen tudotokra adjuk azt is, hogy nemrég magyar királyságunkban némely egyének ami pénzünkhöz hasonló hamis pénz verésén rajta kapattak és ezért fogságba vettek. Ilyen hamis pénzre hasonlóképen úgy a pénz elfogadásánál, mint kiadásánál egyaránt szorgosan figyeljétek és az annak elfogadásától járó kártól és hátránytól magatokat megóvjátok. Ezt azon kegyes hajlandóságnál fogva, melylyel nevezett országunk és lakói iránt viseltetünk óvás és sok kár elhárítása céljából nem akartuk elhallgatni. És ez ami komoly akaratunk. Kelt Bécs városában februárius hó 19. napján az 1529. esztendőben, uralkodásunk harmadik évében.

Azonban az is meglehet, hogy már ekkor kezd romlani János pénze és csak a legelső veretek voltak teljes súlyúak, melyet mihelyt a Ferdinánd-pártiak észrevettek, mindjárt siettek is felhasználni. A panaszok csak 1530, 31 táján kezdtek

János
király
pénzei

sűrűbben hangzani a János-pártiak rossz pénze miatt, mely azután csakhamar annyira elveszti értékét, hogy még Zápolyai közvetlen alattvalói sem akarták elfogadni, ellenben, mint Sperfogel érdekesen megjegyzi,¹ Ferdinándot gyűlölik és pénzét mégis elfogadják. Nem azt jelenti ez, mintha Ferdinánd pénze jó volna, hisz Ausztriában arra is éppen úgy panaszkodnak, mint a Jánoséra, csak hogy nem annyira rossz, mint az.

Megemlíti Sperfogel azt is, hogy ők, a városiak, elfogadnák a pénzt, mert túl tudnak adni rajta, de nem fogadják el a falusiak törvényes értéke szerint; így tehát a kereskedők is kénytelenek 2—3 ily dénárt számítani egy Ferdinándféle dénárra. Hogy ezt a sok zavart és kellemetlenséget megszüntessék, a szepességi városok elhatározták, hogy mindaddig, míg oly jó pénzt nem vernek, hogy 8 lat tiszta ezüst legyen egy márká ötvözetben, mint ahogyan verték 1527-ben (tehát az első pár veretéskor), minden 100 zápolyai dénárra még 10-et adnak, hogy egyenlő legyen 100 ferdinándi dénárral.²

Elfogadja e rendeletet Lőcse is, azonban mégis valami kicsit arányosít rajta. Itt ugyanis azt határozzák, hogy aki egy dénárt fizet, ahhoz tartozik még adni egy bécsi fillért, aki két dénárt, ahhoz kettőt s így tovább, egészen a hetedik dénárig. Aki pedig 7 zápolyai dénárt fizet, ahhoz adjon még egyet és azután minden hetedik dénárra adjanak egy nyolcadikat, egészen százig. Százhoz pedig, amint elhatározták, 14-et kell még fizetni, hogy Ferdinánd pénzével egyenlő legyen értéke.

¹ Wagnernél Sperfogel: 162.

² Wagnernél Sperfogel: 163, 164. l.

Külföldi
pénzek
beüzönlése

Ehhez most még gondoljuk hozzá azt, hogy nemcsak ez a két törvényes pénz van forgalomban, hanem használják a régibb királyok pénzeit is, mit bizonyít Ferdinándnak egy 1553-ban kiadott rendelete, melyben megbüntetni kívánja azokat, kik a Kőrmöcön vert pénzt nem akarják elfogadni, hanem Mátyás király pénzeiben követelik a fizetést.¹ Azonkívül az örökös tartományokkal való szoros összeköttetés is hagy nyomot maga után; azoknak jobb, esetleg rosszabb pénze szintén egészen előzőnli az országot. Háromszögletes garasok, keresztes pénzek, alias krajcárok, széles cseli garasok mind versenyeznek a magyar pénzzel.² Elgondolható, hogy az ilyen viszonyok a kül- és belkereskedelmet mennyire gátolták. Hisz ha valaki rászánta magát, hogy eladja valamijét, nemcsak annak volt kitéve, hogy a sok le- és feltüfizetések, pótlások kiszámításakor károsodik, hanem ha ezeken keresztül is vergődött, megesett, hogy a markában levő pénz értéktelen hamisítvány. Nem lehet csodálkoznunk tehát, ha bent az országban sem akarják elfogadni a pénzt, hanem egyes helyeken visszatérnek a cserekereskedéshez; ahol meg elfogadják, a németnél mindig kisebb értékűnek tartják.³

A magyar
pénzt kitilt-
ják Alsó-
ausztriából

Az alsóausztiai rendek mikor látták, hogy fejedelmük a magyarországi pénzügyi helyzetet minden igyekezete dacára sem tudja megváltoztatni és a pénz javulására még csak remény sincs, radikális eszközhöz nyúltak. Ráveszik Ferdinándot, hogy a magyar pénzt Alsóausztriából tiltsa ki. Ferdinánd ezt meg is teszi⁴ 1533-ban, szeptember 7-iki rendeletével. De ugyanekkor Magyarországon elrendeli, hogy a rossz pénzt a kassai és a kőrmöci pénzverőnek szolgáltatassák át átverés végett⁵ és szigorúan betiltja a hamis pénzverést. E két rendelet között bizonyára meg volt a kapcsolat. Tudta

¹ M. g. t. sz. 1902. 251. l.

² Thallóczy: e. m. 120. l.

³ M. O. E. I. 499. l.

⁴ Becher: Das oesterreichische Münzwesen vom Jahre 1524-bis 1838. I. 66. II. 10.

⁵ M. g. t. sz. 1902. 251. l.

Ferdinánd, hogy nagy támadásoknak lesz kitéve a magyarok részéről, mihelyt érezni kezdik e tiltó rendelet hatását, azért most ismét egy új rendeletével akar a bajon segíteni, hogy rövid idő alatt megjavulván valamennyire a pénz, a tiltó rendelet veszítse el hatását magától. És ez nagyon helyes út is lett volna, ha meg lehetett volna csinálni, mert akkor fedezve lett volna úgy az osztrák, mint a magyar rendek részéről érhető támadásokban. De Ferdinándnak tervét nem sikerült keresztül vinni, amint a következmények mutatják és pedig a működő verdék arra való alkalmatlansága miatt. A bányászat szintén oly nagy bajokban synylödvén, mint a pénzverés, Ferdinánd végre is vizsgálatot rendeltet el Máriával mindkettő ellen és 1535-ben küldenek ki egy bizottságot, melynek tagjai között ott látjuk Behem Tamás bécsi pénzverő mestert is, mi bizonyossá teszi azt, hogy a körmöci verde is alapos vizsgálat tárgyát képezte. Az instrukció útásítja a bizottságot, hogy vizsgálják meg a pénzverőkben, különösen a körmöci verdében a kezelést, és oda igyekezzenek hatni, hogy olcsóbb és jobb pénzt verjenek. Vizsgálják meg, hogy a verés szabályszerűen történik-e. Vajjon helyes-e a vert pénzek ezüst, arany tartalma és súlya?

Mária biztosokat küld a bányavárosokba

A biztosok még május havában megérkeznek a bányavárosokba és azonnal megkezdik munkájukat, miről később terjedelmes jelentést adnak be Ferdinándnak. Ebben a pénzverőről a következőket jelentik. A körmöci pénzverőben mintegy 100 ember dolgozik; a munkások béremelést kérnek, azonban nem javasolják megadását, mert eddigi bérük is elég. Minden márka után kapnak két nehezéket és ezenkívül 100 márka után 3 forintot. A biztosok megmérték a vert pénzeket és azt találták, hogy 1 márka súlyból, melyben 8 lat tiszta ezüst van, 413, 414, 416, 417, 420, 421, 423 darabot vertek. Az egyes darabok súlya tehát igen különböző. Minek oka az, hogy az ötvözet nagyon kevés ezüstöt tartalmaz és nehezen nyújtható. Ajánlják tehát, hogy a pénz 15 latos ezüsből veressék és pedig 832 drb egy márka finom ezüsből. Mikor pedig vizsgálatuk végére érnek és összegezik a panaszokat, akkor nyilvánítják ki azt, amit

tulajdonképpen itt kellett volna már hangsúlyozniok: legnagyobb kára a bányavárosoknak abban van, hogy a körmöci pénzt senki sem akarja elfogadni teljes értékében, mert a bécsi pénz jobb. Kérik tehát a királyt, intézkedjék, hogy Körnőcön is teljes súlyú pénz veressék.¹

1535. évi országgyűlés tárgyalása az ércpénzről

Azonban e vizsgálatnak még vége sincs, máris kitör az elégedetlenség a magyar ércpénz kitiltásáért és pedig az ez év (1535) novemberében megtartott országgyűlésen.² A nemesség felterjesztésében kéri a királyt, hogy szüntesse meg a magyar ércpénznek az ausztriai tartományokból való kitiltását, egyúttal panaszkodnak azért is, hogy Ferdinánd bécsi verdéjében veret magyar pénzt. A király válaszában nem tagadja sem egyik sem másik tettét, de mind kettőről kimutatja, hogy másként nem tehetett. Jól tudja ő, hogy mind e bajoknak vége szakadna, ha teljes értékű pénzt lehetne verni, amit azután mind a tartományokban, mind bent az országban fennakadás nélkül elfogadnának. Ezért kezdett ő Bécsben veretni magyar pénzt, mert ez a verde közvetlen az ő keze alatt van.

Nem kételkedik abban sem, hogy az ország rendei képesek lennének ellenőrizni az ércpénz verését, ha e feneketlen zavarok nem tennék oly homályossá az egész ügyet; most azonban megtörtént, hogy értéktelen hamisítványok, vagy csekély értékkel bíró, könnyű pénzek kerülnek forgalomba, mik azután előzőnőlvén Ausztriát is, ott sokat megkárosítanak. Emiatt azután az alsóausztriai rendek felkérték, hogy a magyar ércpénz behozatalát tiltsa el, amit neki, mint jogos követelményt, a legközelebbi tartománygyűlésen végre is kellett hajtani. De meg kellett azt tenni neki annyival is inkább, mert megkövetelte ezt a német birodalom fejedelmeivel az ércpénz tárgyában kötött szerződés is.³

Ezekután, bár Magyarország érdekeit nem kevésbbé viseli szíven, mint többi országainak jólétét, a rendek kívánságának, a magyar ércpénz tárgyában kiadott rendelet

¹ Péch c. m. I. 141. l.

² M. O. E. I. 498. l.

³ Becher c. m. II. k. 11. l.

visszavonását illetőleg nem tehet eleget. Annyit azonban megígér, hogy a német birodalom fejedelmeivel tárgyalásokat kezd, hogy, ha a magyar ércpénz tartalmát és súlyát kellőleg megállapították, annak elfogadására nézve egységre lépjenek Magyarországgal. És most következik a válasz legfontosabb és legérdekesebb része: azon egyetlen radikális orvosszernek az ajánlása, ami e zavarokon még segíthet, a pénzverés felségjogának a kimondása. Persze ezt Ferdinánd nem mondja ki így egyenesen, mert az sok magánérdeket sértene, már pedig ebben az időben ez a fő és nem az állam érdeke; hanem hozzákapcsolja az említett egyezség tervéhez, melyet szerinte addig nem lehet keresztül vinni, míg Magyarországon mindenki tetszése szerint verhet pénzt és a pénzhamisítók a törvényben meghatározott büntetést kikerülik. Gondoskodjanak tehát a magyar rendek arról, hogy a királyon kívül senki más pénzt ne verethessen, hogy végül azok, kik azt megteszik, kérlelhetetlenül megbüntettessenek. Hozzá teszi még Ferdinánd azt is, hogy ezzel nagy mértékben előmozdítanak hazájuk javát is.¹

Elő van tehát már készítve az orvosság, de nincs aki bevegye. A főúrak, nemesek mind fáznak tőle. Azt, hogy baj van, tudják, látják, érzik, panaszkodnak is; de amikor megmutatják az orvoslás módját, amely azonban nekik érzékeny anyagi kárt okozna, már akkor mindenki visszahúzódik. A saját anyagi érdeke leköt most mindenkit, jót, rosszat egyaránt. Most is addig csúrik, csavarják a dolgot, míg a végén elütik egy törvénycikkkel,² mely szerint a jó veretű magyar pénz, úgyszintén Mátyás, Ulászló, II. Lajos király pénzei mindenütt fogadtassanak el. Hoznak tehát egy oly törvénycikket, melyről már eleve tudják, hogy az ország lakosságának a nagyobb része megszegte eddig, de megszegi ezután is; mert ha a hamisítás nem terjedt volna ki e régebbi pénzekre is, ezek elfogadásához nem kellett volna törvény, hisz pár év előtt különösképpen azokat szerették kikötni fizetés tárgyául.³ Nem is sokat javít ez az állapot-

¹ M. O. E. I. 501. l.

² 1536. évi decr. 19. t.-c.

³ M. g. t. sz. 1902. 251. l.

kon. A kalmárok csak úgy elmaradoznak a vásárokról, nehogy áruikat elkobozzák, ha a rossz pénzt nem akarják elfogadni, a paraszt pedig inkább csere-berél, mert legalább így használható tárgyért használhatót kap s nem esetleg egy pár rossz érc darabot.

Vásárbírák

Azonban a már ekkor fejledező pénzgazdaság elkerülhetetlenné teszi a vásárok tartását, azaz inkább tartásának szükségességét. Szükségessé válik tehát valamelyes oly intézménynek a felállítása, mely hatalmi erejével szüntesse meg a vásári forgalom akadályait. És ezt meg is teszik a rendek az 1537. novemberében tartott nyitrai részleges gyűlésen, hol elhatározzák, hogy minden vármegye vásárbíróát válasszon, ki megbüntesse azokat, akik nem akarják elfogadni a jó veretű körmöci pénzt.¹ Ez az első ilyenmű kissé erőleyesebb intézkedés, már amennyire erőleyesen azt a meglevő gyöngye végrehajtó hatalom foganatosítani tudja.

1538. évi
országgy. :
A hamis
pénzverők
kikutatása

Csakhamar azután kénytelenek rohamosan haladni a megkezdett úton, mert annyira elfajul már a pénzügyi baj, hogy maguk az 1538-ki országgyűlésre szállingózó rendek is megijednek tőle. Most megtörténik az, hogy Pozsonyban magyar pénzért alig-alig tudnak lakást, élelmet kapni, vagy a legtöbben egyáltalán nem kapnak. A magyar ércpénzt már maguk az ország lakói sem akarják elfogadni, annyira megrontotta azt a hamisítás. Sőt egyes kövek még azt is panaszolják, hogy a magyar dukátot, ezen idők egyetlen büszkeségét, sem akarják már külföldön elfogadni. Most már azután ők önként ajánlják Ferdinándnak a legszigorúbb eljárást a hamis pénzverők ellen. Javasolják felterjesztésükben, hogy a királyi helytartó minden vármegyébe késedelem nélkül küldjön ki országbíró helyettest és ítélmestert. Ezek vegyék maguk mellé az alispánt, szolgabírókat, esküdteket s erős katonai fedezettel ellátva, mint rendkívüli hatalommal felruházott delegált bíróság, tartsanak szigorú vizsgálatot, bárkit, legyen az nemes vagy paraszt, megidézhessenek, felettük törvényt lássanak s ha bűnösnek

¹ M. O. E. II. 23.

találják, a büntetést minden halogatás vagy felebbezés nélkül hajtsák végre.¹

Ugyancsak ez év januárius hó 8-án Tótországban is gyűlést hirdet Ferdinánd, hol szintén törvénybe iktatják, hogy mindennemű pénz a saját értéke szerint maradjon a forgalomban és úgy fogadják el. A krajcárokból 75 tegyen egy forintot, a négykrajcáros garasokat pedig 16 bécsi pénz értékben kell elfogadni.²

Szóval, már megindult a törvényhozások erélyesnél-erélyesebb rendelkezéseinek lavinája, de mindig csak papiroson. Mert hogy több vármegyének büszke kényura, ki területén fejedelmi jogokat gyakorol s fejedelmi vagyon ura, megjelenjék egy kis bizottság előtt, annak még elképzelése is nevetese ges. Nem egy pár hivatalnok ember, hanem egész hadsereg, ágyú, rendszeres ostrom kellett volna ahhoz, hogy a főúri hamis pénzverőket kiperzseljék büntanyáikból. Ha meg talán annyira erélyes lenne a végrehajtó hatalom, hogy ezt is megtenné, akkor is van mentsége a főúrnak, hisz ott van a másik király, ki nem kér di, hogy miért hagyta ott előbbi urát. A tulajdonképpen i pénzverő mesterek szintén ki tudnak siklani a delegált bíróság kezéből az akkori folytonos zavaros állapotok közepette. Ha egyik vármegyében vizsgálat volt, szöktek a másikba, végső esetben pedig hatalmas pártfogóik biztos vára nyújt menedéket. Így a bíróság munkája mind csak elővizsgálatra, tanúkihallgatásra szorítkozott. Ezzel pedig még kevesebb re mehettek, mert ha egyik-másik jobbágy be is volt avatva, hallgatott, mint a sir, vagy inkább elmenekült, mert ura rendszerint úgy is elkerülte a büntetést s akkor neki többet nem igen volt helye az élők sorában.³

A nemesség látva a delegált bíróság tehetlenségét, mit tehetett mást, minthogy a következő, 1539. évi országgyűlésen ismét napirendre tűzi ki ez ügyet, hogy ha lehet, valami helyes szerrel segítsen rajta. Megint csak a vásárbírói intézménybe kapaszkodnak, amivel már egyszer kudarcot vallottak s kérik Ferdinándot, hogy ren-

1539. évi
országgy.:
A magyar
pénz kitil-
tásának ügye

¹ M. O. E. II. 76. I.

² 1538. évi decr. 26. t. c.

³ Századok 1893. 655. I.

delje el minden vármegyében azok választását; kötelességükké tevén azt, hogy örködjének a magyar pénznek a némettel egyformán való elfogadásán és azoknak, kik ezt elfogadni vonakodnak, áruját foglalják le. Továbbá kéri, hogy oldja már fel a magyar pénzt a tilalom alól, hisz a törvényes magyar pénz már jobb, mint a német.

A király készségesen meg is ígéri, hogy meg fogja parancsolni a jó ércpénznek az egész országban való elfogadását,¹ de a vásárbírókról hallgat. Hogy miért, nem lehet tudni. Lehet azért, hogy nem akar még egy oly jómagával tehetetlen intézményt létesíteni, mint a delegált bíróság, mely még csak rontja a király tekintélyét, mert élő példája a központi hatalommal való dacolás sikerének.

A magyar pénznek az örökös tartományokból való kitiltását illetőleg pedig ismét csak megígéri, hogy tárgyalni fog ez ügyben az örökös tartományok rendeivel s a szomszédos országok fejedelmeivel. A rendek azonban a pusztá ígérettel nem akarnak megelégedni, mivel egyszer már amúgy is becsapódtak, hanem már másnap újra egy felterjesztésben fordulnak a királyhoz, melyben figyelmeztetik, hogy többszöri ígérete ellenére sem teljesítette e kívánalmukat. Nagyon kéri tehát ismételten, hogy végre álljon szavának és váltsa be ígéretét. Azt hinnők, hogy a büszke Habsburg talán nagyon sértve fogja magát érezni e bizalmatlanságért és rendre fogja utasítani a rendeket. De Ferdinánd ezt nem teszi és nagyon okosan, mert kényes helyzetében másként nem cselekedhetett. A kitiltási rendeletet vissza nem vonhatja, mert akkor egészen ártatlanul az ausztriaiak károsodnak meg és azok támadnak reá. Azoknak pedig több alkalmuk van elégedetlenségük kifejezésére és amellet, hogy azokat bántaná meg, kiktől egy jó részét húzza jövedelmeinek, még igazságtalanságot is cselekedne; mert jóllehet, a törvényes magyar pénz kiállja a versenyt az örökös tartományokéval, de oly tenger a tömege már ekkor a hamis pénznek, hogy a törvényes súlyú pénz kis tömegét egészen elnyeli s e silány pénz a szomszédos forgalom révén Ausztriába is átszivárogván, ott is bizonytalanná teszi a gazdasági helyzetet.

¹ M. O. E. II. 128.

Ily körülmények közt lévén tehát Ferdinánd, egészen higgadtan azt válaszolja ismételten, hogy a tárgyalásokat a szomszédos fejedelmekkel s tartományai rendjeivel meg fogja kezdeni.¹

Az eredmény tehát ismét semmi. A rendek biztatják a királyt, az a rendeket s mindkettőt egyformán megbénítja az állami rend teljes hiánya. Sokat szenvednek ezért különösen a bányavárosok, melyek nem tudnak élelmet termelni, hanem azt kénytelenek vásárolni. Zaklatják is folyton panaszaikkal Mária királynét,² hogy a bányászat már annyira hanyatlott, hogy a királyné segítsége nélkül kénytelenek lesznek felhagyni bányáik művelésével. Végül Mária 1540 június 1-én ismételten egy bizottságot küld ki a panaszok megvizsgálására.³

E biztosok felhatalmaztatnak, hogy a királyné nevében az ő hasznára és javára intézkedjenek, hogy mindent vizsgáljanak meg alaposan, köztük a körmöci pénzverőt is. Vizsgálják meg, hogy olyan súlylyal és tartalommal verik-e a pénzt most is, mint ahogyan azt II. Lajos elrendelte, hogy minden egy márka ötvözetben 8 lat finom ezüst van-e és hogy minden egyes márkából 412—416 darabot vernek-e. Mivel pedig Körmöc városa minden olvasztásból próbát kap, ami szorgosan el van téve, vizsgálják meg a biztosok e próbák egynémelyikét, hogy láthassák, mindig törvény szerint ment-e a pénzítés?⁴

Biztosok
Körmöcön

¹ M. O. E. II. 122.

² Péch e. m. I. 179.

³ Schmidt e. m. I. 122. I.

⁴ Felvetődik itt önmagától az a kérdés, hogy miféle próbáról van itt szó, amit a város rendszeren kap minden olvasztásból. E próbák régen nagyon körülményesen történtek. Hozzádörzsölték egy próbakőhöz az ötvényt és a körülbelül hasonló aranytartalmú tüt is. Mindkettő nyomot hagyott a kővön, melynek színéből azután következtettek a tartalomra. Az arany és ezüst próbátüket egy zárral ellátott zacskóban tartották, melynek kulcsa eleinte a kamara grófnál, később pedig a kamara első tisztjénél állott, maga a zacskó pedig a városi levéltárban, vagy a városhírnél volt elhelyezve. A próbakövet pedig a körmöci kamarában őrizték egy oly külön zacskóban, melynek kulcsa a városi tanácsnál volt. Az arany és ezüst ötvözetet, mielőtt pénzzé verték volna, erre a célra kirendelt két városi tanácsnok megpróbálta a színtartalmára nézve. A belőle vert első

Különösen arra ügyeljenek, hogy a pénzrudacsokat egyenlő vastagságúra nyújítsák, nehogy a kiveret pénznek súlya egymástól annyira különbözzék, mint most, hogy néha 450, 460 darab is megy egy márkára, ami a magyar pénz hitelét nagyon megrontja. Ha egy марка 15 latos ezüstöt 6 forinttal fizetnek meg, úgy hiszik, ez elég, ezért nincs szándékukban a beváltási árat emelni. Ha azonban a biztosok valahol látják, hogy okvetlen segítségre van szükség, inkább kamarai segítséget adjanak.¹

E bizottság munkájának eredményéről szóló jelentést még eddig nem sikerült megtalálni, ami elég nagy veszteség. De az utasítás is elég sok érdekes adat birtokába juttat bennünket.² Látjuk belőle, hogy még mindig abban a ligában verik a pénzt, ahogyan azt II. Lajos elrendelte, tehát még nincs rajta semmi változtatás. Egy марка 8 latos ezüsből 412—416 dénárt vernek. Ugyanebben az időben pedig az örökös tartományokban egy bécsi марка ötvényből, mely 7 lat finom ezüstöt tartalmaz, 294½ krajcárt vernek. E két adatot összevetve láthatjuk, hogy a rendeknek csakugyan igazuk volt, midőn azt mondták, hogy a magyar ezüst pénz jobb, mint a német.³ De míg ott a pénzhamisítás szük

5 pénzdarabot eleinte a főgróf, később pedig a kamara főnökének jelenlétében a két próbáló tanácsostól lepecsételve a városi levéltárban helyezték el abból a célból, hogy ha a forgalomban esetleg hamis pénz fordulna elő és esetleg gyanú támadna aziránt, hogy vajjon e hamis pénz nem a pénzverőtől kerül-e ki, ezen letett próba pénzek szerint lehessen dönten.

E pénzeket azután a város mindaddig ott tartja, míg a király maga külön írásbeli parancsban meg nem hagyja, hová tegyék azokat. Természetesen erről gyakran elfelejtenek intézkedni, úgy, hogy még a XII. századból is őriznek a város levéltárában próbapénzeket. — Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. 28. l. Értekezések a történelmi tudományok köréből VIII.

¹ Péch c. m. I. 179. l.

² Becher c. m. II. 12. l.

³ Azonban, ha jobban megvizsgáljuk a dolgot, akkor azt látjuk, hogy bár a német pénz csak 7 lat finomságú, a magyar pénz pedig 8 lat, mégis egy krajcár ezüst tartalma több, mint egy dénáré, mert míg egy марка ötvényből 414 dénárt vernek ki, addig krajcárt csak 294½-et. Nagyobb bizonyosság okáért számítsuk ki mindkettőnek értékét a mai valuta szerint, alapul véve az 1857. szept. 29. patens rendelkezését, mely

korlátok közé van szorítva és gazdasági életük szilárd állami renden alapul, addig nálunk, amint láttuk, először maga a verde sem követi nagyon lelkiismeretesen a törvény szavait, másodsor pedig még ennek értékét is lerontja a silány hamisítványok özöne, az állami rend hiánya pedig meggyújtja az e bajok ellen küzdő legelhatározottabb erélyt is.

Azonban még ebben az évben (1540) történik egy oly esemény, mely reményt nyújthatott arra, hogy ismét egyesülhet Magyarország, visszaállhat a törvényes rend s azzal együtt vége szakad a folytonos pénzügyi zavaroknak is. Jul. 22-én ugyanis meghal János király. De Ferdinánd pénztelensége, a főurak pártoskodása, a török hódítási vágya még jó ideig megakadályozza a nagyváradi béke végrehajtását, az ország egyesítését. Oly nehéz idő ez, melyen még a vasakaratu György barát sem tud uralkodni s amely végül még őt magát is elnyeli. A János király halála utáni években az ország függetlensége fentartásának gondolata annyira elfoglalja a nemességet, hogy bár minden évben van országgyűlés s az ércpénz állapota nem változik, mégis két éven át nem kerül szőnyegre a rendek előtt. De már az 1543-ki gyűlés ujólag felhívja a király és a kapitányok figyelmét a hamis pénzverőkre, kik a korábbi országgyűlések szigorú intézkedései ellenére sem szűnnek meg továbbbúzni gonosz mesterségüket. Akiket rajta kapnak, büntessék meg példás szigorúsággal.¹ Most még egy

1543 évi országgyűlés: A beváltási ár felemelése

szerint 1 kg. ezüst 180 koronába számítható. (Éreky: Érték, súly és pénzisme. 170. l.)

1 magyar márka = 224 denér 1 lat = 14 denér } bécsi súly-

1 budai márka = 256 denér 1 lat = 16 denér } ban.

Luschin-Ebengreuth szerint (Archiv für oesterreichische Geschichte XLVII. Ueber die alten Münzgewichte in Oesterreich 252—254)

224 denér (245.58 gr.) ezüst értéke 44.20 k.

256 denér (280.67 gr.) ezüst értéke 50.52 k.

1 dénárban van $\frac{112}{414}$ = 0.2705 denér ezüst } bécsi súly-

1 krajcárban van $\frac{112}{3943}$ = 0.3803 denér ezüst } ban.

224 : 44.20 = 0.2705 : x x = 5.33 fill. = 1 dénár.

256 : 50.52 = 0.3803 : x x = 7.54 fill. = 1 krajcár.

De míg nálunk ezüst pénzt 8 latnál silányabb finomságú ötvözetből nem vernek, addig Ausztriában még 5 és 4 latos aprópénz is van forgalomban. (Becher c. m. c. helyén.)

¹ 1543. decr. 27. t. c.

újabb nehézsége is van a pénzítésnek. A bányászok erősen panaszkodnak a beváltási ár csekélyisége miatt, amihez még hozzájárul a közbiztonság teljes hiánya is, ami leginkább őket nyomja. És ha e kor adatait nézegetjük, panaszaik be is igazolódnak. A magyar bányák híres termékenysége most szinte egészen megszűnt, a tárnák mind mélyebbek, gyakran előnti őket a talajvíz. És még hozzá nem egyszer erősen megzsarolják a bányászokat, mint pl. Várday Pál esztergomi érsek, ki 1543-ban a bányavárosokból 3000 forintnyi adót hajt be és mikor a bányavárosok követeli a beszercebányai országgyűlésen megjelennek, lezáratja őket s addig nem engedi ki, míg 1500 forint váltságdíjat nem fizetnek.¹ A bányavárosok megsokallva már e türhetetlen sérelmeket, egészen őszintén feltárják állapotukat az 1545-ki nagyszombati országgyűlés előtt s itt el is határozzák, hogy a beváltási árat felemelik 25 dénárral.² Eleinte még többel, 50 dénárral akarták felemelni, mert a bányavárosok követeli febr. 19-én még azt írják haza, hogy a rendek „ain mark Silber per fl. 6 tzu tzalen“ határozta el. De úgy látszik, hogy önként leszállították 5 frt és 75 denárra.³ Ferdinánd azonban még azt sem fogadta el. Ő folyton igyekszik a bányák üzemének emelésére — így válaszol — és az azt előmozdító rendeletek kiadása az ő dolga. Van neki más országokban is bányája s így ő jobban ért hozzá, mint a rendek, hogy mennyire van szükségük a bányászoknak.⁴

Erre a bányászok Máriához fordulnak s tőle kérik helyzetük könnyítését. A királyné segít is rajtuk, amennyiben a beváltáskor levonni szokott 25 dénár váltási díjat nekik adja s biztosítja őket, hogy a császárt is felhívja érdekeik védelmére.⁵

Ugyancsak ezen országgyűlés ismét szigorúan elrendeli a hamis pénzverők megbüntetését.⁶ Ezzel azután ismét

¹ Péch e. m. I. 194.

² 1545. decr. 50. t. c.

³ M. O. E. II. 628. l.

⁴ Schmidt e. m. I. 160. l.

⁵ Péch e. m. I. 196.

⁶ 1545. decr. 51. t. c.

kezdetét veszi az országgyűlési végzések sorozata, melyek mindig megújítják a hamis pénzverőkre hozott végzéseket, de amelyek mindig csak papíron maradnak, hatályukat nem érzi senki sem; mert a fejtelenség még mindig épp olyan nagy, mint a kettős királyság korában. Azonban Ferdinánd cselekedeteiben mégis észrevehetően változott; attól a szándékától, hogy a pénzügyek terén szigorúan a régi rend szerint fog eljárni, kezd eltérni. Lehet, hogy közreműködik ennél az is, hogy látja, hogy a magyar ércpénz ügyét az eddig követett módokon orvosolni nem lehet. Ellenben Ausztriában az éppen akkor forgalomban levő ércpénz jól megállja helyét és a szomszéd országokban is mindenütt elfogadják. Ezután már Ferdinánd is mind abban az irányban dolgozik, hogy a magyar pénzrendszert az osztrák szerint alakítsa át; erre való legelső rendeletét 1546-ban adta ki.¹ És ebben már nyíltan is kimondja, hogy pénzrendszerünket az örökös tartományoké szerint szándékozik átalakítani. Megokolja pedig azzal, hogy mivel a magyar ércpénz érc tartalma nagyobb, mint a szomszéd országokéi, pl a lengyeleké,² azt saját pénzükkel felváltva kiviszik az országból, míg az ő silány pénzük itt marad mérhetetlen kárára a kereskedelmnek. Hogy ez ezután meg ne történjék, elrendeli Ferdinánd, hogy egy márka 8 latos ezüst ötvényből ne 420 dénárt verjenek, mint eddig, hanem 436-ot, mert akkor egyenlő értékű lesz a német pénzzel s annak nyomán ezt is mindenütt kifogás nélkül elfogadják.

A dénárak fi-
nomságának
csökkenése

Ha 420 dénárt vernek egy márkából, annak abszolút értéke a mai valuta szerint 5·27 fill;³ ha meg 436 darabot, ahogyan az új rendelet szól, 5·06⁴ fillér. A különbség, azaz

¹ Archeologiai Értesítő 1878. 119. l. Miller: Appendix ad catalogum numorum Hungariae 126. l.

² Kiknek mint Thurnschwamb, a Fuggerek ügynöke mondja, 53 forintja ér meg egy magyar forintot.

³ 8 lat = 112 denér, 1 dénár tartalmaz $\frac{112}{420}$ = 0·2666 denér ezüstöt:

$$224 : 44 \cdot 20 = 0 \cdot 2666 : x \quad x = 0 \cdot 0527$$

⁴ 1 dénár tartalmaz $\frac{112}{436}$ = 0·2568 denér ezüstöt:

$$224 : 44 \cdot 20 = 0 \cdot 2568 : x \quad x = 0 \cdot 0506$$

a haszon minden egyes darabon 0·21 fillér, ami évente nem kis összeget tesz ki. Azonban azt nem lehet mondani, hogy talán e haszon lett volna célja e pénzrontásnak, de az sem, amit Ferdinánd mond, mert, amint láttuk, a dénár már is kisebb érc tartalmu, mint a krajcár, a doppelpfennig pedig jóval alatta áll még mindig a dénárnak, hisz csak 5 latos ezüst ötvényből verik,¹ egy bécsi márkából 394 $\frac{1}{4}$ darabot, abszolút értéke 3·992 fillér.² Tehát azt egyáltalán nem lehet mondani, hogy most a magyar ércpénz vegyüléke egyforma volna ez újítás következtében az ausztriaiával. Egészen más volt e pénzrontásnak az oka, amelyre rávezetnek minket egész önkénytelenül a következő adatok.

1546 április 15-én lejárván a Fugger Antallal kötött 5 éves szerződés, Ferdinánd többet nem adja ki e bányákat, hanem házi kezelésbe véteti.³ Itt a rézzel együtt mindig ezüstöt is termelnek, amelyet rendszerint Kőrmöcre szállítanak beváltás végett. Mikor a király veszi át a bányák kezelését, szintén ugyanitt váltják be az ezüstöt és éppen ez a baj, mert így mégis valamelyes kapcsolat keletkezik Ferdinánd és a kőrmöci verde között. Ugyanis ezt az ezüstöt is pénzítik, még pedig Ferdinánd gyakori intelmei ellenére is nem teljes súlyú pénzzé. A biztosok, kiket a császár a bányák átvételére kirendelt, jól tudván ezt, a király kedvére véltek cselekedni akkor, midőn azt ajánlották, hogy a rézbányákban termelt ezüstöt ott Besztercebányán verjék pénzzé.⁴ Felterjesztésükre azt a választ kapták, hogy eziránti tanácskozásait egyelőre tartsák titokban. Ide most már egészen jól bele illik a pénzrontás terve. Ferdinánd ugyanis tudta jól, hogy már a schweidnitz-i verde beszüntetésével is súlyos anyagi veszteség érte Máriát, mert elvágta ezzel Saurmann kielégítésének a módját, kinek Mária, mint láttuk, nagy összeggel tartozott. Ezért, meg ezután más okok miatt is a korábbi jó

¹ Becher c. m. II. 14. l.

² 5 lat = 80 denér; 1 doppelpf. tartalmaz $\frac{80}{394 \cdot 57} = 0\cdot2026$ denér ezüstöt, miből

$256 : 50\cdot52 = 0\cdot2026 : x \quad x = 0\cdot0399.$

³ Péch c. m. I. 198.

⁴ Péch c. m. I. 201. l.

viszony felbomlik a testvérek között, amit Ferdinánd nem akart még inkább súlyosbitani azzal, hogy egy új verdét állítson fel, hanem tesz egy próbát. Kiadja a fent említett rendeletét, melyben az egy márkából kiverendő darabok számát megnöveli, gondolván, hogy ezt talán már betartja a körmöci pénzverő is és teljes súlyu, törvényes pénzt fog veretni. Azonban úgy látszik, hogy még ennél is rosszabb pénzt vernek, mert a király félre téve minden kíméletet, 1546 október 16-án egy rendeletet ad ki, melyben utasítja az alsóausztriai kamarát, hogy Besztercén pénzverőt állítson fel, a művelet keresztülvitelével pedig megbizza Konritz Kristótot, a besztercebányai bányafőnököt.¹ Természetes, hogy Mária igyekezett ezt mindenféleképpen megakadályozni. Sikerült is neki ez ügyben még V. Károlyt is megmozgatni, ki azután szinte másfél évi hosszas tárgyalások után végre kiegyenlíti testvérei között az ellentéteket. Ferdinánd és Mária 1548 március 7-én egyezsége lépnek, melyet, minthogy az utódokra nézve is kötelező, még a trónörökös, Miksa főherceg is megerősített.² E szerződés szerint Ferdinánd nővérének összes magyarországi javait haszonbérbe veszi, melyekért a királynénak életfogytiglan évenként 34,000 magyar forintot tartozik fizetni, minden forintot 75 krajcárba számítva. És ezzel az ő kezelése alá kerülnek az összes felvidéki bányák, de a körmöci pénzverde is. Mielőtt azonban Ferdinánd további rendelkezéseit vizsgálónk, térjünk vissza 1546-iki pénzrontására, mert a rendek ezt nem hagyták szó nélkül. Az 1547. évi nyitrai gyűlésen a rendek felterjesztésükben keservesen panaszkodnak: a magyar ércpénzt egy idő óta oly rossz minőségben verik, hogy míg csak néhány hónap előtt is a magyar forintra Bécsben a beváltásnál még 10 dénár hasznót adtak, most még 90 dénárban is alig akarják elfogadni. Felkéri tehát a királyt, hogy vagy a régi ligában veresse az ércpénzt, vagy pedig rendelje el, hogy a magyar forint Bécsben és egyéb tartományaiban országának a német forinttal egyenlő értékben

Mária és
Ferdinánd
egyezsége

1547., 1548.
évi ország-
gyűlés: Pa-
naszok a
pénz-
rontásért

¹ Newald c. m. I. 35.

² Hatvani: Brüsseli okmánytár II. k 153. és 154. l.

fogadtassék el. Másként egyéb bajok mellett még az is hátráltatni fogja az amúgy is lehanyatlott kereskedelmet. A morvaországi dénárok, a babkák körül is nehézségek merülnek fel; mert Morvaországban egy krajcárra 3 babkát, Magyarország némely részeiben pedig 1 krajcárra csak 2 babkát számítanak. Sürgősen kérik ezen visszaéléseknek a megszüntetését.¹

Ferdinánd régi szokásához híven jár el most is; a panaszokat tudomásul veszi, elismeri, hogy ez csakugyan nagy baj, de azután nem is tesz mást.

A rendek azonban most már nem hallgatnak és az ugyanezen év decemberében megtartott gyűlésen ismét szóvá teszik az ércpénz ügyét. Kérik a királyt, hogy veresse a régi liga szerint a pénzt, mert a nemrég megváltoztatott új liga szerint vertet még a névértékén alúl sem lehet forgalomba hozni. Ismételten kérik a királyt arra is, hogy a hamis pénzverőkkel a törvény teljes szigorát éreztesse.²

Azonban Ferdinánd, bár tudomásul veszi a rendek kérését és nem is kifogásolja, még sem teljesíti egyiket sem. A régi ligára való visszatérést nem teljesíti pedig azért, mert már eltökélt szándéka a magyar pénzlábnak a német szerint való átalakítása, csak még most nem találja rá eléggé megértnék az időt, mert még több zavarra van neki szüksége, hogy úgy tűnjön fel, mintha a magyar pénzláb alapján teljességgel lehetetlen helyes pénzügyi élet. A hamis pénzverőket pedig nem bünteti szigorúan, mert mind a főrend közül kerülnek ki a tekintélyesebbek, akik pedig az ő pártját képezik. Ez pedig nem volt helyes különösen most, mikor nemcsak a sok hamisítvány nehezíti meg a forgalmat, hanem maga a törvényes pénz is silány.

Nem is hagyják ezt szó nélkül a rendek, hanem mindjárt a következő évi (1548) országgyűlés legelső felterjesztésében kérik a rendek Ferdinándot,³ hogy a hamis pénzverőket a törvényben megszabott büntetéssel sújtsa és jövőben a rendek beleegyezése nélkül ne kegyelmezzen meg egynek

¹ M. O. E. III. 68. 1.

² 1547. évi decr. 24. t. c.

³ M. O. E. III. 180. 1.

sem, „mert hát ez a büntett közbüntett és mindenkit érdekel“¹ Most tehát fel van cserélve a helyzet. Míg először Ferdinánd akarta behozni a szigorú rendszabályokat, hogy rendezze az állami életet, de a rendek nem akarták önzésből, most a rendek akarnák, de a király nem hajtja végre szintén önzésből, hogy még inkább megnövekedvén a zavarok, végrehajthassa kedvenc tervét, az ércpénz uniformizálását összes országaiban.

Ennek mintegy előjátékképpen akarta rendezni Ferdinánd ugyanezen az országgyűlésen a pénzveréssel szorosan összefüggő, annak előfeltételét képező bányaügyet. Erre nézve a király annak kimondását kéri, hogy az összes bányákban termelt arany és ezüst beváltásának joga egyedül a kamarát illesse, miáltal lehetővé fog válni az ércpénzt, melynek hiánya az országban mindenütt annyira érezhető, nagyobb mennyiségben verni. Minthogy pedig még mindig vannak olyanok, kik a törvényekben megállapított szigorú büntetések mellett is hamis pénzt vernek, továbbá nemcsak a nyers ezüstöt, hanem a beolvasztott ezüst pénzt is üzérkedve külföldre szállítják s ekként az ércpénz egyrészét a forgalomból kiveszik, ezek iránt a király szigorú nyomozást fog elrendelni. Egyúttal kéri a rendeket, hogy senki közülök pénzt ne veressen, másokat a pénzverésben ne támogasson, magánosok által jogtalanul veretett pénzeket forgalomba ne hozzon.

Mivel az ország egyes részeiben a lengyel pénzt a magyarral egyenlő értékben fogadják el, pedig ércmentes csekélyebb, másutt meg a csehországi rézpénzt (bábkát) kelleténél magasabb értékben hozzák forgalomba, mivel nagyon kevés a forgalomban levő magyar ércpénz, a király kéri a rendeket, hogy ezen sckakat megkárosító visszaélések megszüntetéséről gondoskodjanak.

A rendek azt válaszolják, hogy a bányákban termelt arany és ezüstnek a kamara által eszközendő beváltását illetőleg egy új törvénycikk alkotását nem tartják célszerűnek. Hanem azt javasolják, hogy tartsák meg a régi szokást. Azoktól, kik urburát fizetnek az ezüst márkáját 7, az aranyét pedig

¹ 1548. évi decr. 51. t. c.

72 forinton váltsák be, ellenben azokét, kik e díj fizetése alól fel vannak mentve, valamivel olcsóbban.

Azt azonban helyeslik, hogy a király a lengyel pénz behozatalát meg akarja szüntetni. Szerintük e célt csak úgy lehet elérni, ha Magyarországból oda semmiféle árucikket nem visznek ki, hanem, amint régebben is szokásban volt, áru-lerakó helyeket állapítanak meg, hol aztán lengyel és magyar kereskedők megköthetik üzleteiket.¹

A lengyel pénzt tehát sehol se legyen szabad az országban elfogadni; ellenben a babkát igen, de csak akkora értékben, ahogyan Csehországban jár, 3-at egy krajcárban.²

Könnyű volt a rendeknek kimondani a lengyel pénz kitiltását, de annál nehezebb ezt betartani. Ha sérelmes volt a rendekre a magyar pénz kitiltása Ausztriából, mennyivel sérelmesebb, mennyivel több hátránnyal jár e pénznek kitiltása, mely már annyira bele vette magát forgalmunkba, hogy sok helyt, például a felvidéken, amint látni fogjuk, még elterjedtebb, mint a magyar pénz. Olyanok tehát e végzés következményei, amelyek lehetetlenné teszik végrehajtását, mert különben éppen azok szájából vennék ki az utolsó falatot, kik már eddig is a legtöbbször szenvedtek e folytonos pénzzavarok miatt, a jobbágyokéból, mert a mindennapi forgalomra szánt lengyel aprópénz leginkább azoknak képezte forgalmi pénzét.

Válságos helyzetbe jut tehát a magyar pénzláb. Silány már a törvényes pénz is, de még ami kis értéke lenne, azt is lerontja a sok hamisítvány, ellenben kisebb értékű külföldi pénzek értéke itt az országban nő (babkáé), mert nagyobb utána a kereslet, mint saját hazájában és nagyobb értéket kap, mint amennyit megér. A lengyel pénzt ugyan kitiltják, de arra, hogy kellene annak pótlására, ha kisebb érctartalmú, de azután jó hírnevű, az államhatalomtól garantált pénzt verni, mely a többi értéktelen utánzatot lassanként kiszorítsa, már nem gondolnak. Ellenben várja már a fejleményeket Ferdinánd minden pillanatban készen biztos medicinájának, a német

¹ M. O. E. III. 191. I.

² 1548. évi decr. 51. t. c.

pénzlábnak a felajánlására, melyet azután meg is tesz már a legközelebbi 1550-iki országgyűlésen.

Mielőtt ennek tárgyalására rátérnénk, tegyük előbb szorosabb vizsgálat tárgyává Ferdinándnak magyar pénzláb szerint vert pénzeit.

A magyar
arany :
külsője,
belértéke

Amint láttuk, a pénzek anyaga arany és ezüst. Aranyakat koronázása évétől egészen haláláig bocsátanak ki változatlan alakban és értékben.

Verőhelyük Körmöcbánya. Maradtak fent azonban olyan aranyok is, melyeken a verőhely nincsen megjegyezve. És nemcsak a saját bélyegével vertek aranyat, hanem dénárok bélyegeivel is.¹ A saját bélyegével vert aragnál az első oldalon van László király álló alakja, fején koronával, nimbus nélkül, jobbában kétélű bárd, baljában az ország almája a kettős kereszttel, oldalt kétfelől, térdeivel egyirányban a K. B. jel. A körirat: S. Ladislaus Rex. 1529 (vagy más évszám). A hátlapon „Ferdinánd D. G. R. Ungariae” köriratban a Szűzanya ülő alakja, fején koronával, ölében a kisded Jézussal, lábainál a hold, alatta Ausztria címerpaizsa.²

Sothe gyűjteményében a 6. szám alatt lehet látni egy oly sajtóságos külsejű dukátot, melyet nem hagyhatunk megemlítés nélkül. Az előlapja egészen rendes: László király álló alakja látható rajta, kezében a csatabárddal, baljában az ország almája a kettős kereszttel „Sanctus Ladislaus Rex” köriratban. A hátlapján azonban a steier címer van ábrázolva, fölötté 1534. évszám „Ferd. D. G. Rom. Ung. Boem. Rex” körirattal.³ Előlapja szerint tehát magyar pénz, hátlapja szerint pedig német.

Előlapja mégis annyiban különbözik a magyar pénzekétől, hogy a király lábai között egy G. betű látható, ami kétségkívül a grazi verdét akarja jelenteni. Átmérője 21 mm., súlya 3.55 gramm.

¹ Iparművészet Könyve : I. 202. l.

² Schoenvisner : Catalogus Numorum Hungariae : Tab. 19. Ferd. I. N. 15. Úgy hiszem, e pénzek legteljesebb gyűjteményét e mű adja. E nemű újabb munka, mely a mohácsi vész után terjedő részt is tartalmazná, még nem jelent meg.

³ Numismatische Zeitschrift 1890. 151. l.

E furcsa pénz első ismertetőjét, Forchheimert tévedésbe is ejtette.¹ Ő ugyanis e sajátságos esetet azzal magyarázza meg, hogy ez csak utánnyomás eredménye lehet. Azonban második ismertetője Tauber már megtalálta a helyes utat.² Ő ez esetet a következőképpen magyarázza meg. Stíriát Magyarországgal szoros kapcsolatba hozza a török, ki 1524 és 1532-ben Stíria egy jó részét is elpusztítja. Így a stíriaiak a magyarokkal együtt kénytelenek védekezni a török ellen. De összekapcsolják őket a gazdasági érdekek is. A török határhoz közel eső országrészek ugyanis folytonosan ki vannak téve a törökök dúlásának. Ezért azután nem tartják ott-hon a terményeket, hanem mindent betakarítás után vásárra visznek és pedig a legközelebbi helyre, hol pénzt kapnak érte, Stíriába. Oly nagy mennyiségben özönlik oda a sok nyerstermény, hogy a steier nyerstermények árát egészen lenyomja. Kérik is többször a lakók a fejedelmet, hogy akadályozza meg a magyar nyerstermények beözönlését.

Nagy forgalom van tehát a két ország között, mely szükségessé teszi egy mindkét oldalon kedvelt fizetési eszköz behozatalát. Régebben a kép a pénzen sokkal fontosabb volt, mint ma, mert akkor az emberek jóval nagyobb tömege nem tudván írni, a képről ismerte meg a pénz értékét. A címer pedig szintén fontos, mert erről meg az országot ismerték meg, amelyé a pénz. A stajerek látván Magyarországgal csinált nagy forgalmukat és a dukátok közkedveltségét, arany pénzük egyik oldalát ők is annak mintájára verik, hogy minél nagyobb forgalmi kört biztosítsanak neki. A magyar dukát nagy kereskedelmi értékének ennél fényesebb bizonyítékát keresni kell.

Azonban ezenkívül van még egy adatunk, mely nem kevésbé kétségtelenül beigazolja, hogy mily fényes helyzetet foglal el a magyar dukát a többi országok arany pénzei között. Krünitz ugyanis készített egy felosztást³ az európai arany pénzekről. És pedig három osztályba ossza őket, főnom-

¹ Wiener Num. Monatshefte : 1866. 21. l.

² Num. Zeitschr. 1890. 145. l.

³ Num. Zeitschr. 1890. 151. l.

ságukat tekintve. A legelső osztályba sorolja a $18\frac{1}{2}$ karát finomakat, a középsőbe a $21\frac{1}{3}$ —24 karátosokat, a legelsőbe pedig $23\frac{1}{2}$ —24 karát aranyat tartalmazó pénzek kerülnek: „Ebben az osztályban a legismertebb nevek a dukát és a zechino“.

Tehát, amint látjuk, a magyar dukát már ebben az időben az aranypénzek között a legelső helyek egyikét dominálja. De nem is a legelső helyek egyikét, hanem a legelső helyet, mert, amint látni fogjuk, a zechino sem jobb a dukátnál, sőt valamivel kisebb a finomsága, mert 64 dukát = 68 zechinoval.¹ Később pedig, mikor a pénzhamisítás mind jobban elrontja a pénzek értékét és tekintélyét, mind keresettebb lesz úgy, hogy lassanként el is veszti pénz jellegét s a kereslet és kínálat áramlata szerint váltakozó értékű árú lesz belőle. Azon rendeletek pedig, melyek az egyes pénznemek értékének a megállapításáról intézkednek, mindig megemlékeznek a magyar aranyról és a cseli dukáttal együtt mindig ennek van a legnagyobb értéke. Így pl. az e korba eső 1544. évi valválás a magyar arany értékét 105 krajcárban állapítja meg,² ami különben állandóan megmarad e két évtizedben, melyet tárgyalás alatt levő korunk felölel. Ez azonban csak a hivatalosan megállapított ára, mely ezután a forgalomban folyton alakul, változik. Éppen így van ez nálunk is abban az időben. Mikor 120 dénárt adnak egy aranyért, mikor 130-at, mikor meg 135-öt.³ Annyit azonban észlelhetünk, hogy ára a belforgalomban is folyton emelkedik.

Hogy e pénznek értékéről tiszta képet nyerhessünk, a mai kor viszonyaihoz kell alkalmaznunk értékét; mert egy ismeretlen fogalom becsét mindig úgy lehet legkézzelfoghatóbban megállapítani, ha egy már ismert fogalommal vetjük össze. Amint tudjuk, az arany ötvözete márkánként 23 karát és 8 gren színaranyat tartalmaz;⁴ tehát 4 gren híjján szinte tiszta színarany. Egy márka ötvényből pedig vernek 69 dara-

¹ Schoenvisner : Notitia H. R. N. 464. I.

² Becher e. m. I. 67. I.

³ Bellázy : Magyar pénzeink értékei a mai korona valuta szerint. Magyar Nemzetgazda 1896. 175. I.

⁴ Schoenvisner : Notitia H. R. N. 457. I.

bot, miből azután kiszámítható, hogy egy magyar dukát abszolút értéke a mai valuta szerint K 11 fill. 51-16.¹

Amily széles forgalmi körnek örvend a dukát, éppen annyira háttérbe szorúlnak e kor forgalmában ezüst pénzeink. Háromféle sorozat van belőlük közhasználatban: a garas, dénár és az obulus. A garas nagysága körülbelül a mai két koronásnak felel meg. Előlapján a Szűzanya ülő alakja van ölében Jézussal, térdeivel egy irányban a K. B. jellel. Körirata „Ferdinándi. D. G. R. Ungariae“. A hátlapon „Moneta. Nova. Anno. Domini. 1528“ (vagy más évszám) köriratban egy címerpaizs látható Magyarország, Dalmátia, Csehország címerével, közbül Ausztria jellegzetes kis címerpaizsával.²

A dénár körülbelül fillér nagyságu. Előlapján „Patrona Ungariae“ köriratban van a Szűzanya koronával fején, Jézussal ölében, térdei mellett a K. B. jellel. A hátlapon egy címerpaizs látható Magyarország, Csehország, Dalmátia és Ausztria címereivel; körirata „Ferdinánd D. G. R. Ung. 1528.“ (vagy más évszám).³

Végül az obulusok következnek. A legkisebb, de a legtökéletlenebbül kidolgozott pénz is. Nagysága még a fillérnél is kisebb. Előlapján van a Szűzanya ülő alakja koronával fején és nimbussal, ölében Jézussal, vállai fölött a K. B. jellel,⁴ körirata nincsen. A hátsó lapon a szokott címerpaizs látható és fölötte az évszám.

Amint látjuk, a pénzszerítés tulajdonképpen alapját a magyar forintot már ebben az időben nem verték. Egy oly képzeleti érték az, melyet felosztanak 100 dénárra, de amelyet a forgalomból teljesen kiirtani sohasem lehetett. Később,

¹ 1 kg. arany ára K 3280 — 1 magyar márka arany ára K 805.502
1 dukát tartalmaz (2⁴/₁₀₀) 4.1159 gramm aranyat

$288 : 805.5 = 4.1159 : x \quad x = 11.5116.$

² Schoenvisner: Catalogus N. H. Tab. 21. Ferd. I. N. 28. Miller e munkához készített Appendixében felsorol még egy pár typust, de amint ő maga mondja, az ábrák nagyobbára hasonlítanak a leírtakhoz.

³ Schoenvisner e. m. N. 30.

⁴ Schoenvisner e. m. N. 32.

mikor a Habsburgok a tallért akarják a számítás alapjává tenni és az lesz a pénzláb alapja is, csak tisztán a hivatalos számításoknál használják e pénznemet, sőt leggyakrabban csak az udvari hivatalok, míg a belforgalomban tovább is csak a magyar forint értéke marad használatban.

A forint feloszlik garasokra, a garasok dénárookra, ezek meg obulusra. Egy magyar forint 20 garas, 100 dénár, 200 obulus.

Egy garas 5 dénár¹ és 10 obulus.

Egy dénár 2 obulus.

Hogy mily elterjedtségnek és milyen arányú forgalomnak örvend e pénz bent az országban, azt láttuk. Vegyük most részletesebben szemügyre azt, hogy hogyan alakul ki e pénznek értéke külföldön. Úgy gondolom legjobb, ha itt is mindjárt egy már részeiben ismert példával illusztrálom a külföldi nagy elővigyázatot.

A bécsi kormány 1526 április 26-án jelenti Ferdinándnak, hogy a magyar király megint új pénzt veret és pedig 8 latos ezüstből, egy márkából 480 darabot vágván ki. Hozzáteszik mindjárt, hogy az ilyen pénztítésnél az ezüst márkája 12 rhenus forintot ad, tehát márkánként 1 frt és 6 kr-ral többet vernek ki a magyarok, mint a németek. Miből következik, hogy a magyar pénz kisebb értékű lévén, mint a német, okvetlen a jó német pénznek az országból való kiszivárgását fogja maga után vonni, míg itt marad helyette a rosszabb magyar pénz.² És Ferdinánd rögtön intézkedik is. Májusban meghívja Lajost a speieri gyűlésre, hol azután a felmerült bonyodalmakat mind békésen elintézhetik. Azonban a rossz hatás úgy látszik sokkal hamarabb kezdett működni, mint ahogy Ferdinánd gondolta, mert nem várakozhatott a speieri gyűlésig, hanem jul. 31-én már kénytelen egy rendeletet kiadni, melyben értesíti alattvalóit, hogy a magyar király most új pénzt veret, melynek 100 dénárjáért semmi esetre sem szabad többet adni 9 schillingpfennignél. Aki ez ellen cselekszik, azt szigoruan meg fogja

¹ Schoenvisner Notitia. H. R. N. 458. I.

² Newald c. m. 33. I.

büntetni, mint engedetlenkedőt.¹ Ez azonban egy kissé talán tulszigorú devalvatio is, ha meggondoljuk, hogy 1 rajnai forint = 14 schillingpfennig = 60 kr; egy magyar forint pedig ebben az időben sőt még évek múlva is, amint látni fogjuk, 75 krajcárt számítanak.

Úgy lehet, legalább adataink azt bizonyítják, hogy e szigorú devalvatio sohasem lépett életbe. Hisz csak egy pár évvel később Mária királyné követeléseinek jegyzékében 4 magyar forintot 5 rajnai forinttal vesznek egyenlőnek,² ami csak úgy lehet, ha az említett értéke marad meg mind a kettőnek.

1538-ban azután törvényileg is látjuk biztosítva a magyar forint értékét, amennyiben az ez évi horvát gyűlés végzéseinek 26. cikke kimondja, hogy egy forint értéke 75 krajcár legyen, egy garasé pedig 4 krajcár, azaz 16 bécsi fillér. Schönvisner e törvénycikkhez azt a megjegyzést fűzi hozzá, hogy ez az első eset, mikor a magyar törvényekben előfordul a krajcár szó.³ Ez az állítása kétségtelen. Nem olyan biztos azonban a második. Schönvisner ugyanis azt állítja, hogy itt nem magyar, hanem rajnai forintról van szó. Támaszkodik pedig ez állításában Hirschnek egy adatára, mely szerint Ferdinánd 1559-ben elrendeli, hogy ezután az összes német forintok 75 krajcárt érjenek a rajnai forint szerint. Míg ugyancsak Hirsch szerint a magyar forint 75-ről 72, 70, végül 60 krajcárra esett alá.

Kétséssé teszi e kérdést mindjárt annak a meggondolása, hogy miért kell a magyar országgyűlésnek intézkedni arról, hogy a német pénzláb alapját képező nagy ezüst pénzt, mely tehát nem is a mindennapi, közönséges forgalomra volt szánva, hanem nagyobb fizetések eszköze, hány ugyancsak német aprópénzbe fogadják el. Hisz nálunk a rajnai forint sohasem kapott oly tulságos nagy értéket, melyet azután szabályozni kellett volna, mert hisz ott voltak a tallé-

¹ Becher c. m. II. 8. l.

² Hatvani: Brüsseli okmánytár II. k. 155. l.

5 rajnai forint à 60 kr. = 300 kr.

4 magyar forint à 75 kr. = 300 kr.

³ Notitia H. R. N. 457. l.

rok, melyeket az uralkodó amúgyis igyekezett mindenáron terjeszteni és megszokottá tenni. És ha talán ezért szabályozzák, akkor azt mondják ki, hogy hány dénárt érjen, mert ez a honi pénz.

De ezektől eltekintve, legjobban bizonyítja ez állítás tarthatatlanságát magának a törvénynek a második része. Ez ugyanis azt mondja ki, hogy egy garas 4 krajcárt, azaz 16 bécsi fillért érjen. Schönvisner szellemében ezt úgy kellene érteni, hogy itt német garasról van szó, melyet itt bent az országban nem akarnak 4 krajcárban elfogadni, tehát törvényileg kell azt megerősíteni. Erre adatot nem tudnánk kapni sehol, mert ha más nem, Ferdinánd nagyon is ügyelt volna arra, hogy eredeti értékében itt is elfogadtassa.

És éppen Ferdinándnak ez aprólékosságra kiterjedő figyelme, persze az ausztriaiak irányában, visz rá minket a helyes útra, mely szerint itt nem német, hanem a magyar 5 dénáros garasról van szó. Ferdinánd ugyanis 1538-ban, szent Erzsébet napján elrendeli, hogy egy patz-ért, azaz 4 kr-os német garasért 5 dénárt és egy bécsi fillért adjanak.¹ Azaz azt akarja, e rendelettel elérni Ferdinánd, hogy maradjon meg a magyar garas régi ára 15 bécsi fillér,² szemben a törvényhozás rendeletével, mely 16 fillért állapít meg s amely természetesen az ausztriaiak szempontjából hátrányos. Míg ránk és a forgalomra nézve is inkább a horvát országgyűlés végzése volna előnyösebb, mert legalább volna két pénzdarab, minek egyforma lenne az értéke.

Ezen felfogást vallja a magáénak Thallóczy is, midőn azt mondja, hogy „1538-ban 75 krajcár ér egy forintot; tehát 3 kr. 4 dénárral volt egyenlő értékű. (Constit. Cris. anni 1538 art. 26)“³ E megjegyzés kétségtől a magyar frtra vonatkozik.

¹ Wagner: *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis* 35. l. XIX. oklevél „unum scilicet Patz pro 5 denariis Hungaricis et uno denario Wiennensi computando.“

² 4 krajcár = 5 dénár + 1 bécsi fillér

4 krajcár = 16 bécsi fillér, miből

5 dénár = 16 bécsi fillér — 1 bécsi fillér

= 15 bécsi fillér.

³ A kamara haszna története 120. l.

Hogy a rajnai forint a német birodalomban ebben az időben nem 75, hanem 60 krajcárt ért, legjobban bizonyítja az 1539-ki rendelet, melyben a valvatio egészen határozottan kimondja, hogy 1 rajnai forint 60 krajcár.¹

Meg azután a Hirsch által közölt rendeletnél sokkal hamarabb, 1545-ben Ferdinánd szab meg egy hivatalos valvatiót egy harmincadnak adott útasításában, mely szerint „singulum florem per 100 den. hung. vel 75 cruciferos computando.”² Szükséges volt pedig e valvatio azért, mert nagyon gyakran megtörtént, hogy még ugyanazon időben is vidékenként más volt a forint értéke. A kamarák azonban hivatalosan még 1611 után is 75 krajcárt számítanak egy magyar forintra. E tekintetben tehát nagyon eltérő eredmények maradtak reánk, minek következménye azután az, hogy az az író is, ki többféle forrást használ fel, többféle eredményre juthat. Érdekesen illusztrálja ez állítást Acsádi. Össze gyűjti Thallóczy munkáiból mindazon adatokat, melyek a magyar forint értékére vonatkoznak. E feljegyzések szerint a magyar forintot 1522 és 82 között 74, 75, 80 krban fogadták el,³ 1538-ban 75, 1560-ban 70 krajcárt ér. Egy 1888 évi akadémiai birálatában Thallóczy közöl egy feljegyzést, mely szerint 1522—82 közt a magyar forint semper et ubique 75 kr. computando s hozzá teszi, hogy 1536 óta a magyar forint mindig egyenlő 75 krajcárral.⁴ Ily eltérő eredményekre juthat egy és ugyanazon író is, ha különböző számadásokat vizsgál át.

Az eddigiekből most már tudhatjuk azt, hogy mennyit ér egy magyar forint külföldön. Most önmagától kínálkozik az a kérdés, hogy hány dénárban fogadják el a magyarok a rajnai forintot. Erre nézve is legjobban, ha adatokból indulunk ki.

Kleeperger Erhart feldmuster-meister 1530-ban nyugtatót ad Kassa városának 400 rajnai forintról, forintját 15 patzenjával, azaz 80 dénárjával számítva.⁵ Ez a 15 patzen nem

¹ Becher c. m. II. 17. l.

² Acsádi: Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században. 28. l.

³ Archaeologiai Értesítő 1881. 195. l.

⁴ Acsádi: Közg. állapotaink a XVI. és XVII. században. 29. l.

⁵ M. g. t. sz. 1901. 320. l.

egyéb, mint 15 magyar garas, melyből 5 dénár és egy bécsi fillér ér 4 krajcárt.¹ De hogy egy rajnai forint 80 dénárt ér ebben az időben, azt be tudjuk bizonyítani az azon korbeli törvényhozással is. Az 1542 évi decr. 50 t. c. azt mondja, hogy egy olyan huszárnak, kinek nincs évi fizetése, 3 magy. forintot kell adni. Azoknak pedig, kik valamikor többet látszanak érdemelni, még 20 dénárt kell azonfelül adni, hogy a 4 rhénes forintok száma el legyen érve. Tehát $3 \text{ m fl} + 20 \text{ den} = 4 \text{ rhénes forint}$, miből egy rhénes forint = 80 dén-ral. Ha e forint értékét 60 krajcárra tesszük, akkor ennél is áll az, amit Thallóczy a magyar forintra mondott, hogy 3 krajcár tesz ki 4 dénárt; mert hisz $\frac{6}{8} = \frac{3}{4}$.

Az eddigiekből egyúttal megállapíthatjuk a dénár értékét is. Ugyanis Wagner adata szerint² 4 krajcár egyenlő 5 dénár + 1 bécsi fillér, miből következik, hogy 1 dénár három német fillért ér. A dénár és krajcár közti viszonyt állapítja meg továbbá ama szintén említett adatunk is, mely szerint 3 krajcár = 4 dénárral, azaz 12 bécsi fillér = 4 dénárral, miből szintén 1 dénár egyenlő 3 bécsi fillérrel.

Hogy teljes képet alkothassunk most magunknak e kor ezüst pénzeiről, most még csak két irányban kell őket vizsgálat tárgyává tennünk. Könnyebb összehasonlítás kedvéért is meg kell állapítanunk azt, hogy mennyi egy dénár abszolút értéke, azaz mennyit ér a benne levő ezüst a mai valuta szerint. Természetes, hogy ez a pénz ligájával együtt változik.

Az ezüst pénznek e korban nálunk csak egy ligája van. Abból verik a garast, dénárt, obulust egyformán. Egy márka 8 latos ezüsből vernek általában véve 420 drb dénárt, mert ezt szokták megadni a liga megállapításakor; a garas is meg az obulus is ez után igazodik. Ennek abszolút értéke, amint már meghatároztam 5.2739 fillér.³

¹ $15.5 = 75$ dénár, mihez még hozzá kell számitanunk 15 bécsi fillért, mi éppen egy 5 dénáros garast tesz ki. $75 + 15 = 90$.

² Diplomatum comitatus Sarosiensis. 35. l.

³ Belháznak a dénárrol is két értékelése ismeretes. Az egyik Acsádi Közg. áll. a XVI. és XVII. sz.-ban című műben került a nyilvánosság elé s eszerint 1 dénár abszolút értéke 5.2878 fillér, tehát csak a

1546-ban azonban változik a liga. Mostantól kezdve már 436 darab dénárt vernek egy márka 8 latos ezüst ötvözetből, minek abszolút értéke 5·0627 fillér.

Vásárlóképesség kiszámítása

Azonban a pénz nem annyit ér, amennyi értékű ezüst, vagy arany van benne, hanem amennyi árút adnak érte vásárláskor, lehet hogy többet érc tartalmának értékénél, lehet, hogy kevesebbet. Tehát nem az abszolút érték után kell a pénzt megítélni, hanem a vásárlóképessége szerint, mely azt mondja meg, hogy mennyi árút adná ak érte a mostani korban. Mert a pénz és a szükséglet közti arány nem igen változik, lévén az egyes ember szükséglete minden időben ugyanakkora mennyiségű; ellenben a pénz és az arú viszonya folyton változik és pedig fordított arányban. Ma több a pénz, de sokkal kevesebb mennyiséget is adnak érte, mint régebben.

Éppen tárgyalás alatt levő korunk kezdetén is egy ily nagy áremelkedést látunk. A pénz értéke mindenütt csökkenőben, a nyers termények árai pedig hirtelen felemelkednek. A Fuggerek számadásai szerint a húszas években egy forint 20, 1535-ben pedig már csak 5—7 véka zabot lehetett venni nálunk. A szekeres ló ára meg 7—8 forintról 12—16 forintra emelkedett. Az iparcikkek ára azonban nem emelkedett olyan nagyon, a munkabér és fuvardíj pedig a nyers termények árához képest még határozottan esett. E zavart gazdasági helyzetnek kettős oka is van: az Amerikából beözönlő arany és az arany szolgáltatába szegődött új gazdasági rendszer, a merkantilismus. „Mint egykor az aranyimádó Midas, a merkantilisták is minden áldást, minden jólétet csak a nemes ércből véltek leszármazni s oly bűverőt tulajdonítottak annak, mintha segítségével azonnal minden

század részekben van különbség, ami azonban oly kicsi, hogy bátran lehet a kettőt egyformának venni. Valószínűleg onnan ered ez, hogy Belházy megállapítja minden egyes pénznek érc tartalmát és azután annak veszi az értékét, míg én Newald módszere szerint a ligából számítottam ki.

Belházy másik értékelése szerint a dénár értéke 1526—1546 közt 9·63 fillérről lassanként leszállott 8·50 fillérre. Itt valószínűleg más ezüst árat vett, azért kapott ily nagy értéket. (Magyar Nemzetgazda 1896. 175. l.) Én számításaim alapjául, mint említettem, az 1857 évi patensből megállapítható árat vettem: 1 kg. ezüst ára 180 k.

nemzetet gazdaggá és vagyonossá lehetne változtatni“. ¹ Anyagot bőven szolgáltat e rendszerhez az éppen akkor beözönlő sok amerikai arany. Igyekezett tehát e rendszernek megfelelőleg bányászatát fejleszteni és azon termelési ágakat, melyek pénzt hoznak be az országba. Ellenben mindent megtesznek azért, hogy útját vágják a nemes ércnek az országból való kiszivárgásának. Fényesen uralomra jut e rendszer nálunk is. XVI. századi országgyűléseinknek majdnem mindenike rendelkezik arról, hogy senki se merje a nemes ércet kivinni az országból. ² Arra azonban nem gondolnak, hogy az oly mohón összegyűjtött pénz értékének is megvannak a határai, hogy minden állam forgalmának csak egy bizonyos összegű pénzre van szüksége, melynek keretén túl a pénz értéke alább száll. És ez érték hanyatlása a pénznek be is következett éppen a szóban levő pár évtized alatt.

Thallóczy Lajos, legjelesebb közgazdasági íróink egyike az *Archaeologiai Értesítő* 1881 évi folyamában egy bírálattal kapcsolatban a vásárló képesség kiszámításáról a következőket mondja:

„Alig van ennél nehezebb és mégis csábítóbb feladat. A közgazdaság, a kereskedelem, az igaz történelem: az emberi társadalom fejlődésének érdekesnél érdekesebb kérdései vetik fel minduntalan magukat a buvárló előtt, nem csoda, ha biztos kalauz nem létében lápba téved.

Montanari (*Della moneta*), D'Hume (*Essai sur la commerce*), Paganini (*Del pregio della cose*), Neri, Conte, Garnier, Leher (*Appreciation de la fortune privée au moyen âge*), Peruzzi (*Storia del Commercio e dei Banchieri di Firenze*), L. Cibrario (*Economia Politica del Medio evo*) s még többen foglalkoztak ez érdekes tárggyal. Az eddigi eredmények — az olasz és francia világkereskedelmi adatok — alapján arra jutunk, hogy

1. át kell változtatni a régi pénzt újra, amennyiben kikutatjuk az ércvegyíték mennyiségét (belső értékét) s ezt a mai értékre változtatjuk át. ³

¹ Budapesti Szemle III. 267. l.

² Budapesti Szemle 1877. 40. l.

³ Szóval az abszolút értéket kell kiszámítani.

2. Összeállítjuk a gabonaárakat bizonyos időszakról s középarányokat veszünk.

3. A régi mértékek nagyságát derítjük fel.

4. A mai s a régi gabonaárak viszonyát szembeállítjuk s aszerint kalkuláljuk a „pénz becsét“, más szóval vásárló-képességét.

Közgazdasági irodalmunk jelen állapota szerint, ha a fent közölt séma után akarjuk kiszámítani a vásárlóképességet, már pedig más nincsen, áthághatatlan akadályokba ütközünk, mert sem pontos gabonaár összeállításunk nincsen, sem régi mértékeinket, melyek még sokkal zavartabbak, mint pénzeink, nem ismerjük pontosan. Már pedig mindkettő évek hosszú munkáját igényeli úgy, hogy az értekezésem elkészítésére fordítandó időm keretén belül s eddigi szerény előmunkálataim mellett arra gondolni sem mertem.

Azonban mégis oly szerencsések vagyunk, hogy erre nézve is van irodalmunkban úttörő, mely legalább hozzávetőleges számításokat adhat. Véghez vitte pedig e műveletet Acsádi és pedig éppen a fent említett séma alapján. Hozzávetőleges számítása pedig azért, mert bár tömérdek gabonaárnak jut birtokába és részletesen számít külön-külön búzával, árpával, rozsossal, zabbal, korpával és lisztel és azután ezeknek veszi középarányosát, de nem tudott egészen precíz mérték adatok birtokába jutni,¹ s csak hozzávetőlegesen vette fel az egyes mértékek egymáshoz való viszonyát, de sok helyt még erre sem kapott alapot.

Munkája azonban e téren mégis a leghasználhatóbb és legbiztosabb, mert a már meglevő adatokat mind összegyűjti és egyúttal a legterjedelmesebb gabonaár összeállítását is magában foglalja.

E számítások alapján a vásárlóképesség tekintetbe vételével egy magyar forint 1522—30 közt megfelel 15 mai forintnak, 1530 - 46 közt 12 mai forintnak.²

¹ Közgazdaságunk állapota a XVI. XVII. században 32. és 33. lap.

² Úgy hiszem, hogy több hasznot csinállok ezzel, ha egy idegennek bár, de terjedelmes forrásból merített biztos eredményét közlöm, mintha az én ehhez képest elenyészően csekélyebb számú adataimból hoznék ki egy szintén csak hozzávetőleges, de még kevésbé biztos eredményt.

Hátra van még annak a kérdésnek a megfejtése, hogy hogyan verik ki a pénzt. Ebben az időben bizony a pénzt nem annyira verik, hanem inkább vágják, még pedig kézzel. A mostani fejlett technikának akkor még nyoma sincs. A pénz mintáját kiverik acél bélyegzőre. A nemesércet pedig elnyújtják oly síma lappá, mely lehetőleg mindenütt egyforma vastag. Az egyik bélyegzőt beleerősítik egy fa, vagy inkább vas üllőbe, mely megelőzőleg a lehető legjobban lett megerősítve, hogy ellent tudjon állani a kalapácsütésektől keltett rázkódtatásoknak és ezzel lehetetlenné tegye a bélyegző mozgását. Erre helyezik rá az érclapot, efölé pedig függőlegesen a másik bélyegzőt ólomlappal körülcsavarva a csapás szelidítése végett, mert különben a sokkal ridegebb vasnak a csapásoktól keltett rezgése oly éles fájdalmat okozna a munkásnak, hogy képtelen lenne tartani. Egy más munkás azután egy két kézre való kalapácsal rásújt a felső bélyegzőre, miáltal az acéllapra beedzett minta a sokkal puhább érclapra rányomódik.

Azonban úgy látszik, még az ólomburkolat sem tompította eléggé a kalapácsütéstől támadt rezgést, mert a munkásnak oly erős fogással kellett a bélyegzőt megrögzíteni, hogy amint egy a londoni múzeumban látható bélyegző mutatja, még az ólom burkolatba is belenyomódott ujjainak helye. Azért tehát egy időtől kezdve fa-fogót használnak, amely azután jobban bevált.¹

Hogy a csapások mily rendkívül súlyosak voltak, mutatja az, hogy a fenmaradt bélyegzőknek a felső acél vége mind össze van repedezve; a metszetet nem közvetlen a bélyegzőbe tették, hanem egy vagy két centiméterre kidomborodó acéllapra erősítették rá és azután ezt eresztették bele a bélyegző testébe.

II. Lajos alatt, ki különben is mindig pártfogolta az idegeneket, a pénzverők munkásai is mind németek, sőt egy levele tanúsága szerint még a pénzverő eszközöket is mind

¹ Num. Zeitschr. 1880, 57.

Bécsből hozatták.¹ Később Ferdinánd uralma alatt már annyi-
val is inkább németek a munkások, mert német direkciónak alá-
kerülnek, előbb Mária s azután az alsóausztriai kamara sze-
mélyében. Különben már eleve nem magyarok voltak ez ipar-
űzői, sem a bányászaté, hanem a betelepült németek.

¹ Archaeologiai Értesítő 1878. 30. l. közli e levelet egész terjedel-
mében.

IV. FEJEZET.

A német pénzláb és hatásai

I. Ferdinánd alatt.

A német pénzláb fejlődése 1550-ig. — A német pénzláb elfogadása. — Az 1551. évi új birodalmi pénztési rendtartás. — A tallérverés behozatala. — A tallérverés szervezése. — A tallérverés korlátozása. — A tallérverés beszüntetése. — A magyar pénz kitiltása Ausztriából. — A 4 és 8 dénáros garasok. — A kassai pénzverő beszüntetése. — Felirat a magyar pénz kitiltásáért. — Új birodalmi pénztési rendtartás. — A nagyszebeni verde. — A magyar dukát külalakja, értéke a kül- és belforgalomban s a mai valuta szerint. — A magyar forint értéke a kül- és belforgalomban. — A tallér külalakja, értéke a kül- és belforgalomban s a mostani valuta szerint. — A garas, dénár, obulus külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — Vásárlóképesség.

Ferdinánd törekvései, mint láttuk, mindinkább kezdenek abban az irányban koncentrálni, hogy a Habsburgok egész birodalmában egy egységes, minden tekintetben teljesen megfelelő pénzrendszer alkalmazzon. Először Magyarországot nem akarta e rendszerbe belekapcsolni, lehet azért, mivel előbb jobbnak látta meghagyni a régi pénzrendszert, mely az Anjouk, Mátyás alatt oly közkedvelt volt s oly fényesen bevállott, igaz, hogy más körülmények közt; de lehet az is, hogy csak az ellenkirálytól való félelem tartotta az alkotmányosság, a régi rend ösvényein. Annyi azonban bizonyos, hogy 1540 után már alaposan meg vannak változva tervei s Magyarországon is azt a pénzlábat akarja meghonosítani, amelyet Ausztriában már régen használatba vettek.

A német
pénzláb fejlődése
1550-ig

Lássuk most azt, hogy milyen e pénzláb. Ferdinánd egyéni képességei, melyek különösen pénzügyi dolgokban

többször helyes irányban vezették, már ebben az időben érnek el valamelyes eredményt. Mindjárt uralkodása első évében kezdett tárgyalásokat örökös tartományai rendjeivel abban az irányban, hogy országai pénzrendszerének, amennyire lehetséges, egy egységes alapot teremtsen. Terve az volt, hogy a nagy pénzeket minden tartományban egy szín és ötvénysúly szerint verjék; a kisebb pénzek ellenben maradjanak meg minden országban azon külső és belső formában, ahogy azt a lakosság megszokta. Nagyon praktikus észjárásra vall e terv; alkotójának ezután követendő érdekes, hajlékony politikájának bélyege van rajta, amely azonban igaz, hogy csakhamar az utódjaitól oly hajszálnyira követett merevségbe süllyedt. Az 1524. évben kiadott rendelete szerint a következő 5 pénznek kell mindenütt egyformának lenni: Guldiner, mit később tallérnak neveznek,¹ Halbguldiner, Pfundner, (a gu'diner $\frac{1}{6}$ része = 12 kr.), Sechser és Kreuzer. Ez 5 pénznek ötvöze mindenütt egyforma. És pedig egy bécsi márkának 14 lat 1 quint. 1 denér tiszta ezüstöt kell tartalmaznia, amiből $9\frac{3}{4}$ tallért vernek ki. E tallérnak értékét most 60 krajcárban állapítja meg Ferdinánd, azonban a forgalomban csakhamar felszökik 64, 68 krajcár. A kisebb, helyi forgalomra szánt pénzek pedig mindenütt maradjanak azok és olyanok, amilyenek voltak, de csak akkora mennyiségben kell veretni őket, amennyi éppen elég a helyi forgalomra, nehogy ez értéktelenebb pénz a szomszéd tartományba átszivárogha zavart idézzon elő.²

Így az osztrák tartományok pénzrendszere egy nagyon is életrevaló alapot nyer, de ennek behozatala nem áll érdekében a többi német fejedelmeknek, mert akkor Ausztria az ő pénzeinek megszűnik forgalmi területe lenni. Egyesülnek tehát szinte az összes fejedelmek e tervezet ellen. Fegyvert ad a kezükbe az is, hogy az ő érdekük némileg különbözik a Ferdinándétól. Ferdinándnak sok bányája van, tehát neki

¹ A Schlick grófok Csehországban a Joachinstahl nevű völgyben dús ezüst bányára bukkannak; ezek azután érmelei jogot nyervén, 1518. év óta leginkább nagy ezüst érmeiket verettek, melyeket azután Joachimsthalernek, másképp Schlickenthalernek, röviden thalernek neveznek el. Innen ered azután a tallerus, tallér elnevezés. Magyar Történelmi Tár, XIX. 279. l.

² A. v. Globočnik e. m. 24. l. Becher e. m. l. 66. l.

arra kell igyekezni, hogy lehetőleg magas legyen az ezüst értéke. A legtöbb német fejedelemségnek ellenben nem lévén bányája, az esslingi gyűlésen 1524 nov. 10-én egy rendeletet adnak ki,¹ melynek alapján minden márka ezüst árát akkori értékben 39 krajcár 2:6 dénárral nyomják le. Természetes, hogy ehhez nem akar hozzájárulni sem Ferdinánd, sem V. Károly. Ez utóbbi szintén 1525 március 10-én egy rendeletet ad ki, melyben Ausztria területére nézve megszünteti az esslingi határozat érvényét és így az örökös tartományok pénzrendszerét egész elkülöníti a többitől.² Tehát nem hogy egységet hozott volna létre Ferdinánd ez új terve, hanem az addigi zavart még inkább növelte azzal, hogy most még egy pár sorozat új pénzzel lepi meg alattvalóit. Ferdinánd azonban nem csügged, hanem egyik gyűlést a másik után hivatja össze tervének keresztülvitele végett.

A speyeri gyűlésen, melyre II. Lajost is meghívják, de kit halála megakadályoz a részvételben, úgy határozzák el, hogy egy bécsi márka ezüst 11 rajnai forint 24 krajcárra pénzítessék, ami már egy kis lépés Ferdinánd előnyére. Majd a regensburgi, prágai gyűlések mindinkább távolodnak az esslingi rendeletről. Az 1530. évi augsburgi gyűlésen nem határoznak a pénzügyről, a következő évi speyeri gyűlésen megkevesen jelennek meg; mire Károly megunván a sok huzavonát, az 1532. évi regensburgi gyűlésen a következő évre Augsburgba egy nagy gyűlést hív össze, melynek célja a pénzügy rendezése. E gyűlésen Ferdinánd kiküldöttei határozottan kijelentik, hogy uruknak pénzítési rendszerén egyáltalában nincs szándéka változtatni. A fejedelmek, bár az esslingi rendeletet már szóba sem hozzák, még sem akarnak engedni, minek vége természetesen az, hogy egyöntetű rendelkezést itt sem tudnak hozni. Ferdinándra nézve azonban mégis eredményes e gyűlés, mert Vilmos, Lajos, Ottó, Henrik és Fülöp pfalz-grófok, valamint Ausburg és Ulm elfogadják az örökös tartományok pénzrendszerét.³

¹ A. von Globočnik e. m. c. h. Becher e. m. II. 4. l.

² Newald: österreichische Münzwesen unter Ferd. I. 9. l.

³ Becher e. m. II. 12. l.

Egészben véve ezért Ferdinánd most is csak a kezdetén tart tervei keresztülvitelének. Közben elfoglalják egyéb politikai ügyek, növekedik a jogara alatt levő országok száma, de azért tervéhez makacsul ragaszkodik s a negyvenes években ismét felveszi a tárgyalások megszakadt fonalát, sőt most, amint említettem, még Magyarországot is belekapcsolja terveibe, ott is tartományai pénzlábát akarja érvényesíteni. Alkalmat ad rá pedig neki ama feneketlen zavar, amibe a magyar pénzrendszer ez időben süllyedt s amely már elviselhetetlen kezd lenni.

Évégből az 1550. januárjában megnyílt országgyűlés előtt a következő előterjesztést teszi:

A német
pénzláb
elfogadása

„A királyi felségnek kétségtől tudomására jutott, hogy mennyi vesződséget, mennyi kárt kell szenvedni az egyenlőtlen pénz elfogadása miatt (a magyaroknak) és mennyit kell ráfizetni külföldön, vagy elengedni belőle. Ezért a királyi felség a karokzak és rendeknek határozottan kinyilvánítja, hogy a szent császári felség a közjó és közhaszon előmozdítására, az egyforma pénz behozatalára, minden csel, hamisítás és gyalázatos üzelmek megszüntetésére, amelyekért annyit szoktak panaszkodni, a római birodalom rendjeivel és fejedelmeivel már régóta tárgyal és Isten segédelmével már keresztül is viszi, hogy már egyezzenek meg maguk között az egyenlő közös és állandó ezüstpénzt illetőleg és hogy a császári felség már el is fogadta az ilyen pénzegyezséget az ő örökös tartományaiban; mégis a Királyi Felség, ámbár Ausztria főhercege, nemcsak hasonló értelemben határozott, hanem szándékában van Csehországnak pénzét is hasonló módon rendezni. Ezért, hogy az ország Karai és Rendei az egyenlőtlen és forgalomra alkalmatlan pénztől és abból következő károktól gyalázatos ravaszságoktól, nemcsak megszabaduljanak, hanem egyszersmind egyforma, állandó és jó ezüst pénzüik legyen, amelyet úgy bel-, mint külföldön minden hozzápótlás vagy vesződség nélkül elfogadjanak, egyenlő értékű lévén az a német birodalom, Csehország és az örökös tartományok pénzeivel: a Királyi Felség önhatalmából kifolyólag elhatározta a magyar pénzt ezen egyezés szerint veretni; és hogy ezt

Magyar- és Csehország karai és rendei egyformán elhatározhassák, a Királyi Felség a Karoknak és Rendeknek bemutat három változatot és formát, melyet az e célra kiküldött pénzverőmester készített, amiből azután a Karok és Rendeek kiválaszthatják a legcélszerűbbet és a leghasznosabbat; tekintetbe véve, hogy az ország minden rendű és rangú lakosának mennyi haszna, vagy kára rejlik a kereskedelmet és mindennemű foglalkozást illetőleg magában az elfogadásában vagy elvetésében ezen egyezménynek is, mennyi dicséretet hoz az a külföldi fejedelmektől, rendektől és nemzetektől.“¹

A Rendeek, úgy látszik, szintén azon a véleményen vannak a pénzjavítást illetőleg, mint a király, mert helyeslik az előterjesztést „főképpen azokból az okokból, melyeket Öfelsége e pontok alatt határozottan felemlít“.² Bízunk abban, hogy most már akadály nélkül elfogadják a szomszédos tartományok a magyar pénzt, el fog enyészni a forgalom minden nehézsége, megszűnnek a károk és veszteségek, melyeket eddigelé szenvedtek. Azonban a bemutatott mintákkal nincsenek megelégedve. A Karok és Rendeek oly rendtartást vélnek szükségesnek, mely a régi magyar jelvények elváltoztatását ne engedje meg, hanem maradjon meg az ősi forma. Úgy a nagy, mint a kis garas egyik oldalán Szűz Mária képét viselje, a másakra meg a király képét véssek, vagy valamely más oly ábrát, mely közepén a magyar címereket viselje és mindkét oldalán megmaradjon a szokott felírás. A három bécsi pénzt érő kis magyar dénárokat is úgy verjék, hogy azoknak is mindkét oldalán legyenek rajta az ősi jelvények. A szegényebb emberek használatára pedig veressen a király a magyarok nyelvén „fillyéreknek“ nevezett aprópénzt, amelyből 3 tesz egy dénárt; hogy a bécsi pénzzel egyforma legyen. Ezeknek nyomása is azonban olyan legyen, amilyen eddigelé az obulusoké volt. Addig is azonban, míg az új pénzek elkészülnének, úgy a régi, mint az újabb Körmőcön vert jó pénzt tartozik mindenki elfogadni áruja elvesztésének terhe alatt az ország határain belül minden helyen,

¹ M. O. E. III. 287. – 288. l.

² 1550. évi decr. 48. t.-c.

kívül pedig Pozsony és Ausztria határain. Továbbá az urak is tartoznak alárendeltjeiktől mindenütt elfogadni. Végül pedig megújítja ismét szinte már gépiesen, a hamispénzverők ellen kiadott rendeletét.¹

Az augsburgi
gyűlés

Nem hiába siet Ferdinánd Magyarországon is elfogadtatni a német pénzlábat, mert a magyar országgyűléssel egyidejűleg ülésező augsburgi is végre hosszas huza-vona után egyöntetű határozatokat hoz. 1550 febr. 14-én mondják ki, hogy 1 kölni márka súlyú finom ezüst 10 frt 13 $\frac{1}{2}$, krajcárnál nagyobb értékben ne pénzittessék, azonban az aranyat a régi szín- és ötvénysúly szerint verjék.² Szigorúan elrendelik, hogy egész, fél és negyed tallér mindenütt veressék és pedig pénzverési joga elvesztésének terhe mellett, a kiszabott liga szerint,³ továbbá mindenütt egyformán verendő még 20, 12, 10, 6, 3 és 1 krajcáros.

Magyarországról az 52. §. emlékezik meg, mondván, hogy Ferdinánd Öfelsége nemcsak Csehországban, hanem Magyarországon is annyira előmozdította az új pénzrendszer ügyét, hogy az ország rendei is rászánták magukat a birodalom pénzéhez hasonló érctartalmú pénzt veretni.⁴

E végzés szellemében, de a Nürnbergben székelő értékelő bizottság jelentése alapján adja ki azután Károly 1551 jul. 28-án új pénzügyi rendtartását, melyben minden egyes pénzverési anyagát, értékét, formáját pontosan megszabja. Eszerint egy kölni márka 14 lat 2 gren finomságú ötvözetből 8 $\frac{1}{2}$ tallér verendő, melynek értéke 72 krajcár. Ugyancsak ily finomságú ötvözetből verendő még a fél, negyed tallér és 6 krajcáros. 7 lat 5 gren finomságuból verik a 3 krajcárост és pedig 94 $\frac{1}{2}$ darabot egy kölni márkából; végül a krajcárt 6 lat 1 gren finom ötvözetből, 1 kölni márkából 237 darabot.⁵ Minden közös pénznemnél az előlapra jön a kétfejű sas, mellén a birodalmi almával s ebben az érem értékét jelentő számmal. A hátlap pedig a pénzverésre jogosult címerét tar-

¹ 1550. évi decret. 48. t.-c.

² Becher c. m. II. 26. l.

³ Newald c. m. 51. l.

⁴ Newald c. m. 52. l.

⁵ Newald c. m. 52. Globočnik c. m. 23. Becher c. m. II. 26. l.

talmazhatja. Ferdinándnak azonban megmarad azon kedvezménye, hogy pénzeinek előlapjára saját arcképét vésetheti, hátlapjára pedig, mint római király az egyfejű sast olyképp, hogy karmai között tartsa az érem értékét jelző számokkal ellátott birodalmi almát. Hogy pedig minden fejedelem pénzéért maga legyen felelős, a szerződött felek közül pénzverdét se adja ki bérbe.

Ez új pénzítés az ezüst márkájából kivert darabok számát kevesbíti,¹ azért Ferdinánd törekvéseivel nem nagyon egyez meg. Mégis mindjárt az első években nem dolgozik ellene, de nem is lépteti mindjárt életbe, hanem mind halogatja. Ellenben siet szervezni az új pénzláb szerinti pénzítést Magyarországon. Ezért az 1552. évi országgyűlés elé egy emlékiratot terjeszt be, melyben részletesen előadja az új pénz veretésére való szándékait. Sajnos ez emlékirat nem maradt ránk, csak a törvény-cikkből következtethetünk tartalmára.² Eszerint Ferdinánd e memorandumában azt javasolja, hogy az ezüst pénzeket az eddigi 8 latos finomságban verjék, az aranyat is az ő ősi értéke szerint, mert így egyenlő értékű lesz körülbelül a német pénzzel a magyar pénz,³ legalább is már lényegesen közeledtek egymáshoz. Tehát az új rendszer egyelőre nem akar nagyobb változtatásokat csinálni sem a beltartalomban, sem a pénzsorozatokban; mindenik a régi marad. Első pillanatra ez egészen érthetetlen, hogy miért küzd Ferdinánd oly erősen a német pénzlábért, mikor úgy sem akar változtatni a magyar pénz-

¹ Newald számításai szerint ez új tallér abszolút értéke 2 fl. 46·945 kr. Az 1524.-ki rendelet szerint pedig 2 fl. 31·197 kr. Tehát minden pénzdarabnál 15·748 kr. a különbség, ami eléggé megmagyarázza, hogy miért nem tetszik a bányatulajdonos Ferdinándnak az új rendszer.

² 1552. évi 46 t. c.

³ Ha az új pénzítési rendeletet vesszük alapul, akkor 1 krajcár abszolút értéke: 6 lat 1 gren finom kölni márkából 237 krajcárt vernek, melyből 1 krajcárra esik 0·4598 gren ezüst.

1 kölni márka (233·890 gr.) ezüst ára 42·10 K.

288 : 42·10 = 0·4598 : x

x = 0·067207 1 kr. = 6·7207 fill.

1 dénár abszolút értéke = $\frac{5·0627}{100}$ „

A különbség tehát csak $\frac{1·6580}{100}$ „, míg előbb 2·21 fillér volt.

zeken. Amint majd a következmények mutatják, ezt Ferdinánd nagyon is érthető okokból csinálta. A kisebbet elhanyagolja, hogy annak segítségével azután elérhesse a nagyobb, a tallér behozatalát. Ez tehát csak egy veszélyes szélcsend, mely a vihar közeledtét jelenti.

Amint a törvény-cikk mutatja, a rendek ez új rendszert rögtön el is fogadják minden ellenkezés nélkül; csak azt hangsúlyozzák, hogy a régi körmöci pénz mindenütt maradjon meg régi értékében és azt mindenütt fogadják el az ország lakóainak kára nélkül. Az éppen ekkor uralkodó merkantil rendszerhez híven ujólag kérik az uralkodót, hogy az arany és ezüstnek az országból való kivitelét tiltsa el.

A tallérverés
behozatala

Ferdinánd vágya tehát már félig teljesedésbe ment, mert immár két országgyűlés fogadja el a német pénzhez hasonló vegyülékű magyar pénztésre irányuló előterjesztését. Még csak az van hátra, hogy a külső forma, a pénzrendszer beosztása is olyan legyen, mint az örökös tartományoké s akkor elérte Ferdinánd kitűzött célját, a Habsburgok birodalmának egész területén az ércpénz uniformizálva lesz. Erre az utolsó lépésre is ráviszi Ferdinándot az alsóausztriai kamara. 1553 április 29-ki felterjesztésében ugyanis azt javasolja Ferdinándnak, hogy a legközelebbi magyar országgyűlésen hasson oda, hogy a kis pénzek mellett tallérokat is verjenek olyan tartalommal, mint az örökös tartományokban; előnyére lesz ez az államnak, de még inkább a kereskedelemnek. E felterjesztést azután átteszik a bécsi pénzverde igazgatóságához véleményezés végett. Ez azután a következő alapos és csábító választ adta: Körmöcön egy verethez 75 márka tiszta ezüstöt vesznek. Ebből veretés után, minden költséget levonva, marad tisztán 608 fl. 42 $\frac{1}{2}$ dénár. Ha pedig egy ily veretet egész, fél és negyed tallérokká vernek, úgy 649 fl. 90 den. tiszta jövedelem marad, ami 41 fl. 99 $\frac{1}{2}$ den. tiszta haszonnövekedet mutat s ami évenként mintegy 8000 magyar fl.-t tesz ki.¹

Természetes, hogy ily könnyen elérhető és ekkora jövedelmet a mindig pénzsűkében levő Ferdinánd sem enged-

¹ Newald c. m. 52. l.

het kiaknáztatlanul hagyni, de meg különben is egyezett ez terveivel, tehát előterjeszti az 1553. április és május havában tartott országgyűlésnek, valószínűleg ismét egy külön emlékiratban, mert a királyi proposícióban erről nincsen szó. De nem is lehetett, hisz amint láttuk, az alsóausztriai kamara is csak április végén teszi meg javaslatát, a bécsi pénzverde igazgatóságának véleményezése is időt igényel, tehát a legjobb esetben csak május közepén bocsáthatta a király ez ügyet a rendek elé.

Az országgyűlés ehbe is beleegyezik, de fentartással. Megengedik, hogy tallér veressék, de csak a termelt és beváltott ezüst fele részéből, a másik feléből pedig a megszabott dénárokat és filléreket verjék. Azt azonban most is ismétlik, hogy a tallérokat is mindkét lapjukon oly jelekkel lássák el, amint azt az 1550. évi országgyűlés 48. t.-c. elrendeli, azaz, hogy a magyar jelvények legyenek rávésve. Egyik oldalára jöjjön a Szűzanya képe, a másik oldalára pedig a király alakja, vagy valamely más oly jelvény, melynek közepén az ősi magyar nemzeti jelvényeket lehet elhelyezni. Ez engedély azonban csak a legközelebbi országgyűlésig szól. Ha akkor azután azt látják a rendek, hogy a tallérverés az ország lakóira sem nem káros, sem nem haszon nélkül való, akkor azután is folytathatják. Most azonban gondoskodjék a király arról is, hogy a nyers nemes érceket ez országból ki ne vigyék. Akiket rajtakapnak, szigorúan büntessék meg és vegyék el ezüstjét vagy aranyát. Az esztergomi érceket pedig, mintegy máris félve ujtásuk rossz eredményétől, figyelmeztetik, hogy lelkiismeretesen ügyeljen fel pisetariusá által a verésre, nehogy bármely módon csalást, vagy visszaélést kövessenek el.¹

Ferdinánd siet is gyorsan felhasználni a rendek hozzájárulását. Már július 3-án rendeletet küld Christoph von Könritz besztercebányai bányaigazgatónak és Wolfgang Roll alkamaragrófnak, melyben megbizza őket, hogy Körmöcön vezessék be a tallérverést. Az ezüstnek azonban csak feléből szabad tallért

A tallérverés
szervezése

¹ 1553. decr. 23. t.-c.

verni és pedig oly szín és ötvénysúlyban, ahogy azt a bécsi verdében verik.¹ Ott pedig még mindig Ferdinánd 1524-ki rendelete van érvényben és nem az 1551. évi új rendtartás, mely csak 5 évvel később, 1556-ban jut Ausztriában is érvényre. Nálunk is tehát 14 lat 1 quint, 1 denér finom ezüstműl kezdik verni a tallérokát. Az országgyűlés végzésének megfelelőleg Ferdinánd intézkedik arról is, hogy ez új pénz után mennyi legyen az esztergomi érsek pisetuma. Úgy rendeli Ferdinánd, hogy minden 75 márka ezüstműl 12 frt 99 $\frac{1}{2}$ dénár pisetumot kapjon az érsek.²

A legelső ily érmeek bélyegét Fiesel Kristóf körmőci éremvéső metszette. Nagyon gondos és sikerűlt munkát végzett, mely izléses, de azért úgy a király, mint a rendek igényeit kielégítette. Az előlapon van Ferdinánd képe, amint tekintete egy kis kétfejű sast magán hordó paizson nyugszik. Éppen e kis paizsról lehet megismerni ez első kibocsátású érmeeket, mert a többiekben ez már nincs ott. A hátlapon is látunk valami idegenszerűt; a két nemzeti jelvény ugyanis, a Szűzanya és az ország címere együtt van feltűntetve. Felűl látható az ország védőasszonya, ölében Jézussal, alatta a négy mezejű paizs Magyarország, Dalmatia és Csehország címereivel, középen az osztrák paizsocska a szokásos szalaggal. A mezőben fent jobbra, balra egy-egy angyalű látható, alattuk pedig a K. B. sigla.³

Ez azonban, amint említettem, csak az első kibocsátású tallérok typusa, a későbbiekben némi változások történtek.

A berendezkedés első nehézségeit azonban, úgy látszik, nehezen győzik le, mert a következő évi (1554) országgyűlésen a rendeknek azt jelenti a király, hogy a befolyt ezüstműl nem felét, hanem csak alig $\frac{1}{6}$ részét tudták tallerrá pénzíteni; egyűttal kérte a rendeket, hogy mivel most már láthatták a tallérverés hasznát, adjanak felhatalmazást annak folytatására.

Az országgyűlés bele is egyezik, hogy tovább verjék a

¹ Newald e. m. 78. l.

² Newald e. m. 79. l.

³ J. M. K. I. 202. l.

tallérokat és pedig 14 latos finomságban, a dénárokat azonban továbbra is csak 8 latosban verjék. És ezután is tallérrá a beváltott ezüstnek csak $\frac{1}{5}$ részét pénzítsék, a többit pedig mind magyar dénárba verjék. Egyszersmind felemlítik a király azon ígéretét is, hogy 1 tallért 93 dénárban fogadtat el külföldön és nem másként.¹ Schoenvisner e tallért egyenlőnek mondja, egy kissé nagy szabadsággal 70 krajcárral, azaz egy magyar forinttal.² Igen e kettő egyenlő lett, de nem most, hanem amint látni fogjuk, valamivel később.

A tallérverés
korlátozása

Bár a rendek az említett törvény szerint a tallérverést elfogadták, állandósították, hogy azonban ezt nem önként tették, minden mellékgondolat nélkül, csak hazájuk hasznát gondolván vele szolgálni, hanem egyedül a király határozott kívánságának tettek eleget, kitűnik abból, hogy a tallérrá pénzíthető ezüst mennyiségét nagyon korlátozták. Tehát már bizalmatlanok az új pénz irányában, de ez kifejezéseért sem soká váratott magára. Az 1555-ki országgyűlésen már nyíltan hangoztatják a rendek, hogy bár a múlt évi gyűlésen elfogadták az új pénzítési módot, most kénytelenek ellene nyilatkozni, mert az országnak nem hogy hasznára nincs, hanem egyenesen tetemes kárt okoz. Minthogy ugyanis a tallérok érctartalma tetemesen jobb, mint a dénároké, a külföldi kereskedők és mások is a tallérokat kiviszik az országból s helyettük sokkal rosszabb, kevesebb érctartalmu pénzt hagynak itt. És bár a tallérok száma így fogy, mégis, még a török hódoltság alatt élő jobbágyok is adójukat tallérokban kénytelenek fizetni s a bányászok is abban követelik fizetésüket. Mindezen okoknál fogva kérik a rendek a királyt, hogy szüntesse be a tallérverést és adja beleegyezését ahhoz, hogy a garasok és dénárok a körmöci kamarában a régi szokás szerint veressenek és azokat a szomszéd tartományokban, különösen Bécsben, eredeti értékük szerint fogadják el.³

¹ 1554. évi decr. 28. t.-c.

² Notitia H. R. N. 460. l.

³ M. O. E. III./476.

A király kívánságára azután a rendek határozatukat elhalasztják egészen a következő gyűlésig, addig még jobban kiismerhetik és tanácskozhatnak róla. Azonban, amint előre is látható, csak hiu remény volt e várakozás, mert a rendek véleményükön nem változtatnak s az 1556. évi gyűlésen újólág kéri a királyt, hogy szüntesse be a tallérverést. Ferdinánd persze szokásaihoz híven ezt meg is igéri és azt is, hogy az egész pénztést az 1550-ki alapra helyezi vissza.¹ Ez már rendes taktikája Ferdinándnak, hogy a mikor a rendek valami jogos és határozott kívánsággal állnak elő, mely elől kitérni nem lehet, egyszerűen megigéri, hogy megteszi. De rendeletei mint máskor ily esetben, úgy most is arról győznek meg, hogy komoly szándék ez irányban még csak eszébe sem jutott. 1556 januárius 21-kén ugyanis elrendeli, hogy Körmöcön is, mint ausztriai verdéiben az új, 1551. évi birodalmi pénztési rendtartást léptessék életbe.² Bár ez új pénztési rendelet káros Ferdinándra, mégis elfogadja, hogy már végre valahára legalább a papiroson legyen egységes a német pénzláb. Életbe léptetésével azonban már nem siet, gondolván, hátha valami változás jöhet még létre. Öt évi várakozás után azonban végre ő is szükségesnek érzi tartományaiban elrendelni s e rendeletében azzal mentegeti magát, hogy a sok háboru nem engedte meg eddig az új rendtartás életbe léptetését. Együttal azonban valamit korrigálni akarván mégis a maga javára, hogy annál rövidebb életű legyen, hozzáteszi, hogy csak 1556 május 1-ig ér 70 krajcárt, azontúl 68 krajcárba kell számítani. Később meg elrendeli, hogy 1556 januárius 1-től országainak minden pénzverdéjében kivétel nélkül érvényesíteni kell az új rendtartást. Így kerül azután sor Magyarországra is és említett rendeletében utasítja a pénzverőt, hogy az aranyon kívül egész fél és negyed tallért verjen az új rendtartás szerint, azaz $8\frac{1}{2}$ darabot 1 kölni márka 14 latos ezüsből. A kisebb pénzekből pedig ne verjen mást, csak dénárt és fillért, azaz obulust.³ Mikor azután

¹ M. O. E. III. 488. l.² Newald c. m. 81. l.³ Newald c. m. 81. l.

látja Ferdinánd, hogy a magyarok állhatatosan ragaszkodnak nyilatkozatukhoz, ellenkezni velük pedig különösen most, mikor Erdély siklik ki kezeik közül, nem alkalmas, 1557 februárius 4-én elrendeli, hogy az ezüst mennyiség nagyobb részéből dénárt és fillért verjenek s csak a kisebb részből tallért.¹ Tehát egészen be nem szünteti, csak nagyon szűk körre korlátozza. Nem is szűnik meg ez soha, csak hogy később, a rendek legkisebb hozzájárulása, vagy még csak megkérdezése nélkül is, ismét nagy méretűvé teszik, de törvényesen többet nem keltik új életre.

Most tehát ismét nagy zavarba jut a magyar pénzrendszer. Elfogadja az országgyűlés egyszer a német pénzlábat, el a tallérverést. Azonban ez utóbbit károsnak ítélvén eltörli, de másként a német pénzrendszer fennmaradt tovább. Tehát csak annyi hasznunk volt az egész újításból, hogy még egy csomó új pénz is került forgalomba, amely azonban épp annyi bajt csinál, mint a régiek; a garasok verése pedig egyidőre megszűnvén, mind dénárok kerülnek forgalomba, melyek azután a nagyobbára mind Ausztriából vásárolt fegyverért és más hadiszerekért az örökös tartományokba özönlve, mind az ottani, főleg bécsi kereskedőket² károsítja meg, minek vége az lett, hogy a magyar pénzt ismét kitiltják Ausztriából.³

A magyar
pénz kitil-
tása Ausz-
triából

Érthető, hogy ez az eset nagy feltűnést keltett az éppen akkor országgyűlésre készülő rendek között és nagyon erőlyes tárgyalásra provokálta őket. Felterjesztésükben élesen ki is fejezik, hogy nem képzelhetik el, hogy tűrhette a király, hogy így bánjanak egy oly pénzzel, melyet az ő akarata szerint vernek s amelyet ő veret. A régebbi királyok alatt, kik nem voltak Ausztria főhercegei, nemcsak hogy elfogad-

¹ Newald c. m. 81. l.

² Bécsbe özönlik pedig a sok magyarpénz, mert a harcias idők sok ruhát, fegyvert igényelnek, de a magyar ipar már ekkor a sok harc következtében annyira lehanyatlott, hogy a szükségletnek még egy csekély részét sem tudta kielégíteni. Lásd bővebben Horváth: A magyar kereskedelem története az utolsó három században. 96. és köv. l.

³ Becher c. m. l. 69. l.

ták, hanem még felül is fizették a magyar pénzt; mennyivel inkább van joguk ezt most várni, mikor uralkodójuk Ausztria főhercege. Felkérlik tehát, hogy újítsa meg ez irányú korábbi rendeleteit, mert káros ez az országra nézve nemcsak kereskedelmi tekintetből, hanem azért is, hogy az amúgyis folyton lázongó kedélyeket még jobban felingerli.¹

A király kimerítően válaszol a rendeknek, ahogy azt a dolog fontossága megkívánja. Azt igyekszik bebizonyítani, hogy e kitiltás csak a dénárra vonatkozik és hogy ezt ne vegyék sérelemnek, mert maga a pénzrendszer hozza e sérelmet magával és igyekszik közvetve ezt az ügyet arra magyarázni, hogy a tallérverés betiltásának a következménye. Azt mondja ugyanis, hogy az örökös tartományokban csak az egész-, fél- és negyed tallér van általános forgalomban, tehát a beváltott ezüst nagyobb részéből ezt veretnek, míg aprópénzt csak annyit, amennyi a helyi forgalomra szükséges, mert azt az új rendtartás szerint más országban el nem fogadják. Így van ez Csehországban és a többi tartományokban is, hogy a krajcáron aluli aprópénzeket egymás területéről kölcsönösen kizárják anélkül, hogy ebben sérelmet látnának. Azonkívül nagy befolyással voltak a rendekre más fontos körülmények is. A magyar dénároknak oly nagy tömege árasztotta el a tartományokat, hogy a többi ércpénzt úgyszólván kiszorította, de ezen meg nem tudnak túladni, mert sok közte a hamisított is, ami különösen a szegényebb népnek sok bajt okoz. Minthogy pedig a nagyobb ércpénzeket a külföldön is nehézség nélkül fogadják, inkább azoknak kedvez a kormány és inkább azokat veret; miből azután érteni lehet, hogy ha Magyarország jó viszonyban akar maradni az örökös tartományokkal, akkor neki is azt kell veretni.²

A rendeket ez a válasz azonban nem nyugtatja meg. Ismét csak azt mondják, hogy semmiféle más csapás nem fájna nekik annyira, mint éppen ez, mert ellenkezik a királynak korábbi ígéreteivel, melyekkel arra bírta a rendeket, hogy az általa javasolt új módozatokat fogadják el a pénzverésben. A verdék különben is a király kezei között vannak,

¹ M. O. E. IV. 18. l.

² M. O. E. IV. 23. l.

tehát rajta áll, hogy olyan érc tartalmú pénzt veressen, melyet mindenütt elfogadjanak. A hamis pénzek elterjedése sem szolgáltathat okot, mert az is mindenütt van és minden pénz-nemben, tehát mindenképpen csak sérelmet láthatnak a kitiltásban. Felkéri tehát a királyt, hogy saját ígérete és a korábbi országgyűlés határozata alapján helyezze a pénzrendszert vissza az 1550-ki alapra. Ha pedig e kitiltása a magyar pénznek továbbra is fennmarad, Bécs is nagy kárt szenved, mert senki sem fogja szükségleteit onnan bevásárolni, mivel ott pénzének $\frac{1}{3}$ -át elveszti.¹

A király válaszában csodálkozik, hogy a rendek ily alapos megokolás után sem tesznek le a sérelem gondolatáról. Hisz hasonló intézkedések tartományaiban másutt is történtek és az illető rendek azt mégsem találják sértőnek magukra nézve. Ha meg gyalázatról van szó, az nem a nemzetre háramlik vissza, hanem ő reá, mert ő vereti a pénzt. De ne is tegyék fel róla, hogy ő oly pénzt veretne, mely valamely országára gyalázatot hozna. Meg azután a magyar dénárok tényleg már ezelőtt is ki voltak tiltva Ausztriából (1553-ban), hol is csak pár évvel ezelőtt rendelte el ismét azok elfogadását. Elismeri, hogy a múlt országgyűlésen ígéretet tett, hogy a magyar ércpénzt a némettel egyértékűen fogja veretni, de ez ígérete nem vonatkozhatott a dénárookra, mert az egyezés, mely szerint a krajcárnál kisebb pénz mindenütt csak helyi forgalmat bonyolít le, megköti kezét. Az ausztriai rendeket sem kényszerítheti, hogy fogadjanak el oly pénzt, melyet azután ők sem adhatnak tovább és amely pénznemből még a saját vereteiket sem fogadják el a német birodalomban. Továbbá vegyék tekintetbe, hogy a magyar birodalom területén nemcsak ő veret pénzt, hanem Izabella is, meg néhány lázadó főúr is, nem is beszélve a hamisítókról.

E bevezetés után következik azután a tulajdonképpeni fontos rész, melyben a király egyetlen orvosságnak ismét csak a kudarcot vallott tallérverést akarja feltüntetni.

Mínthogy tehát a királynak nem áll hatalmában az

¹ M. O. E. IV. 25. l.

ausztriai rendek határozatát megsemmisíteni és mivel a dénárook kivételével a többi ércpénzt mindenütt elfogadják, az országra nézve igen előnyös lesz, ha egy korábbi előterjesztés értelmében jövőre az ezüst készlet negyedrészből tallérokat és féltallérokat, negyedrészből negyedtallérokat, negyedéből garasokat és szintén csak negyedrészből dénárokat veret. El van határozva, hogy e tervét mielőbb keresztül viszi s akkor oly pénze lesz az országnak, melyet mindenütt szívesen elfogadnak.¹

De Ferdinánd kedvenc tervét még úgy sem tudja keresztül vinni. A rendek azzal mentik ki magukat, hogy oly kevesen vannak, hogy nem tekintik magukat illetékesnek egy új pénzítési rendtartás elfogadására. Ellenben az okokra ismét csak nem hallgatva, újólág kéri a királyt, hogy szüntesse be a tilalmat. Ha pedig ez nem lehetséges, azért ne veressen tallérokat, se féltallérokat, hanem hozza ismét forgalomba az ősi időktől fogva használt arany forintot, öt dénáros garast, dénárt és obulust vagy fillért.²

Ferdinánd tehát most szinte oda jutott, ahol kezdte. Nagy egységesítő tervei már-már kudarcot vallanak a rendek erős ellenállása miatt. Most már belátja Ferdinánd is, hogy engedni kénytelen. Semhogy az ősi pénzrendszerhez visszatérve még az egyesítés látszatát is elveszítse a magyar ércpénz, inkább megígéri azt, hogy tárgyalásokat kezd az ausztriai rendekkel. Egyúttal szemrehányást is tesz a rendeknek, hogy ő királyi szavával nem játszhatik. Ha visszaállítja ismét az ősi pénzrendszert, magára zúditja a birodalmi gyűlést, melynek már bejelentette, hogy a magyar rendek is elfogadták a birodalmi pénzügyi rendtartást. De, hogy a rendeknek is kedvére tegyen, tallérokat nem fog veretni, hanem 3 krajcár értékű garasokat, azután meg dénárokat és filléreket, de csak annyit, amennyit az ország belforgalma szükségel. Mindezen pénzek az ország címerével lesznek ellátva.

Hanem ezzel azután ki is feszült a húr a nemzet és a király között, annyira, hogy egy legkisebb feszítés is már csak az elszakadást vonhatja maga után. Észrevették ezt a

¹ M. O. E. IV. 29. l.

² M. O. E. IV. 31. l.

rendek is, azért nem erőszakolják tovább a dolgot, de nem is egyeznek bele a király ajánlatában, hanem az egész dolgot igyekeznek elhalasztani a következő gyűlésig, mikor talán mindkét fél kedélyei békülékenyebbek lesznek. De azért mintegy jogaik megvédése végett mégis egy nyilatkozatot terjesztenek a Felség elé, melyben kijelentik, hogy mikor a múlt évi gyűlésen a király elfogadta azt, hogy az 1550-iki alapra helyeztessék vissza az egész pénztés, abban arra is kötelezte magát, hogy a dénárokat is elfogadtatja külföldön. De mivel a rendek nem akarnak ellenkezni a királylyal, abba is belemennek, hogy a következő gyűlésig 1555-iki rendszer alapján veresse a pént, mint amelyet Magyarországra nézve mindenképpen hasznosnak tart, de az 1550-iki törvénycikk útmutatása szerint; ha azonban akkor ezt károsnak látják, minden bizonynyal meg fogják szüntetni.¹

Így mindkét fél tapintata ügyesen kikerüli az összetűzést. Azonban, ha a törvénycikket nézzük, mely a rendek ezen tárgyalásaira vonatkozik, meglepetve látjuk, hogy a rendek a törvénycikk megszövegezésekor mégis csak jobbnak látják oly változtatást tenni tervükön, mely Ferdinánd legutolsó ajánlatához legalább némileg közeledik. Itt felsorolják ugyanis, hogy milyen pénznemeket veressen a király. Veressen pedig először is aranyat és pedig oly finomsággal, mint eddig. Azután pedig 8 dénárt tartalmazó nagyobb és 4 dénárt, azaz Ferdinánd ajánlata szerint 3 krajcárt tartalmazó kisebb garast. Ezek előlapján legyen rajta Szűz Mária alakja a szokott felirással, a hátapon pedig az ősi magyar címer a király nevével. Nemkülönbén a magyar dénárokat és filléreket is az említett garasokkal azonos finom tartalomban kell veretni és oly bőségben, mint eddig, nehogy az ország lakossága az ily pénzek elégtelensége miatt kárt szenvedjen.²

A 4 és 8 dénár-
ros garasok

A királynak a pénzverés terén mindinkább terjeszkedő hatalmát pedig azzal igyekeznek ellensúlyozni, hogy utasítják az esztergomi érseket a pénzverés szigorú felügyeletére.

¹ M. O. E. IV. 35. l.

² 1557. évi decret. XIV. t.-c.

Egyszersmind kéri a királyt, rendelje el hivatalnokainak, hogy az érsek pizetáriusát teendőinek elvégzése végett bármikor engedjék be a verdébe. Egyúttal azzal is megbízzák, hogy az érc beváltásánál is mindig ott legyen és ügyelje meg, hogy hétről-hétre mennyi aranyat és ezüstöt váltanak be és hogy mennyit olvasztanak egybe, melyből a felügyeletért járó díját mindig pontosan adják ki.¹

Kölcsönös engedmények árán tehát végre egyezsége jut a két fél, de a tallérverés legalább a törvény szerint megszűnik; az eddigi zavaros gazdasági viszonyokon azonban a törvénycikkek sem változtatnak. A sokféle pénz mind forgalomba marad: egyes fajokat nem fogadnak el a bel-forgalomban, másokat meg a szomszéd országokban és mindkettőt egyformán veszélyezteti a még mindig virágzó pénzhamisítás; ami keveset pedig mégis össze tudnak gyűjteni a lakosok, azt elrabolják a zsoldosok. E nehéz viszonyok természetesen százszoros súlyllyal nehezednek a tisztán pénzből élő bányavárosokra, melyekre az ingadozó árak és értékek a legnagyobb veszteséget rótták. Folyamodnak is még ez évben (1557-ben) Ferdinándhoz, hogy emelje fel az ezüst beváltási árát, mert a kamara csak 5¼ forintot ad érte, pedig nekik még 10 forintba is belekerül.² Természetes, hogy eredmény nélkül marad kívánságuk, mert ily szorult pénzügyi viszonyok között, mint amilyenekben Ferdinánd volt uralkodása végéig, ezt kívánni sem lehetett tőle.

Ugyancsak ez évben tesz intézkedést Ferdinánd a kassai pénzverő megszüntetése irányában is. Uralkodása kezdetén, amint említettem, Kassán is vertek pénzt, de csak rövid ideig, mert 1536-ban a város János király uralma alá kerül s alatta a pénzverő nem működik. Csak 1552-ben kerül ismét vissza Kassa Ferdinánd hatalmába és négy év múlva, 1556-ban a város folyamodik is, hogy adja vissza a király pénzverési jogát. A király azonban, úgy látszik, nem akarja magát kitenni annak, hogy a pénzverési jog megadása esetén, mivel az

A kassai
pénzverő
beszüntetése

¹ 1557. évt. decr. XV. t.-c.

² Péch c. m. I. 222.

ausztriai kamarától távol esik s kellő felügyeletet gyakorolni nem tudnak,¹ itt is könnyű pénzeket verjenek s az amúgy is folyton panaszkodó rendeknek még ezzel is csak elégedetlenségre adjanak alkalmat; elutasítólag határoz tehát a kassaiak kérelme felett s elrendeli, hogy a pénzverési eszközöket Dersffy István főkapitánynak és Thorda Zsigmondnak adják át.¹ Az akkori politikai viszonyok között ez is volt a leghelyesebb, mert Ferdinánd sohasem tudta, hogy a török vagy Izabella mikor ütnék be országrészébe s egy pénzverő város minden időben kívánatos zsákmány, hát még ha szinte a határszáron van.

A folytonos háborúk óriási mértékben emelik a fegyverek, posztó s az oly cikkek szükségletét, melyek ily körülmények között szükségesek. Ezeket azonban nálunk most nem gyártották, mert az iparnak a biztos politikai és gazdasági állapot az éltető eleme.² Onnan kénytelenek tehát beszerezni, ahol van, Récsből. Az itteni vásárlást azonban rendkívül megnehezíti a dénárok kitiltása, melyre vonatkozólag a király a rendek annyi és oly erélyes felszólalásai dacára is csak annyit ígér mindig, hogy tárgyalni kezd felőle az ausztriai rendekkel. Mikor azután a rendek látták, hogy ez csak üres ígélet marad, a helyzet pedig már oly nyomasztó volt, hogy tovább tűrni nem lehetett, a következő év (1558) június 8-án Magyarország főpapjai, főrendei és összes nemessége nevében egy feliratot adnak át a királynak, melyben a tilalom visszavonását kérik. Kénytelenek ehhez a módhoz folyamodni, mert a király országgyűlést nem hívott össze. Ferdinánd azonban most is csak azt hangoztatja, amit régen, hogy a dolgokon nem változtathat, mert megköti kezét az új birodalmi pénzítési rendtartás.

Ez az annyiszor hangoztatott új pénzítési rendtartás azonban már ekkor úgy teli van lyukkal, hogy igazán nem lehet csodálni, ha nem tudja megvédeni Ferdinándot, ha nem elégíti ki a magyarokat. Már életének első perceiben mutatkoznak oly jelek, melyek rövid életére engednek következtetni. Maga Ferdinánd, ki legszigorúbb hangoztatója a pénzügyi rend-

Felirat a magyar pénz kitiltásáért

Új birodalmi pénzítési rendtartás

¹ M. g. t. sz. 1902. 251. l.

² Horváth: Keresk. és iparunk története 46. 87. stb. l.

tartások betartásának, csak 1556 jan. 1-től lépteti életbe a jogara alá tartozó országok pénzverdében. Azonban már ekkor le akarja nyomni a tallér értékét 68 krajcára. De a panaszok oly tömegben kezdenek ezért özönlenni hozzá, hogy már 30 nap mulva e rendeletét visszavonja s visszaállítja a tallér régi értékét. Panaszkodnak mindenfelől azért is, hogy e rendeletet nem léptették mindenütt életbe, ahol pedig igen, ott az idegenek a tallérokért mérsékelt árért összevásárolják és kiviszik az országból, sokkal silányabb pénzt hagyva itt helyette. Maguknak a fejedelmeknek is nehézséget okozott az, hogy mivel most már a verdéket bérlőknek nem szabad kiadni, hanem a kormány kell fedezze azok költségeit, az kell befektetéseket tegyen és előlegezzon nagyobb összegeket az érc beváltására, azonban e célra nem volt kellő tartaléktőke. Azonkívül a rendtartás betartása alól való kibúvársra maga Ferdinánd adott rossz példát, mikor 1556 februárius 3-án elrendeli, hogy a bécsi verdében ne az összes új pénzsorozatokat verjék az új rendtartás szerint, hanem csak a fősorozatokat. E rendszer tarthatatlanságát azonban legfényesebben a linzi pénzverde jelentése bizonyítja, melyben három hónap alatt 98 fl. veszteségről számol be.¹ Természetes, hogy amikor még Ausztriában is ily rendetlenek a viszonyok, nem vonhat vissza Ferdinánd egy olyan rendeletet, melytől egy kis javulást legalább egy bizonyos irányú zavarok megszüntetését várják a polgárok. Az 1559. évi birodalmi gyűlés végre azután elhatározza, hogy mivel az említett rendtartás nem válik be, újat készítenek, mely azután az évtizedes zavaroknak útját vágja.

Valószínűleg ez az oka annak, hogy az ez évi magyar országgyűlés, melytől pedig az ember heves kifakadásokat várt volna, a türelem jegyében tartatott meg és a kitiltás ügyét a rendek még csak nem is emlegették. Nagyon higgadtan és teljes alázattal csak arra kérik fel a királyt, hogy jó pénzt veressen. Pedig még sokkal hevesebb kijelentéseket

¹ E panaszok, rendeletek előfordulnak Becher, Globočnik s más szerzők műveiben is, de legtökéletesebben, dátumok felsorolásával Newald említett művében: 78. l.

is megengedhetek volna maguknak a rendek minden nagyobb kimélet nélkül, ha csakugyan igaz az, amit Maschkó Boldizsár körmöci követ ír, hogy ha a mostani pénzből egy pohár vízbe beledobna egy pár darabot az ember, nem sülyedne le egy se, hanem mind a felszínen uszkálnának, olyan rossz a legújabb pénz.¹ Továbbá kéri a rendek a királyt, intézkedjék, hogy a pénzverde hivatalnokai ne akadályozzák meg az esztergomi érsek megbizottját felügyelete gyakorlásában.²

Miksa főherceg azonban, ki apja helyett vezeti az országgyűlés tárgyalásait, a rendek eme jogos és alázatos panaszára egészen meglepő élességgel azzal válaszol, hogy a rendek állítása egészen alaptalan, mert ő egy perczig sem kételkedik abban, hogy apja jó pénzt ne veretett volna.³ A rendek ezután, olvasva Miksa ez élehangú válaszát, többet szóba sem hozzák a pénzítés ügyét, annyival is inkább, hogy nagy számú más sérelmeik voltak, melyeknek orvoslását csak az országgyűléstől várhatták.

A rendektől, meg a német birodalomtól, az örökös tartományoktól is várva-várt új pénzítési rendtartást ez évben a birodalmi gyűlésen csakugyan el is készítik és már 1560-ban bocsát Ferdinánd ki egy rendeletet, mely szerint az új rendtartás Cseh- és Magyarországgal is elfogadtatandó.⁴ Ez új rendtartás mindjárt azzal kezdődik, hogy egy közös pénzítési mértéket állapít meg, a kölni márkát és ezt minden tartomány figyelmébe ajánlja. A tallért 14 lat 16 gren finom ötvözetből rendeli verni és pedig 1 kölni márkából $9\frac{1}{2}$ drbot,⁵ egy bécsi márkából $11\frac{1}{6}$ drbot; értéke 60 krajcár. A talléron kívül ugyanily finomságban verik még a fél és negyed tallért, 10, 5, $2\frac{1}{2}$, 2 krajcárost, míg az 1 krajcáros 6 lat, 4 gren finom. A dukátok továbbra is 23 karát 8 gren finom ötvény-

¹ M. O. E. III. 160.

² 1559. évi decret. 46. t.-c.

³ M. O. E. 170. I.

⁴ Becher c. m. II. 40. I.

⁵ Becher c. m. 40. I. Newald c. m. 62. I. $9\frac{1}{2}$ darabot mondanak, míg Globočnik, lehet írás hibából, $9\frac{3}{4}$ -t. A számítások azonban az elsőt igazolják.

ből verendők és pedig 1 kölni márkából 67. egy bécsiből $80\frac{2}{5}$ drbot, értéke 104 krajcár.¹

A régibb tallérokra nézve pedig azt határozzák, hogy csak 68 krajcárt érjenek, de az 1551-iki utasítás szerint vertek 72 krajcárt.

E rendeletet el is küldik Csehországba, ahol ezt el is fogadják, de Magyarországon már meg sem próbálják elfogadtatni, bár az alsóausztiai kamara ajánlotta azt Ferdinándnak. Ő azonban nem akart belemenni, valószínűleg nem akarván kitenni magát ismét a tallérverés törvényesítése kellemetlenségeinek; de azután a magyar pénzügyi helyzet javítását másként sem kíséri meg. A maga toldozott, foldozott köpönyegében vonszolja tovább összeaszott testét pénzrendszerünk, melynek alapszíne a német pénzláb, de amely már annyiszor volt szétbontva, ki és befordítva, hogy már maga a massa sem bírja meg a cérnát. Végre is azután a rendek akarják újjal pótolni a szétmálló alapot s az 1563. országgyűlésen felvetik az új birodalmi rendtartás kérdését, midőn egy bizottságot küldenek ki, mely tanácskozzon a császár tanácsosaival, hogy a magyar pénztést újból egyenlővé tegyék a némettel.² Valószínűleg az indította a rendeket e szokatlan ajánlkozásra, hogy éppen ez évben a dénárokat ismét kitiltották Bécsből.

A magyar pénzügygyel tehát Ferdinánd eléggé fejlett pénzügyi talentuma s jóakarata sem tud megbirkózni. Végig próbál sok mindent, erőszakoskodik, majd enged, próbálja reformálni a magyar pénzlábat, majd ráveszi a rendeket a német pénzláb behozatalára, de hiába; oly ércpénz rendszert alkotni, mely a körülmények minden kívánalmának megfelelően, nem tud, nem is képes, mert olyanok ama kor közviszonyai; teljesen hiányzik minden helyes gazdasági élet alapja, a béke és főleg az állami rend; ennek pedig oka az erélytelen és tehetségtelen kormány, mely még kedvező viszonyok között sem tudja megállani helyét.

¹ Becher e. m. II. 35. l.

² 1563. évi decr. 42. t.-c.

Ez bizonyosodott be Erdély átvételekor is, mikor Ferdinánd minden vérontás nélkül meg kap egy nagy ember genialitásától felvirágoztatott országocskát, mely bőségesen visszatérítette volna a megszerzésére fordított kis költséget; de itt is saját kormányférfiai azok, kik az elszakadásba szinte belekergetik Erdélyt alig öt évi uralom után. Természetes, hogy mihelyt Castaldó megszállotta Erdélyt, azon a részen is gondoskodni kellett pénzverdéről. Hol lehetett volna pedig azt biztosabb helyen felállítani, mint a hűséges szászok kebelében, Nagyszebenben, ahol még hozzá volt is pénzverőipar, tehát némi szerszámok vannak. Ezért még 1552. március 10-én rendelet megy Roll körmöci alkamaragrófhhoz, melyben elrendelik, hogy két jó pénzverőmunkást és 10 segédet küldjön Nagyszebenbe, kik Castaldónál, vagy annak távollétében az ottani pénzverőmesternél jelentkezzenek. Csakhamar azt válaszolják Körmöcrről, hogy egy öregebb munkás és két segéd megy Szebenbe megnézni az ottani pénzverők állapotát, hogy lehet-e mindjárt munkához fogni vagy még szerszámokat kell hozni magukkal. Majd ez is megtörténvén, megérkeznek a munkások és még ez évben megnyitják a verde üzemét.¹ Ez azonban nem sokáig tartott, valamint az ezzel együtt működő nagybányáié sem, mert mikor 1556-ban visszatér Izabella, ő veszi kezébe azokat.

A nagyszebeni verdék

Láttuk tehát, hogy a magyar ércpénz helyzete a német pénzláb behozatala után sem javul meg. Kizárták a magyar pénzt Ausztriából épp úgy, mint amikor magyar pénzláb szerint volt verve. Teszik pedig azt azért, mivel ha az arany és a nagyobb pénzek javulnak is, de az aprópénzeket a király oly csekély érc tartalommal vereti, hogy, amint a körmöci követ jelentése bizonyítja, igazán nem lehet csodálkoznunk, ha Ausztria nem akarja elfogadni.

A dukátok azonban most is nagy becsben részesülnek. Az 1559-ben kiadott valvatio ennek értékét szabja az összes aranyak között a legmagasabbra, árát 104 krajcárban állapítva meg. És, amint láttuk, az ez évi birodalmi rendtartás

¹ Newald c. m. 81. l.

A magyar
dukát és kül-
alakja, értéke
a bel- és kül-
forgalomban
s a mai va-
luta szerint

finomságát is 23 karat 8 grenben hagyja meg. Ugyanezt láttuk még az előző fejezetben is, mégis van egy egykoru feljegyzés a XVI. századból, mely azt mondja, hogy Ferdinánd meg János aranya is oly ötvényből vannak verve, melyben 23 karat 5 gren arany, 5 gren ezüst és 2 gren réz van.¹ Ugyanekkor pedig a münsterbergi aranyban 23 karat 7 gren arany, 5 gren ezüst és 0 réz, a csehországiban pedig 23 karat és 4 gren arany, 6 gren ezüst és 2 gren réz van. Ha e három adatot összehasonlítjuk, mindjárt feltűnik, hogy az e század összes rendeleteitől kiemelt jóságú magyar és cseh arany sokkal kisebb finomságú, mint a münsterbergi, holott az 1559. augusztus 19-én megjelenő valvó rendeletben² megfordítva látjuk a dolgot: a magyar és cseh arany értéke 104 krajcárban van megállapítva, míg a münsterbergi aranyé 102 krajcárban. E feljegyzés tehát téves értesülésen alapul, melyet talán megfejt az, hogy lengyel kéz írta, mely a Sziléziában fekvő Münsterberg aranyának ötvözetéről helyesen volt értesülve, mert ez csakugyan annyi, míg a nagyon is rossz hirben álló magyar pénzről csak eltorzult adatok jutnak füléhez. E téves feljegyzésből is látszik azonban, hogy bármily nagy zavarok legyenek Ferdinánd uralma alatt a pénzrendszer terén, bármily nagy pénzszükségben is legyen, a magyar dukát jóságát mindig féltő gonddal őrzi úgy, hogy II. Lajos alatt elvesztett finomságát, jóhírnevét ismét visszanyeri. E feljegyzés szerint ugyanis II. Lajos alatt 23 karát és 4 gren finom a dukát, míg Ferdinánd alatt 23 karat és 5 gren; de még így is hol van ez Mátyásnak 23 karát és 9 gren finom aranyától, nem is beszélve Zsigmondról, ki alatt csak 2 lat hiányzott a tiszta szinaranyból.

Ne gondoljuk azonban, hogy mivel a császári rendelet 104 krajcárra értékeli a dukátot, mindenütt annyit ér. Nem,

¹ Történelmi Tár 1896. 368. l. A feljegyzés csak 1 gren rezet mond, de az nem lehet, mert akkor összesen csak 23 karát és 11 gren jön ki, míg János aranyainál már 2 grent mond a feljegyző s ott a 12 gren kijön pontosan. Valószínűleg toll hiba.

² Becher c. m. 32. l.

ennek ára folytonosan változott. Most már azt kell mondanunk, hogy nem értéke, hanem ára, mivel a rossz pénzek e korszakában a jó pénznek oly nagy az értéke, hogy akinek szüksége van rá, az még többet is ad érte áránál, csak hogy megszerezhesse. Tehát már ekkor a dukát értéke, illetve ára a kereslet és kínálat szerint alakul. Bizonyítja ezt azon jegyzék is, mely felsorolja, hogy milyen ajándékokat küldenek 1563-ban a török uraknak. Ezek között látunk aranyokat is és pedig 104, 106, 108, 109 krajcár értékben, azaz ahogy meg tudták szerezni.¹

Mivel e pénznek finomsága állandó, természetes, hogy a belforgalomban is nagy tekintélye van. És mivel a dénáro-
rok finomsága mindig csökken, tehát mindig több és több tesz ki belőlük egy aranyat. Így az 1557-ki erdélyi országgyűlés elrendeli, hogy a magyar aranyat másfél forintba, azaz 150 dénárba kell számítani.²

Abszolút értéke marad a régi, mivel sem finomsága, sem az egy márkából kiverendő darabok száma nem változott: 11 kor. 51·16 fill.

A külseje is változatlan marad; változatosságot mind-össze annyit észlelhetünk, hogy László király oldalára egyes aranyokon kard van övezve.³

A magyar forint, mely a mult korszakban legalább hivatalos számítási alap volt, ha nem is verték, de most már annak is megszűnt lenni, legalább törvényesen, mert most már a tallér a pénzláb alapja. A forgalom azonban annyira megszokta a forintokkal való számolást, hogy még hosszú időn keresztül is mind magyar forint marad a számítás alapja. Még maga Ferdinánd is ezt használja és nem a tallért, bizonyítja amaz oklevél, melyet a százszóktól felvett kölcsőnc elismerésére ad.⁴ Ebben azt olvassuk, hogy „... quingentos florenos hungaricos singulos septuaginta cruciferis computando”. Tehát már 1560-ban egy magyar forint értéke 70

A magyar forint értéke a kül- és belforgalomban

¹ M. g. t. sz. 1900. 309. l.

² Erdélyi Országgyűlési Emlékek: II. 15. l.

³ Schoenvisner: Catalogus N. H. Tab. 19. Ferd. I. 19.

⁴ Miller e. m. 134. l. Schoenvisner Notitia H. R. N. 459. l.

krajcárra esik le, mi szintén a dénárok rossz érctartalmának tulajdonítható.

A magyar forint és a rhénes forint viszonyát tünteti fel a következő egyenlet:

$$5 \text{ rhénes fl.} = 4 \text{ magyar fl.}$$

$$5 \times 80 \text{ dénár} = 4 \times 100 \text{ dénár}$$

$$400 = 400. \text{ Tehát ez egyenlet sze-}$$

rint is 1 rhenus fl. 80 dénár.¹

A tallér kül-
alakja, értéke
a kül- és bel-
forgalomban
s a mostani
valuta sze-
rint

A hivatalos alapja a pénzlábnak tulajdonképpen a tallér. Először, mint említettem, 1553-ban kezdik verni oly belső tartalommal, mint a bécsi pénzverdében. Ott pedig ebben az időben még Ferdinánd 1524-ki rendelete van érvényben, tehát egy 14 lat 1 quint. 1 (pfennig) denär finom bécsi márkából $9\frac{3}{4}$ darabot vernek ki, egy magyar márkából pedig $8\frac{8}{17}$ darabot. Ennek értéke tulajdonképpen 60 krajcárban lett megállapítva, de a forgalomban értéke folyton emelkedett úgy, hogy az 1559-ki valváló rendelet már 68 krajcárban állapítja meg értékét. Nálunk, amint láttuk az országgyűlés (1554) 93 dénárban számít 1 tallért, azonban panaszkodnak, hogy annyiért nem mindig veszik el; de általában e korban tehetjük annyira értékét. Ércartalmának értéke a mai valuta szerint 4 kor. 63:50 fill.²

Azonban 1556-ban a tallérverés megváltozik. Ebben az évben ugyanis elrendeli Ferdinánd az 1551-ki rendtartás életbeléptetését, mely szerint egy 14 lat 2 gren finom kölni márkából $7\frac{1}{2}$ drb tallért vernek, melynek értéke 72 krajcár. Természetes, hogy ennek is most már változott belső érctartalma, abszolút értéke: K 4 fill. 94:94.³ Élettartama különben most oly rövid, hogy az erre az időre eső forgalomból alig lehet adatokat kapni értékét illetőleg a belforgalomban. Alighanem a 93 dénár most is megmarad, hisz

¹ Pannonhalmi Szt.-Benedek rend tört. X. 153. l.

² 1 bécsi márka ezüst értéke K 50:52, 1 tallér tartalmaz $\frac{229}{1000}$ = 23:487 denér ezüstöt,

$256:50:52 = 23:487 : x$ miből is $x = 4:6350$.

³ 1 kölni márka ezüst ára K 42:10, 1 tallérban van $\frac{234}{1000}$ = 33:86 gren ezüst,

$288:42:10 = 33:86 : x$, miből $x = 4:9494$.

még ideje sincs a forgalomnak a kétféle tallért distingválni, levén csak 1556 és 1557. évben az új tallér törvényes pénz, azután megszűnik verése, azaz hogy csak papirosan, mert amint látni fogjuk, tulajdonképpen ezután is verik, csakhogy nagyon korlátolt számban. Később azonban, amint nagyobb számba kerül forgalomba, ennek értéke is rohamosan emelkedik, úgy, hogy csakhamar egyenlő lesz a magyar forinttal.¹

A belértéknél azonban sokkal hamarabb megváltozott a külső forma. Az említett szép formája csak a lepelső kibocsátásnak van, a többieknek új, kevésbbé művészi bélyeget vésnek. Az előlap kis paizsa a sassal a császár mellképe mellől eltűnik és a hátlapra kerül megnöve, hol a nagyobb helyet ő foglalja el, míg az ország védőasszonya, ölében a kis Jézussal följé szorul. A sas gyomrában van elhelyezve a magyar paizs Dalmatia, Csehország jelvényeivel, középtűt Ausztria paizsokskájával. Az 1556. évben elrendelt változás szerint vert tallérok külsején is van változás, amennyiben a Szűzanya eltűnik, a sas feljebb megy s alatta egy kört látunk az értékét jelző 72-s számmal.²

Amint láttuk, a legmostohább elbánásban részesül az összes pénznemek közül a dénár és az ötvözetéből verendő többszöröse a garasok és részei a fillérek. A folytonos hamisítás amúgyis megtámadja az értékét, de amellett még Ferdinánd is csökkenti: 1546-tól 436 darabot vernek egy magyar márka 8 latos ezüst ötvényből. Le is száll a dénár értéke úgy, hogy, amint a magyar forint értéke mutatja, míg 1546 előtt 100 dénár értéke 75 krajcár, utána már csak 70, sőt utóbb nem 100, hanem 93 dénár lesz egyenlő 70 krajcárral.

A garas, dénár, obulus külső képe, értéke a bel- és külforgalomban, abszolút értéke

A dénáron kívül vernek még 4 és 8 dénáros garasokat, melyek a német 3 és 6 krajcárosoknak felelnek meg, továbbá filléreket is.

Ez aprópénzek külseje még a legjobban megőrizte az ősi motívumokat. A dénár abszolút értéke 5·0627 fillér.

¹ Magyar Történelmi Tár XIX. 279 l.

² Schoenvisner: Catalogus N. H. Tab. 20. Ferd. I. 26.

Hátra van még a vásárlóképesség megállapítása. Azt következtetni lehet e kor általános gazdasági és politikai helyzetéből is. Most ugyanis valami változást lehet észrevenni Ferdinánd politikáján, azt, hogy már a második korszakában uralkodásának kitör belőle az igazi Habsburg vér. Míg először a helyes úton halad és arra tör, hogy sokféle fajú és érdekű népből álló birodalmát csak a főbb dolgokban egyesítse és ősi szokásaik alkotta törvényüket meghagyja, szóval amennyire csak az ő érdekei is engedik, alkotmányukat tekintetbe veszi; most ellenben teljes merevségbe süllyed és minden előrelátás, kimélet nélkül tör családjának örök ideálja, az egységes kormányzatu Ausztria felé. És ezt követik azután utódjai is, kik szintén épp oly mértékben öröklék a többi oly tényezőket is, melyek a gazdasági életre befolyanak, mint a török háború, a zsoldosoktól, súlyos adóktól, hatalmaskodó főuraktól agyongyötört jobbágyság (szemben az ez időben még elég bő esztendőkkel). A tényezők e stagnálása magával hozza a vásárlási képesség stagnálását is, mely 1546-tól 1600-ig körülbelül egyforma marad. Ez idő alatt egy magyar forint 10 mai forintnak felel meg.¹

¹ Acsádi e. m. e. h.

V. FEJEZET.

Miksa kora.

A pénzügy Ferdinánd halálakor. — Miksa egyénisége. — A körmöci pénzverde fejlődése. — A német pénzláb újabb elfogadtatása. — A silány lengyel pénz beözönlése. — Védekezések ellene. — A pisetum elvonása az esztergomi érsektől. — A dénárok finomságának csökkentése. — A dénárverés korlátozásának következménye: a lengyel pénz szaporodása. — Új terv a lengyel pénz kiszorítására. — Új verdék felállítása. — A magyar dukát külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A tallér külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A garas, dénár, obulus külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A pénzverőgépek feltalálása.

Ferdinánd hosszú uralkodása alatt szinte mindvégig arra törekedett okos államférfiúi tapintattal, hogy a keze alatt levő sokféle érdekű, nemzetiségű országok kormányát egy egységes alapra fektesse. Az erőszakos összeolvasztásnak tulajdonképpen ő maga sohasem volt barátja, sőt minden népnek ősi szokásait igyekezett szem előtt tartani. Mint trónpretendens mindenképpen azt szeretne volna keresztülvinni, hogy a rendek fogadják el királynak tekintettel örökségi jogaira és ne válasszák meg. Mikor azonban magyar király lett, egy leiratában már ő maga hangsúlyozza, hogy a magyarok választott királya. Legfényesebben 1524-iki pénzrendelete bizonyítja okos tapintatát.¹ Ebből lehet kiolvasni kormányzati hitvallását is, mely amaz örök igazságot foglalja magában, hogy egy oly sokféle népből összetett birodalmat, melynél minden vidéknek más az érdeke, célja, szokása,

A pénzügy
állapota Fer-
dinánd halá-
lakor

¹ Becher c. m. II. 9. I.

anyagi, szellemi műveltsége, nem lehet egy néppé összepréselni, mert egy ily irányú akció a család hatalmára egy nagyon is végzetes reakciót szülne. Egy Habsburg főcélja csak a főbb szempontokban való egyesítés lehet, melyeknek kihatása van a szomszéd államokra is; míg azon intézmények, melyek az egyes államok belső életét intézik ősi jogon, azon intézmények mindenütt sértetlen meghagyandók. Ez alapelv vezeti Ferdinándot kormányzatában és azt érvényre is juttatja, míg erélyével ellensúlyozni tudja, vagy míg az ellenkirálytól való félelem ellensúlyozza azon udvari klikk politikáját, melyet a magyarok iránti vonatkozásaiban nem a higgadt, államférfiúhoz való okosság vezeti, hanem fájának hagyományos gyűlölete a magyarok iránt. Ferdinánd uralkodásának második felében azonban inkább érvényre jut a magyar ellenes politika, mely azután a bécsi udvarnál hosszú időn keresztül állandó marad.

Így is azonban, amint említettem, Ferdinánd mutathat fel áldásos eredményt is uralmáról és pedig azon a téren, melyen a folytonos pénzhiány miatt neki magának kellett nagyon sokat tevékenykednie. Teremt úgyszólván semmiből — a pozsonyi kamarában — egy oly pénzügyi szervezetet, nevel egy oly hivatalnoki kart, mely Európa bármely más államának ily irányú szervezetével kiállja a versenyt. Szervezi pedig ezt oly szilárd alapokon, hogy a későbbi százados zavarok alacsony politikája sem tudta ez alkotást megingatni. Ebből nem szabad azonban azt következtetni, hogy a pénzügy minden ágazatával így jár el. Ő csak azok iránt érdeklődik, melyek a királyi jövedelemre vonatkoznak, azok behajtását, elszámolását illetik, ezen ágait a pénzügynek a legtökéletesebb alapon reformálja. Azon ágakkal azonban, amelyek neki csak közvetve hoznak hasznot s amelyek nem is függnek csak az ő akaratától, mint a pénzverés, már nem tud boldogulni. Kiforgatja a nemzetet ősi pénzrendszeréből, elfogadtatja vele a németet, de már ezt érvényesíteni nem tudja, úgy, hogy halálakor egy olyan rendszert hagy fiára, Miksára, mely tulajdonképpen az 1551-iki birodalmi rendtartás alapján állana de az annak alapját képező tallért itt nem verik, hanem helyette 8 és 4 dénáros garasokká pénzítik az ezüstöt. Az a

cél pedig, amiért a rendek a német pénzrendszert elfogadták, hogy a magyar pénznek nyugat felé is csak úgy legyen forgalmi köre, mint itthon, még megközelítve sem lett, hisz még a Ferdinánd halála előtti évben (1563) is kitiltják a dénárokat Ausztriából. Az 1559-iki új birodalmi rendtartás pedig nemcsak hogy az ő uralkodása alatt nem lett soha életbe léptetve, hanem még azután sem, soha.

Ily körülmények között találta a magyar pénzügyet Miksa apjának 1564. jul. 26-án történt halála után. Soha még uralkodóról az egykorú források ennyi jót nem mondanak, mint róla. Oly fogékony lelkű, felvilágosodott, hajlékony kedélyű embernek festik, hogy az embert teljességgel meglepi és bizalmatlanságot kelt benne a források hitelessége irányában, ha e jellemrajzot összehasonlítjuk magyarországi kormányával, ha tekintetbe vesszük, hogy soha még eddig nem volt Magyarországon fejedelem ellen nagyobb ellenszenv, nagyobb elégedetlenség, mint éppen e jónak mondott ember alatt.¹ Atyjával, mióta ifjává serdül és bele néz a politikai életbe, folyton ellenséges lábon áll, mert látta, hogy a rendszer, mit atyja követ nem helyes, nem egészséges; mert a kapzsi, önző államférfiaknak ad alkalmat a vagyonszerzésre. Nagy-ratörő gondolatai reformtervei voltak, melyet azután e Michelet velencei követől oly erélyesnek festett államférfi sohasem valósított meg, hanem folytatja atyja politikáját, de annak rossz oldalait erősebben kidomborítja.

Miksa
egyénsége.

Atyja folytonos pénzzavarait ő is örökli, de ezen nem is lehet csodálkozni, mert az akkori folytonos harcok, szemben az aránytalanul szegény adóalanynyal, eléggé megmagyarázzák ezt. De míg atyja igyekszik legalább a rendelkezésére álló forrásokat egy pontosan működő szervezet segítségével alaposan kihasználni, addig a sokkal hajlékonyabb gondolkodásának festett Miksa széles látóköre mindössze abban nyilvánul, hogy csúnyán felül egy alchymista becsapásainak.²

¹ Századok 1879. 401. l.

² Trónralépése után nem sokkal a bécsi udvart felkeresi egy aranycsináló Andreas Zehendtner von Zehendtgrub messzeszemenő ajánlatokkal. Ezeket egy Bécsben 1565. december 4-én kelt szerződésből tudjuk meg,

A kőrmőci
pénzverde
fejlődése.

Ehhez járult még az is, hogy mindjárt az alap, amin Miksa is kellett folytassa a pénzítést, nem volt előnyös a bányatulajdonos Habsburgokra, mert az ezüst értékét lenyomja. Ez pedig azután nagy hatással volt a pénzverdékre, a pénzjóságára, mert az uralkodóknak folyton arra kellett igyekezni, hogy a jó pénzt beváltsák és kis pénzeket veressenek könnyű tartalommal és azokkal árásszák el az országot. E rossz pénzeknek azután az volt a következménye, hogy minden élelmiszer ára nagyon felemelkedett, ami éppen a pénzverő és a bányák munkásait sértette a legjobban, kik venni kénytelenek az élelmiszerek nagy részét, mivel arra utalja őket többnyire sziklás talaja munkahelyüknek, azután pedig elfoglaltságuk is, mely nem igen enged időt földművelésre. Tehát ezek a csapások, melyekért nálunk zúgolódik az 1563-ki országgyűlés, külföldön is éppen úgy megvannak.

E szomorú gazdasági viszonyok között is azonban

melyet Zehentner és a császár kötöttek. Az alchymista azt ígéri, hogy egy márka 8 latos ezüsből oly aranyat tud csinálni, amely kiáll minden próbát. A költség az ezüst márkája után nem több, 1, 2, 3, legfeljebb 4 lat arany értékénél úgy, hogy egészen tisztán fog hajtani a művelet 5, legkevesebb 4 lat aranyat. És ezt nemcsak ily kicsinyben lehet csinálni, hanem bármily nagyban „ötször-tízszáz ézerig”, de remélhetőleg korlátlan mennyiségben is. Zehendtgruber egy negyedév alatt kísérletet végez a császári biztosok előtt. Ha a császár elfogadja, akkor Zehendtgrubernek nem szabad e mesterséget gyakorolni, csak a császár biztosait taníthatja meg rá. Ő maga e tettéért 30,000 aranyat fog kapni. Amíg azonban a biztosok megtanulják, 10—20 márka ezüstig kell próbát tennie. Ha pedig szükséges, még egy harmadik próbát is 50 márka ezüsből. Ezen próbák sikeres eredménye után 6 hét múlva a császár kijelenti, hogy igénybe veszi e Zehendtgruber tevékenységét, vagy nem. Első esetben a művész megkapja az ígért összeget. Ha pedig az eredmény oly sikeres lenne, hogy 1 márka után 5 latnál is több tiszta hasznót tudna elérni, úgy az alchymista consortiuma minden latért 50,000 dénár jutalmat fog kapni az ígért 30,000 tallérnak a levonásával.

A kormány nem valami szívesen fogadja e szélhámos ajánlatát. Úgy látszik, azonban a császár hatalmas pártfogója, mert míg a Raaba melletti táborból, a harci zaj közepette is ráér, hogy Roll Farkast Zehentner aranycsináló próbájához kirendelje biztosnak. Hanem azután ez is az utolsó adat, amit tudunk róla. Az eredményt, úgy látszik, nem igen tárgyalgatták, mert az elég csúfos lehetett. Num. Zeitschr. 1885. 222. l.

folyton fejlődik, hazánknak nagyon szép s ezen időben talán egyetlen ily irányú ipartelepe, a körmöci pénzverde. A kedvező körülmények, hogy 1526. óta úgyszólván az összes többi pénzverők megszűnnek rajta kívül, Ferdinánd gondos felügyelete megtermették gyümölcsüket. Körmöc a Habsburgok birodalmában mindjárt az Inn völgyében levő halli verde után következik már e korban, amint azt Newald is elismeri. De hatalmas fejlődését számokkal is be lehet bizonyítani.

1535-ben egy bizottság jár Körmöcön, mely jelentésében e verde üzeméről úgy számol be, hogy az 1534. évben itt 15,113 márka $16\frac{1}{2}$ pizét aranyos ezüstöt váltottak be. Ebből egy részt Bécsbe küldenek, a többiből pedig, 14,188 márka $16\frac{1}{2}$ pizetből, pénzt vernek.¹

1565-ben pedig csak ezüstöt 24,283 márkát vernek pénzzé,² tehát 30 év alatt oly zavaros viszonyok között is megtízszereződik a forgalom, ezzel együtt természetesen növekedik tiszta jövedelme is, mely különben, amint Oberleitner említi, 1564-ben 113,306 forintot tett ki, mai értékben és valuta szerint 2, 266, 120 K.

Bár tehát a királynak kedvence ez ipartelep, elég hasznót is hajt, s az ausztriai kamara vezetése alatt áll, mégis a bécsi verde kedvezményekben gazdagabb. Megtudjuk ezt Roll, Leyner és Proschovszky 1565. júl. 6-ki beadványából, melyben a bécsi és a körmöci pénzverde üzeme közti különbséget tárgyalják. Eszerint a bécsi verdében az öntött ércrudákat a pénzverőmester először megméri és így adja át a kovácsoknak, kik azután előkészítik a lapokat, de azt úgy feketén adják át a mesternek, ki azt a saját munkásaival megtisztíttatja s felszámít ezért 100 márkánként 7 lat súlyvesztést. Körmöcön is ugyanígy történik ősi szokás szerint az ércrudák lappá nyújtásának és megtakarításának folyamata, de itt súlyvesztést nem számítanak fel, hanem e költségeket is a munkabérből kell fedezni. 1559—1561 közt például 4303 márka ezüstöt vernek garassá, amiért a munkások 780 frt munkabért kaptak. Ebből azonban le kell

¹ Péch e. m. I. 140. I.

² Num. Zeitschr. 1885. 225. I. Newald: Das österreichische Münzwesen unter Miksa II. Rudolf II. und Matthias.

vonni 340 forintot, a tisztítás költségét, marad 440 forint. Ebből is azonban eddig még csak 390-t kaptak meg a munkások.

A bécsi pénzverőmester pártoló véleményezése mellett azután a kamara indítványt is tesz a királynak kedvező elintézés irányában, ki ezt el is fogadja s 1567. febr. 4-én elrendeli, hogy a hátrálékos munkabért rögtön fizessék ki.¹

A német
pénzláb
újabb elfo-
gadtatása.

Ily apróságokban, a technikai oldalát illetőleg az ügynek történnék javítások, de bizony az ércpénz ügye a maga egészében véve a gazdasági világot illetőleg most is még nyílt seb s folytonos panaszok tárgya, országszerte csak gúnynyal beszélnek róla. A legutolsó ezzel foglalkozó gyűlés, az 1563-ki egy bizottságot rendel ki, mely tanácskozzék a király biztosaival arról, miként lehetne a magyar pénzt a némettel egyenlővé tenni.² De a bekövetkező királyválság, a szerencsétlen háborúk s az azt követő nagy elkeseredés, meg az országos sérelmek mellett e kérdés háttérbe szorult. Most az 1567. évi országgyűlésen a rendek ujólag felelevenítik az ércpénz ügyét és kéri a királyt, hogy fogadtassa el mindenütt a magyar ércpénzt saját értékében. Mert nekik minden talléron és magyar forinton 10 dénár vesztességük van. Nekik ugyanis a kincstár a tallért 100 dénárba adja, tőlük pedig a külforgalomban csak 90 dénárban veszik el.

A király válaszában emlékezteti a rendeket arra, hogy már régebb időkből tudják ők e bajok okait és tudják orvosságát is. Erőszakkal nem kényszerítheti egy alattvalóját sem tudatos anyagi veszteségre. Más lehetősége most nincs e baj orvoslásának, mint ha elhatározza az országgyűlés, hogy a magyar pénz ugyanoly érc tartalommal veretessék, mint a német. Felhívja tehát a rendeket, hogy vegyék az ügyet tanácskozás alá most, vagy pedig ha úgy tartják, hogy az ügy alaposabb vizsgálatot igényel, küldjenek ki

¹ Num. Zeitschr. 1885. 230. l.

² M. O. E. V. 8.

egy bizottságot ennek letárgyalására. Mihelyt megtudja határozatukat, mindent meg fog tenni, ami hatalmában áll.¹

Belátták a rendek, hogy itt más menekvés nincs, ha végre-valahára rendet akarnak teremteni, mint hogy meghajoljanak a király akarata előtt és elfogadják ajánlatát. Beleegyeznek ismét tehát, hogy jövőre Magyarországon is olyan pénzt tartozzanak verni, melynek érc tartalma és értéke aránylag ugyanaz legyen, mint amilyent ez idő szerint német és Csehországban verni szoktak. Egyúttal felkérlik a királyt, hogy magyar tanácsosai meghallgatásával rendeljen ki oly alkalmas embereket, kik az új pénz verését eszközölhessék. Azonban még most is kikötik azt, hogy a magyar pénzek az ősi jelvényeket viseljék, mely kétségkívül nemcsak a régiek iránti vallásos kegyeletük bizonyítéka, hanem a már nagyon is veszélyeztetett függetlenségét az országnak így is kifejezésre akarták juttatni.²

A bizottság kinevezésének nyomát azonban sehol sem látjuk. Valószínűleg akaratból történt e feledékenység, mert talán ezzel gondolták elmellőzhetni a gyűlölt tallérverés ismételt törvényesítését. A király maga, amint látni fogjuk, úgyis veret tallért, csak hogy előbb nagyon korlátolt mennyiségben. Később azonban hovatovább mind inkább kiterjeszti e határokat. Hogy pedig az aprópénz verését magától megjavítsa, arra gondolni sem akar, hisz akkor saját jövedelmétől fosztja meg magát, ami pedig annyi adósság közepette egyáltalán nem kívánatos.

A zürzavaros ércpénz ügyének egy másik kiapadhatatlan forrása a silány lengyel pénz, amely a Lengyelországgal fennálló régi és erős forgalom mellett csakhamar az egész felvidéket elborítja és hogy milyen mennyiségben, azt legjobban a következő levél bizonyítja be. Werner György a pozsonyi kamara tanácsosa, sárosi várparancsnok, ki az északkeleti országrész pénzügyeinek a vezetésével volt megbízva, 1549. április 14-dikén azt írja a kamarának, hogy a sárosi és a

<p>A silány lengyel pénz beözönlése.</p>
--

¹ M. O. E. V. 95. I.

² 1567. évi decr. 45. t.-c.

szepesi dica egészen lengyel pénzben folyt be. Ez ugyan akarata ellenére, távolléte idején történt, de bizonyos, hogy az ő itthon létében is csak úgy folyt volna be, mert ezen a vidéken más pénz nincs is s a jobbágyok tetemes megkárosítása nélkül törvényes ércpénzt követelni nem is lehet.¹ Zemplénben, Tornában kevesebb, de Ungban ismét nagyon sok a lengyel pénz. A kamara pár héttel a levél vétele után kérdi Wernertől, mit gondol, hogy lehetne e rossz pénz

Védekezések
a silány len-
gyel pénz
beözönlése
ellen.

beözönlését és az ezüst kivitelét megakadályozni. Werner azt válaszolja, hogy ennek egyetlen módja egy kamara felállítása a Szepességben, melynek az volna a kötelessége, hogy a hozzá közel eső bányák termékét beváltsa rendes áron és ebből jó pénzt veressen. Ez új hivatalból magából a királynak közvetlen haszna nem lenne, de közvetve azután nemcsak az ő, hanem az egész ország gazdasági helyzetén sokat javítana. Az úgy mind halasztódott, mert a mindenben centralizáló Ferdinánd nem akar a pozsonyi kamara mellett egy másikat is létesíteni. Azonban elfelejteni nem lehetett, mert a folyton szaporodó silány lengyel pénztől okozott gazdasági zavarok mindig felszínen tartották, míg végre azután Miksa 1567-ben fel is állítja ez új kamarát.²

Úgy látszik azonban, hogy ez az új alkotás mit sem változtat a bajon, mert már az 1569-ki gyűlésen ismét halljuk a panaszt, hogy a rossz lengyen pénz az egész felvidéket elözönlötte.³ Természetes, hogy az új kamara nem szüntette meg e káros hatást, más orvoszer után kellett nézni s azt javasolják a rendek, hogy állítsák vissza a régi lerakodó helyeket, mert akkor a lengyelek ott a kiszabott helyen kénytelenek átadni és átvenni az árukat s nem bolyonganak be az egész országot árulgatva, rossz pénzeik elhelyezése céljából; akkor azután érvényt lehetne szerezni egy oly rendeletnek, mely szerint csak a magyar és német pénz a törvényes fizetési eszköz, mást elfogadni nem szabad.

¹ Érthető e kijelentés, ha visszaemlékezünk Thurnschwanbuis ama értesítésére, hogy egy magyar forintért 1550. körül 35 lengyelt adnak.

² Acsádi: Két pénzügytört. tanulmány II. rész, 28. l.

³ M. O. E. V. 180. l.

Még nagyobb baj azonban az, hogy a lengyelek rossz pénzeiket lehetőleg nyers vagy feldolgozott aranyra váltják be, azt az országból kiviszik, rossz pénzeiket pedig itt hagyják. Ez érc kivitelnek is útját lehetne állani a lerakódó helyek felújításával annyival is inkább, hogy e módszer már egy időben szokásban volt s akkor fényesen bevállott.

Egyúttal könyörögnek a rendek, hogy valami módon vigye keresztül a király, hogy fogadják el a magyar pénzt Bécsben és Ausztriában úgy, hogy a beváltásnál ne kelljen ráfizetni, mint pl. a tallérnál, mely tulajdonképpen 1 magyar forintot, 100 dénárt érne, de csak 91 dénárban akarják elvenni Bécsben, Ausztriában s más tartományokban is.¹

Miksa a pozsonyi kamarához utalja az ügyet véleményezés végett. A kamara azt válaszolja, hogy a lerakódó helyek felállítását ő is helyesnek véli, mert csakis ezzel lehet útját vágni az ezüst és arany kivitelének. Az ércpénzre nézve pedig azt jegyzi meg, hogy oly nagy fontosságú és oly terjedelmes ez ügy, hogy a gyűlésen át elintézni nem lehet, hanem rá kellene azt egy bizottságra bízni. A király választát ezen az alapon is adja meg a rendeknek. Először szigorúan felszólítja őket, hogy a „jelzett lengyel aranyat vagy ezüstöt“ senki se merje elfogadni súlyos büntetés terhe alatt, sem pedig az országban termett aranyat ne merje kivinni, hanem mindenki Körmöcön váltsa be. Azután pedig arról értesíti a rendeket, az ő meggyőződése is az, hogy a lerakódó helyek felállítása haszonnal fog járni; jelentsék be tehát, hogy hol kívánják azt felállítani. Ami pedig a magyar pénzt illeti, azért küldjenek ki egy bizottságot ahhoz értő emberekből, mely azután tanácskozni fog majd erről az ő kirendeltjeivel.

Válaszukban a rendek csak a lengyel kérdéssel foglalkoznak, míg a magyar pénz ügyében kirendelendő bizottságot csak úgy elhallgatják most is, mint a múlt üléskor. Most még csak arra kéri a királyt, hogy ne csak a jelzett arany és ezüst, tehát a pénz exportját tiltsa el, hanem a nyers ércet is. Aki ezt mégis megtenné, ősi szokás szerint veszítse el szabadságát. Azután kijelölik a lerakódó helyeket: Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Késmárk, fiókok lesznek

¹ M. O. E. V. 183. I.

Homonnán, Varannon és Stropkón. Nehogy pedig itt is valami oly új rendtartást hozzanak be, mely nekik nem tetszenék, figyelmeztetik a királyt, hogy az úzeken követendő eljárást királyi kiváltság levelek és az ősi szokás szabályozzák.¹

A pisetum
elvonása az
esztergomi
érsektől.

Úgy gondolják még a rendek, hogy egy meglevő ősi szokás, mely még a törvénynél is erősebb, visszatartja a királyt törvénytelen ujtástól; pedig éppen az előző évben támad meg Miksa egy oly ősi szokást, mely a legelső uralkodótól veszi eredetét, a magyar királysággal szinte egyidős: az esztergomi érseknek adandó pisetumot. 1568 dec. 7-én elrendeli, hogy a pisetum, mely évente mintegy 5000 forintot tesz ki, visszatartandó és a bakabányái erősségnek a fentartására kell fordítani, mivel az a határhoz közel fekszik és nagyon gyakori támadásoknak van kitéve.² Nem változik meg rendelete a pisetum irányában még később sem, mit bizonyít az 1568-ban a bányavárosokban járó biztosok jelentésének elintézése, mert ebben 2 évvel később 1570-ben szintén azt mondja Miksa, hogy legjobban szeretné a pisetumot egészen eltörölni, de mivel a bakabányaiak nagyon kérik, megengedi, hogy további intézkedésig erősségüknek a fentartására fordítsák.³

A beváltási
ár felemelése

Igaz, hogy emez intézkedésével az uralkodó oly helyre juttatja ezt a pénzt, ahol mulhatatlan szükség van rá, mert a folytonos harc miatt roppant sokat kénytelenek költeni a bányavárosok falaik jókarban tartására. A sok elemi csapás, a nagy drágaság, a rossz pénzviszonyok pedig mind hátráltatják üzemüket, tehát folyton kevesbedik jövedelmük, mert ők munkájuk termelvényének értékét nem emelhették oly könnyen, mint a többi iparos emberek, lévén abba a királynak is beleszólása. Kérték is többször már a bányavárosok Ferdinándot, még az országgyűlést is megmozgatták érdekükben, de Ferdinánd 5 fl. 75 dénárnál többet adni nem akar az ezüstért márkánként. Inkább azt hozza divatba, hogy egyes helyeken, hol erre

¹ M. O. E. V. 186.

² Num. Zeitschr. 1885. 227. l.

³ Péchl e. m. l. 265. l.

szükség van, segélyt ad a bányászat folytatására. Fia Miksa azonban már kénytelen a beváltási ár felemelésébe bele menni, ha nem is mindenütt, de egy-egy helyen segély képpen. Így 1564-ben felemeli a lipthózi, bócsai, jerobai, szrebornai, vodnai, bisztrai és jessenai bányák művelőinek a beváltási árát 7 frtra, de ebből levonandó a válatási költség és az ezüst 15 $\frac{1}{2}$ latos finomságra égetendő ki az eddigi 15 lat helyett.¹ Természetes, hogy ez engedélyek rossz vért szülnek és növelik még inkább az egyenlenséget és a zavart. Végre is kénytelen 1568-ban egy bizottságot kiküldeni Miksa, mely azután alapos tanulmány tárgyává teszi a bányavárosok viszonyait s úgy látszik, nem valami jó módon találta őket, mert nagy erélylyel sürgeti a beváltási ár mielőbbi felemelését. A biztosok jelentését 1569 jan. 14-én intézik el s elrendelik a beváltási árak 1 forinttal való felemelését, amit mindenütt még az évben végre is hajtanak. Bizonyítja ezt Morzsányi kézirata, melyben az 1569. évről azt írja, hogy már 6 fl. és 75 dénárért váltották be az ezüst márkáját, az aranyét pedig 81 fl. 85 dénárral.² A beváltási ár e felemelése oly gyorsan történt, hogy az azzal együtt szokásos csökkentését a dénárok finomságának nem lehetett elrendelni. De nem sokáig késett az sem.

Pedig igazán nem olyan most a magyar ércpénz helyzete, hogy oly könnyen elviselne egy pénzrontást. Hisz silány pénz van már annyi, hogy még a jobb értékű, de hasonló sorozatu pénzek értékét is lenyomja. Az ennek kiszorítására tervezett lerakodó helyek, úgy látszik, szintén nem tudnak eredményt elérni, mert az 1572-iki gyűlésen ismét könyörögnék a rendek, ne engedje a király, hogy a kőrmöci kamarában vagy másutt az arany dukátot a rossz lengyel pénzzel váltsák fel, mert ez nagy kárt okoz a lakóknak. Továbbá kérik a királyt, hogy a tallért úgy a bel-, mint a külforgalomban, 75 krajcárért, vagy 100 dénárért fogadják el.

A király válaszában kijelenti, hogy a lengyel pénznek

A dénárok finomságának csökkentése

¹ Péch c. m. I. 240. l.

² Péch c. m. I. 266. l.

saját értékére való redukálására gondja lesz. Ami pedig a tallérokat illeti, arról sajnálattal kell kijelentenie, hogy éppen most adott ki erre nézve egy rendeletet, melytől a legkevésbé neki lehet eltérni.

E kijelentése Miksának egy 1571-ben kiadott rendeletére vonatkozik, melyben kötelezővé teszi tartományaiban mindenütt, hogy a Ferdinánd-féle tallért 70 krajcárban kell elfogadni. Érti pedig e tallérok alatt az 1551-iki birodalmi rendtartás szerint és az 1524-iki Ferdinándi rendtartás szerint vert tallérokat. Nálunk pedig még mindig csak e két tallérról lehet szó, mert az 1559-iki rendelet nálunk sohasem lépett életbe, legalább gyakorlatilag nem. Egészen érthető tehát, ha Miksa nem teljesítheti a rendek kérését. Egyszersmind azonban arra is kéri Miksa a rendeket, hogy hagyják békésebb időkre e különbségek elosztását, addig viseljék türelemmel a nehézségeket, annyival is inkább, hogy most erősen rászánta magát, hogy a tallért mindenütt fogadtassa el az örökös tartományokban 70 krajcárban. Közben azonban nem szűnik meg azon gondolkodni, mily módon lehetne a két nemzet közt felmerülő különbséget elsimítani.¹

A rendek hallgatva a királynak e meggyőző szavaira, bele is nyugszanak abba, hogy a király intézze el a maga belátása szerint mindkét ügyet és nem foglalják be a törvénykönyvbe sem.

Miksa eddig se igen sokat tett a lengyel pénz kiszorítására, de azt a rendek is nagyon jól tudhatták s talán azért is nem erőltették most az erősebb rendszabályok alkalmazását, hogy különösen most nem izgathatja a lengyelek kedélyét ily irányú intézkedésekkel, mert éppen ez időben hal meg Zsigmond lengyel király s Miksa e trónt is szeretné családjának megszerezni.²

¹ M. O. E. Bevezetés 290. I. Irományok 348. I.

² Hogy ez csakugyan igaz, bizonyítja az országgyűlés következő jelene: A rendek kéri Miksát, hogy nagyobbik fiát, Rudolfot hagyja kormányzónak Magyarországon. Miksa erre azt válaszolja, hogy ezt nem teheti, mert magával kell vigye, hogy cseh királylyá koronáztassa. A rendek közül valaki most azt kiáltja, hogy nemcsak cseh, hanem lengyel királylyá is! Miksa azon diplomatikus válasszal kerül el a határozott nyilatkozatot, hogy minden Isten kezében van.

A lengyel pénz forgalma tehát nem hogy korlátozhatnák, hanem ellenkezőleg, még sohasem volt oly biztos forgalma, mint most. Jóllehet ez elég kárt okoz az ország gazdasági életének, mégis Miksa nem mond le a beváltási ár felemelésétől megkövetelt pénzrontásról sem. Kimutatást készített az 1570, 1571 és 1572-ben Körmöcön és Selmecen beváltott arany és ezüst mennyiségéről. Valamint készített egy tervezetet is, mely feltünteti a különböző beváltási árak és a különböző finomságu pénzverés eredményezte hasznát.

E tervezet 3 árat vesz fel és pedig: 6 frt, 6 frt 75 dénár és 7 frt, melyekkel együtt természetesen mindjárt a pénzítéssel járó haszon is össze van vetve. Nagyon jellemzően kétféle pénzsorozatról van itt szó és pedig a dénárokról, meg a tallérokról. Tehát a tallérokat is, bár azok verése eltiltatott, éppen oly törvényes és megszokott pénznek veszi, mint a dénárokat. Ebből is látszik, hogy nem szűnik meg 1553 óta a tallérverés, mint azt eddig oly sokan állították, hanem tovább folyik, csak hogy korlátozott mennyiségben.

Találunk azonban itt még más feltűnő dolgot is. A tallér finomságát 14 lat, 1 quint. 1 dénárnek veszi, holott ebben az időben nálunk még mindig az 1551-iki rendtartás van érvényben. Megmagyarázza pedig e dolgot az, hogy éppen ebben az időben eredményre jut egy oly új áramlat, mely belátva az eddigi birodalmi rendtartásoknak alkalmatlanságát, visszatér Ferdinánd rendtartására, mely ezt a finomságot írja elő s amelyet, amint látni fogjuk, 1573-ban nálunk is elrendelnek.

A dénár 8 latos finomsága mellett a 7 latos is fel van véve a tervezetbe.¹

A pénzrendszer már régóta zilált ügyét most azután ismét rendezik és egészen új alapra fektetik. Mindenekelőtt a tallért ismét oly főpénznemmé teszik, mintha azt az országgyűlés el sem törölte volna. Ezt könnyen megtehetik annyival is inkább, hogy teljesen, mint előbb is említettem, sohasem szűnt meg. Legfényesebben bizonyítja ezt a Newald adatai közt található következő kérése Körmöcnek.² Egy 1573. évi felterjesztésben kéri Körmöc a királyt, hogy a

¹ Num. Zeitschr. 1885. 229. l.

² Münzwesen unter Ferdinand I. 124. l.

régebben szokásban volt próbapénz adás most ismét legyen kötelező. Közben megemlítik, hogy a tallérokát még most is Ferdinánd képével verik. Az ügyet szokás szerint leküldik a két szaktanácsosnak, Hagnak és Rollnak véleményezés végett. Ezek az ügy kedvező elintézését ajánlják, de egyúttal Roll védi is magát hanyagságáért, hogy a tallérok még mindig Ferdinánd képével veretnek. Elismeri, hogy azt ő rendelte el, de azért, hogy a régiektől előre kimetszett bélyegek fogyjanak el. Azonban most már mind elkoptak s újakat fog csináltatni az uralkodó képével. Miksa még ez év (1573) aug. 31-én elrendeli, hogy minden veretből $\frac{1}{4}$ tallér próbapénzt kell adni a városnak és a pénzbecsőrnek, de azt nem szabad forgalomba hozni, hanem el kell tenni esetleges valválás vagy más ily ügy céljaira. Azután pedig kijelenti, mivel elhatározta, hogy a dénár és fillér verése mellett folytatni fogja a tallér verését is, azért az ő képét vessék rá, a másik oldalra pedig a szokásos magyar jelvényeket. Hogy pedig e szándékát tettekkkel is bebizonyítsa, egyúttal leküld a körmöci kamarának 6000 tallért és 11,804 fl. 33 krajcár 3 pfenniget paulinerben, azzal a rendelettel, hogy ez utóbbit is verjék tallérrá és az egész összeget fordítsák ezüst vételre, amelyből azután mind tallér verendő és pedig „a már Rollnak tudtára adott szín és ötvény szerint“, azaz 14 lat, 1 quint. 1 dénár finomságban, egy bécsi márkából $9\frac{3}{4}$ darabot vervén ki.

Egyúttal most rendezi a dénár finomsága csökkentésének ügyét is, leszállítván annak ligáját 7 latra. Az egy magyar márka ötvözetből kiverendő darabok száma marad a régi, 436. Positiv adatunk arra, hogy ez a változás csakugyan most történt és nem 1575-ben, amint Belházy állítja a milleniumra készített értékelő táblázatában, nincsen. Következtethetjük ezt azonban ez év nagyobb mérvű ércpénzeket illető újjításai mellett abból is, hogy Körömcs városa, aki pedig már jól kell legyen értesülve az ércpénz változásairól, egy javaslatot ad be Listius esztergomi püspöknek, hogy mivel az új tallérok az országból kivetetnek

¹ Num. Zeitschr. 1885. 229. 1.

és benn nem marad egyéb, csak a rossz lengyel pénz: célszerű lenne a tallérok veretését megszüntetni és csak dénárokat veretni *úgy, mint eddig: 7 latos finomsággal és 438 darabot egy márkából*; a lengyel pénzt pedig meg kellene kémeltetni és értékét a magyar pénz irányában meghatározni. Kőrmöc e javaslatot 1574 karácsonykor közölte Selmechánnyával, hogy az is hasonló ajánlatot tegyen Listiusnak.¹

Ez tehát a legvilágosabban bizonyítja, hogy 1574-ben már 7 latos finomságban verték a pénzt. Mikor rendelhették el pedig ezt leginkább, mint akkor, midőn már a tallérverés finomságán és mennyiségén, külsején úgyszint kellett változtatni, tehát a pénzláb e fő pénzét egészen újjá kellett alakítani. Hisz ekkor magától kínálkozott az alkalom arra, hogy egyúttal a másik keserű pilulát is beadják a nemzetnek, mert legalább akkor a kettő egy érzetét az elégtelenségnek váltja ki a nemzethöl s nem kell még egyszer útját egyengetni a pénzrontásnak.

Miksa tehát, úgy látszik, most már apja pénzügyi politikáját is helyesli, mert nyomról-nyomra ugyanazt követi, csak hogy a rendek legkisebb megkérdése nélkül. Már pedig amily mértékben emelik a tallérverés mennyiségét, éppen oly arányban kell korlátozni a dénár verését; ezt pedig a forgalom nem tudja nélkülözni, mert aprópénzre pláne a szegényebb néposztálynak okvetlen szüksége van. Amennyivel kevesebb dénár jut tehát forgalomba, annnyival inkább terjed az értéktelen lengyel pénz használata. Ezért küzdenek annyira a rendek a lengyel pénz kizárásáért. Ezért akarnak már az 1572-ki gyűlésen szigorú végzést hozni a lengyel pénzek irányában; mikor azonban Miksa magára akarja vállalni ez ügynek elintézését, a rendek engednek az említett okból akarátának. Midőn látják, hogy Miksa még mindig csak halogatja az intézkedést, az általános elégtelenséget keltett ügy, hogy az udvar a legközelebbi országgyűlésen heves kifakadásokra lehetett elkészülve. Úgy látszik, ezt akarta elkerülni a király azzal és egyúttal

A dénárverés
korlátozásá-
nak követ-
kezményei:
a lengyel
pénz szapo-
rodása

¹ Péch e. m. I. 291. (Selmech városi levéltár.)

más szigorúbb rendelkezésnek útját vágni, mikor az 1574-ki országgyűlésre leküldött propositiójában a lengyel pénz válását ajánlja.

A rendek elhatározását azonban most már nem lehet megingatni. Válaszukban a legerélyesebb eljárást sürgetik s egyszersmind a módot is megadják, ahogyan eljárni kellene. Felkéri a királyt, hogy egyszerűen tiltsa meg a legszigorubbán a lengyel pénz elfogadását az elkobzás büntetésének terhe alatt. Hogy pedig a lengyel pénz további szaporodásának forrása kiapadjon, legelőször is azt kell elrendelni, hogy sem a körmői kamarában, sem másutt aranyat és tallért, vagy más „fehér pénzt” lengyel garasokkal felváltani nem szabad. Mivel pedig a lengyel pénz rögtöni kitiltása leginkább a szegényebb néposztályt sújtaná, mert leginkább azok között bonyolódik le forgalma, még Szt. Mihály napig tartsa meg értékét, hogy addig mindenki adjon túl rajta; ugyancsak addig a napig minden alispán tegye közhírré, hogy akinél a határnap után is találunk lengyel pénzt, annak $\frac{2}{3}$ része a kincstáré, $\frac{1}{3}$ része pedig a feladóé lesz.¹

Az országgyűlést Rudolf és Ernő főhercegek vezetik, kik midőn a rendek kívánságait atyjuknak felterjesztették, egyúttal csatolták annak minden pontjára kiterjedő véleményüket is. A főhercegek felfogása igazán okos mérsékletet mutat; mindvégig azt hangsúlyozzák, hogy a rendek rokonszenvét akarják biztosítani maguknak és az uralkodóház meg az ország közti elégületlenségnek nem akarnak új tápot adni. És mégis mit látunk: ha másban engednek is, de a lengyel pénz kitiltását nem akarják megengedni, pedig jól tudják ők is, hogy az ország gazdasági életének gyökeres javítása csak ez úton lehetséges. Tették pedig ezt azért, mert a lengyel trón éppen ebben az időben ismét megüresedettnek volt tekinthető. Az alig 18 hónapig uralkodó francia királyfi, Henrik, ugyanis mihelyt meghallotta, hogy bátyja meghalt és őt választották királylyá, csakhamar megszökött és visszatért felejtethetetlen Párizsába. A lengyelek tehát új király-választásra készülnek. Mágnaik ismét hajlandók

¹ M. O. E. VI. 46. 1.

Miksát pártolni, ő pedig örömet áldozna e trónért, mert legalább kisebb fiának is koronát szerezhetne. Ezért nem akarják a lengyelek kedélyét ingerelni most sem egy oly érzékeny csapással, mint amilyen lenne pénzük kitiltása egy oly fontos forgalmi körből, mint Magyarország.

Természetes tehát, hogy Miksa is a főhercegek álláspontjára helyezkedik és azt válaszolja a rendeknek, hogy mivel ez ügy hosszabb megfontolást kíván és az nem látszik lehetségesnek, hogy egy annyira megszokott pénzt tökéletesen egyszerre ki lehessen venni a forgalomból, azt javasolja, hogy határozassák meg igazi értékét, amint azt pozíciójában is ajánlotta, aminél azután sem drágábban, sem olcsóbban adni, vagy elfogadni nem szabad.

A nemesség azonban nem enged. Továbbra is csak a lengyel pénz teljes kitiltását kéri, annyival is inkább, hogy ezt már két gyűlésen, az 1550 és 1556-kin megtették. Ha a rossz pénz valódi értékét meg is határozzák, csak bent marad ez az országban s a forgalomban s kis idő múlva kellő ellenőrzés hiányában kezdődne a mostani állapot. Végre is a király volt kénytelen engedni. „Bár látom — így ír fiainak — hogy sok kár és botrány lesz ebből, mégis, mivel a rendek úgy vélik, ne ellenkezzünk velük továbbra is”.¹ Mindjárt hozzátehetette volna azt is, hogy csak hozzák meg a törvényt, a papiros nem bánt senkit, a végrehajtást pedig könnyű lesz ad acta tenni. A rendek ezután első javaslatukat bele is foglalják a törvénykönyvbe.²

Hisz a másik bajt, amely tulajdonképpen ennek az előmozdítására nagyon is befolyt, készakarva az udvar erőszakolja egyenesen a törvény ellenére. A bajok e forrása az immár túltengő tallérverés, mely ellen ez év karácsonyában adta be Listius egri püspök, kancellárnak a már ismertetett felterjesztést Körmöc. Tulajdonképpen ez volna a leghelyesebb megoldás. A lengyel pénz, ha nem lett volna rá szükség, nem vett volna oly nagy elterjedést és egy ily nagy forgalmi körben mozgó pénzt, csereeszközt, csak úgy kizárni,

¹ M. O. E. VI. 108. l.

² 1574. évi decr. 20. t.-c.

Uj terv a lengyel pénz ki-
szorítására

hogyan helyettesítéséről gondoskodva ne legyen, nem lehet. Viszont Lengyelországra nézve is sokkal jobb, ha az állam direkt beleavatkozása nélkül szorul ki pénze, mert egy ily gazdasági mozzanat ellen neki sem lehet kifogása. És tényleg az udvar is így működik ezután. Hogy tényleg Kőrmöc e felterjesztése volt az oka a kormánykörök e fordulatának, azt pozitív tényekkel bebizonyítani nem lehet. De legyen ez, legyen más, annyi tény, hogy már a következő év (1575) febr. 2-án egy rendeletet küld Miksa Kőrmöcre, melyben utasítja a pénzverőt, hogy az ezután befolyó ezüstnek csak $\frac{1}{4}$ részéből kell tallérokat verni, a $\frac{3}{4}$ részét pedig 7 lat finom dénárokká kell pénzíteni.¹

Tehát itt látunk egy rendeletet, még pedig 1575 elejéről, megemlíti a dénárok 7 latos finomságát anélkül, hogy valami kommentárt fűzne hozzá, amiből látszanék, hogy itt az érctartalom megváltoztatásáról volna szó. Pedig bármikor történik ily változás, azt a rendelethez mindenütt világosan kifejezik. Más oly rendeletre pedig, amely a dénárnak 1575-ben történt változását tüntetné fel s amire Belházy ez állítását alapíthatná, nem akadtam. Annyi azonban bizonyos, hogy ez az említett rendelet is már mint megtörtént dologról beszél róla.

E rendelet tehát megvalósítja a terv egy részét, az elegendő mennyiségű dénár forgalomba hozatalát, mely pótolhatná a lengyel aprópénzt. A terv másik részét is megvalósítja Miksa és pedig az 1575-ki országgyűlésen, melynek propositionjában azt ajánlja az udvari kamara tanácsára, hogy mivel az elmúlt gyűlés rendeletét nem hajtották végre, a rossz pénz pedig folyton ömlik be az országba, míg a jó magyar pénzt kiviszik. Sürgősen határozzák el tehát a lengyel pénz válását a magyar pénz alapján.² Magának a propositionnak a szövegét nem bírjuk, mint sok más iratát sem e gyűlésnek, de a véleményadásra felszólított udvari kamara előterjesztéséből sejthetjük, hogy mi lehetett a proposition tartalma, meg a

¹ Num. Zeitschr. 1885. 230. l.

² M. O. E. VI. 133. l.

végzésekből. A meglevő összes iratai közül e gyűlésnek csakis a fent említett helyen van szó a lengyel pénzről, míg a többi irományok egyike sem emlékezik meg róla. Már pedig ha egy pár ily felterjesztését a rendeknek és leiratát a királynak elolvassuk, mindenütt azt látjuk, hogy a választ mindig, mindkét fél pontról-pontra haladva adja meg. — Válasz nélkül egy pontot sem hagynak, kivéve természetesen az oly ügyeket, melyek már akkor befejezetteknek tekinthetők. Ez a szokás jogosít fel minket annak az állítására, hogy a király be sem vette propositiójába a lengyel pénzről szóló részt, mert hisz már ügyis volt elég intézkedés e pénzről és bármily módot is használjon a király, a rendeknek a mult gyűlésen hozott rendeleténél az szigorubb úgy sem lehet, tehát elégedetlenséget nem kelthet. Jó siker esetén pedig nemcsak neki, hanem még Mátyásnak is elnézték a magyarok sok önkényes tettét.

Hogy Miksa tényleg kitartóan működik e tervének keresztülvitele mellett, bizonyítja 1576-ban kiadott rendelete is, melyben emlékezteti a verdét mult évi rendeletére, melyben meghagyta, hogy a beváltott ezüst $\frac{3}{4}$ -ből dénárokat verjenek 7 latos finomságban, míg tallérokat csak $\frac{1}{4}$ részéből 14 lat 1 quint. 1 denár finomságban. Maradjon meg tehát a verde emellett.¹

Történik azonban most még egy más téren is változás a kormánykörök felfogását illetőleg. Eddig ugyanis a király kezében levő területén Magyarországnak csak Körmöcön vernek pénzt és az összes többi verdéket beszüntették. 1574-ben azonban két verdét nyitnak meg újra, a pozsonyit² és a kassait.³

Új verdék
felállítása

Lehet, hogy van valami befolyása e front változásra az 1567. évi birodalmi gyűlésen hozott új rendszernek is, mely szerint a birodalom területe kerületekre osztatott fel és minden kerületben kijelöltek egy-két helyet a pénzverésre, a többit azonban be kellett szüntetni. Nálunk is már abban az időben két pénzügyi kerületre oszlik Miksa Magyaror-

¹ Num. Zeitschr. 1885. 230. l.

² Iparművészet Könyve: I. 208. l.

³ Num. Zeitschr. 1885. 305. l.

szága és pedig a pozsonyi és kassai kamara területére. Nem lehetetlen, hogy ezek indítják az udvart e két pénzverőnek felállítására. Mert ahol pénzverő van, ottt ércbevéltás is van. Már pedig hol történhetik az ércbevéltás biztosabb ellenőrzés mellett, mint éppen a fő adminisztráló, ellenőrző közeg székhelyén.

Mindkettőnek azonban olyan kicsi az üzeme és oly nehezen indul meg, hogy a körmöci mellett egészen elenyésszik. A kassai pénzverőt, melyről több adatunk van, 1574 első hónapjaiban állítják fel s még ugyanezen évben Kőrömről rendelnek oda munkásokat és vasmetszőt. A szepesi kamara ez alkalommal kérdést intézett Ernő főherceghez, hogy mi legyen a jele az új verdének. Maradjon meg a K. B. sigla, vagy a C. S.-t vegyék fel mely, Camera Scepusiensist jelent, vagy pedig a C. C.-t, mely Civitates Cassovienses jele. Wolfgang Roll, kinek az ügyet leküldték véleményezés végett, azt javasolja, hogy a C. C.-t kellene választani, mert a pénzverde városának nevét jelenti, valamint a K. B. a Kőrömbányaét. Már az 1574. év közepén ez a kérdés is el van intézve. Sem a C. S.-t, sem a C. C.-t nem választja az udvar, hanem egy más jelet, H. S.-t, Hungaria Superior, rendel el, mert még nem bizonyos, hogy a pénzverde Kassán marad. Nem pedig azért, mert bajba voltak a munkás kérdéssel. Kőrömc ugyanis sértve érezte magát ez új verdének a felállításáért, mert féltette tőle üzemének terjedelmét és így nem ad munkásokat, azt válaszolván, hogy azok nem akarnak Kassára költözni. Látva e nagy ellenállást, az alsóausztriai kamara nem is próbál többet tárgyalni velük, hanem a birodalmi verdéket keresi fel, hogy onnan hozzon munkaerőt. A bécsi pénzverő mester ajánlatára Miksa, ki Regensburgban volt birodalmi gyűlésen, szerződteti a nördlingeni pénzverő mestert, Jacob Penndtert, Kassára pénzverő mesternek.¹ De próbaverést már 1574 augusztusában csináltat, fel is küldik azt Miksának, ki azokat megdicséri, azonban némi változtatásokat mégis tesz.

Miksa azután a regensburgi ülésen meg is hal s meg-

¹ Num. Zeitschr. 1885. 306. l.

kezdett tervét, a lengyel pénz kiszorítása irányában, befejezetlenül kellett hagyja fiára. Bár nem volt oly alkalmazkodó természetű, mint atyja és a nemzet egyáltalán nem lelkesedett érte, mégis halálakor nagyobb eredményt képes felmutatni, mint Ferdinánd. A tallérverés, habár nem törvényesen, de a rendek hallgatólagos belcegyezésével mégis érvényben van s így közelebb hozta a magyar ércpénzt a némethez, mint atyja. Igaz, hogy ehhez az eszmét Ferdinándtól vette és már tört úton is járhatott.

Az arany pénzek alatta is még csak a régiek. Az első lapon van a Szüzanya ülő alakja ölében Jézussal, lábai alatt a hold s ez alatt az ausztriai paizsocska Max. II. D. G. RO. I. S. AV. GE. HV. B. R. köriratban. A másik oldalon pedig még mindig László király álló alakja látható, páncélosan, koronával fején, hosszúnyelű, kétélű csatabárdal jobb kezében, a balban pedig az ország alimája a kereszttel; kétoldalt K. B. jel van. Körirata: S. Ladislaus Rex. 1566 (vagy más évszám).¹

A magyar
dukát kül-
alakja, értéke
a kül- és bel-
forgalomban,
absolut
értéke

Értéke, közkedveltsége még mindig növekedik. Az 1576. cseh országgyűlés is megemlékezik a cseh dukáttal kapcsolatban a magyarról is. Ebből megtudjuk, hogy még most is 23 karát 8 gren finom ötvözetből verik, tehát éppen oly finom, mint az előző korban, mégis árát épen e rendelet 108 krajcárban állapítja meg.² Magyarországon értéke most is másfél magyar forint körül mozog. Absolut értéke 11 K 51-16 fill.

¹ Schoenvisner: Catalogus N. II. 134. l-on a 7 számú aranyról azt mondja Schoenvisner, hogy a „H. S. quae indicant procorum fuisse Hermanstadii in Transylvania, sub Iudice Regio Saxonum Silveg al. Huet vocato.” Azt azonban elfelejtette, hogy Erdély ebben az időben nem Miksa, hanem a Báthoriak kezében van, kik bizonyára nem fognak Miksa nevében pénzt veretni. Ellenben jelenti e sigla a kassai pénzverőt, mely éppen egy évvel a pénzen jelzett évszám előtt (1575.) nyílt meg és már 1574-ben tett próbaverést, tehát azóta, ha szűk körben is, de fentartja üzemét. Ez aranynak a külseje is éppen olyan, mint a körmőcié.

² Becher c. m. II. 61. l.

Tallér kül-
alakja, értéke
n kül- és bel-
forgalomban,
abszolút
értéke

Tallért, amint bebizonyult, bár nem volt törvényes pénz, mégis uralkodása első éveitől kezdve veretett Miksa, de Ferdinánd képével és nagyon korlátozott mennyiségben; csak 1573-ban rendeli el, hogy az ő képét véssek rá a tallerra és egyúttal ettől kezdve nagyobb mennyiségben vereti, de megváltozott finomságban is. Míg ugyanis a Ferdinánd képével vert tallérok az 1551. rendelethez híven 14 lat és 2 gren finomak, addig a Miksaéval vertekben már 14 lat, 1 quint., 1 denár ezüst van.

Már Ferdinánd idejében látjuk azt az igyekezetet, hogy a tallérok külső képén a magyaros motívumokat elhanyagolják és Ferdinánd halálakor már csak az egyfejű sas különbözteti meg tallérunkat, de az ausztriai is a birodalmitól. Miksa alatt azonban még ez a különbség is elenyészik, mert a kétfejű sas foglalja el helyét, fején koronával, nimbussal; kezén a magyar címerpaizsot hordja, középen Ausztria paizsocskájaival „Archid. Aust. Dux. Burg. Mar. Mo. 1571” (vagy más évszám) köriratban. Az előlapon a király mellképe van koronával fején, páncélosan, balfelé nézve, nyakában az aranygyapjú, jobb kezében a jogarral, baljában az ország almájával; körirata Max. II. D. G. E. Ro. Im. S. Aug. El. Hung. Bo. Rex.¹

Van azonban oly verete is a tallérnak, melyen van magyaros motívum, amennyiben a kétfejű sas feje felett nem a korona, hanem a Szűzanya ülő alakja van, ölében Jézussal, kezében jogarral. Csak ennyi is a különbség a két típus között.²

Amint az e kor országgyűléseiből tudjuk, ez időben 1 tallér már hivatalosan is egy magyar forinttal, tehát 100 dénárral vétetik egyenlőnek. De azt is tudjuk, hogy a forgalomban csak 90 dénárban fogadják el, tehát 10 dénárt vesztenek minden talléron a magyarok, ami nagyon hüen jellemzi azon kor pénzviszonyait. A kormány ez eljárása, hogy 100 dénárban számít egy tallért, különben is nagyon erőszakolt, ha tekintetbe vesszük, hogy már az elmúlt években is arról panaszkodnak, hogy még 93 dénárban sem akar-

¹ Schoenvisner: Cat. N. H. Tab. 21. N. 12.

² Schoenvisner: Cat. N. H. Tab. 21. N. 13. 14.

ják a tallért a külforgalomban elfogadni. Már pedig a pénz értékét nem az szabja meg, hogy a kibocsátó mekkora értékkel ruházza fel, hanem hogy a forgalom mekkora értéket tulajdonít neki.

A külforgalommal ugyanúgy vagyunk. A kormány fizetéseknél 75 krajcárban számítja és úgy a belforgalom is, de az örökös tartományokban csak 70 krajcárban akarják elfogadni. Ezt az ügyet azután rendezi Miksa úgy, hogy az 1524. és 1551-iki rendtartások szerint vert és így a magyar talléroknak is árát 70 krajcárban állapítja meg. Abszolút értéke K 4 fill. 63·50.

Ebben az időben törvényes pénz még az aranyon kívül a dénár, illetve a garas és az obulus. Ezek beosztása a régi marad. A kis garas 4, a nagy garas 8 dénárból áll, az obulus pedig fele a dénárnak. Az összes pénznemek közül a dénár és családja részesül most is a legmostohább elbánásban. Nemcsak a hamisításnak van a legjobban kitéve, hanem most még a mellőzésnek is, amennyiben

A garas, dénár, obulus külalakja, értéke a bel- és külforgalomban, abszolút értéke,

Miksa szinte egész uralkodása alatt csak nagyon korlátozott számban verette és helyét egészen elfoglalja a sokkal silányabb lengyel pénz.¹ Csak utolsó pár évében országlásának változik meg politikája Miksának s kezdi ismét nagyobb számban veretni a dénárokat. Éppen ezért a forgalomban nagyon háttérbe szorúl, mit onnan is lehet látni, hogy míg Ferdinánd uralkodása alatt szinte folyton találkozunk vele hol valválásnál, hol kitiltásnál, hol az országgyűlésen, hol a tartomány-

¹ Hogy csakugyan volt okuk a rendeknek méltatlankodni és oly erőiesen intézkedni a lengyel garasok ellen, mint amelynek sokkal kisebb finomsága a magyar ezüst pénznél, bizonyítja a következő 1574-ből való feljegyzés: „Polonica habet in una marca Lotones 5. Vilior Polonica in marca Lotones 4.” (Schoennisner Notitia H. R. N. 468. 1.) Igaz, hogy e feljegyzésben tévedés is van, amennyiben a magyar pénzt 8 latos finomságúnak mondja, tehát még nem tud a feljegyző a pénzrontásról, a német pénzt „Bech dicta” pedig 7 latosnak, tehát még arról sem tud, hogy Miksa visszaállította Ferdinánd rendtartását. De hát ezt nem is lehet csodálni, mert akkor rosszabb volt a hirszolgálat, mint most és megbízhatatlanabb. Meg azután az akkori idők bonyolult pénzrendszerei között igazán nem is lehet csodálni, ha egy laikus téved, hisz még azzal foglalkozónak is fáradságot ad a szálak követése, mert majd minden évben rendeznek valamit rajta.

gyűlésen, most azonban csak elvétve jön szóba némelykor. Miksa uralkodásának jó része alatt az atyjától örökölt finomságban veri a dénárokat, 1 márka 8 latos ötvözetből 436 drbot, de később, valószínűleg 1553-ban változtat rajta; 7 latos finomságban vereti, de a régi darabszámmal, tehát egy márka 7 latos ezüst ötvényből 436 darabot.

Természetesen finomságával ára is csökken, amit legjobban mutat a tallér és a magyar forint árának összevetése, mely szerint 1553-ban a tallért 93 dénárra tervezik. A tallér finomsága nem növekedik és mégis már Miksa uralkodása alatt 100 dénárra emelkedik ára, mi tehát azt jelenti, hogy ami azelőtt megért 93 dénárt, most megér 100 dénárt, 1 magyar forintot. Németországban és Ausztriában pedig a tallér értékét 75 krajcárról leszorították 70 krajcárra. Most tehát a viszony a következő: 1 magyar forint egyenlő egy tallérral, 100 dénár egyenlő 70 krajcárral, azaz most 10 dénár adnak 7 krajcárt, míg azelőtt 4 dénár adtak 3 krajcárt. Értéktartalmának mennyisége csökkenvén, annak értéke is változik. Abszolút értéke most 4·4303 fillér,¹ 8 latos finomságú dénáré pedig 5·0627 fill.

Ezeknek a külalakja tartotta meg még legteltjesebben a magyar motívumokat. Megtartotta pedig azért, mert csak belforgalomra szánják, tehát az egységes ércpénz rendszer harmóniáját nem csúfítja el.

A pénzverő-
gépek fel-
találása

A technikai oldala a pénzverésnek még a régi, de már kezd derengeni a gépek korszaka, a tökéletesebb és gyorsabb előállítás lehetősége. Hallban már fel van állítva a legelső típusú pénzverőgép az ú. n. hengeres verőmű, de nálunk még nem is gondolnak a behozatalára. Pedig tesznek az eseménydús 1573. évben erre nézve is egy nagyon kedvező ajánlatot. A szepesi kamara ugyanis jelenti ez évben a királynak, hogy bizonyos Heidek Kristóf, Lengyelországból jött pénzverő feltalálta a pénznyomást. Találmánya csodálatos haszonnal jár, mert eddig a pénzeket verték nagy fáradsággal és költséggel. Ő pedig bármily alaku pénzt gyorsan és jól készít

¹ 1 dénár ezüst tartalma $\frac{196}{436} = 0.2889$ gren
 $288 : 44 \cdot 20 = 0.2889 : x \quad x = 0.044303.$

nyomás útján. 8 nap alatt 1000 márka ezüstöt képes feldolgozni és pedig jóval tökéletesebben, mint ahogy előállítják azt veréssel. Munkájához csak kis helyet igényel és a saját gépével dolgozik. Egy márka feldolgozásáért csak 50 dénár jutalmat kér. Mivel ezáltal nagyon sok munkabért lehetne megtakarítani, melegen ajánlja a kamara a találmányt a kormány figyelmébe annyival is inkább, hogy ez nem valami rendkívüli új dolog, mert amint hallik, Angliában már rég használják, csak Magyarországon nem volt még eddig egyáltalán ismeretes. Egyúttal maga Heidek is betérjeszti folyamodványát, melyben a maga részére a pénzverőmesteri állást kéri.¹ A válasz azonban sokáig késett, pénznyomás elrendeléséről csak 1578-ban van először szó, de akkor sem Heidek találmányát akarják behozni, hanem Vogler hengeres verőművét. E géppel is éppen mint a Heidekével, nem verik, hanem sajtolják a pénzt. A bélyegek két egymás fölött elhelyezett acél hengerre voltak vésve, nem is egyenként, hanem egymás mellett annyi, amennyi elért. Egyik hengeren az előlapi, másikon a hátlapi rész volt kivésve. A már régebben feltalált hengerező gépekkel készített lapokat e két henger közé illesztik, melyek azt, miközben rányomják a bélyeget, tovább is tolják. Minthogy a henger gyakran elrepedt és akkor az egészet el kellett dobni, alkalmaznak rajta mélyedéseket s abba helyezik el a pecséteket.² Ennek behozatala azonban már Rudolf uralkodása alá esik, vagy ha az igazat akarjuk mondani, a behozatalára való kísérletek.

¹ M. g. t. sz. 1899. 149. l.

² Numizmatikai Közlöny 1903. 9. l.

VI. FEJEZET.

Rudolf kora.

Rudolf kormányzatának jellemzése. Első kísérlet a hengeres verőművek Körmöcön való felállítására. — A kassai pénzverő. — A nagybányai pénzverde. — A tallérverés túlsúlyba jut s felujulnak rossz következményei. — A dénárok finomságának csökkentése. — A rendek igyekeznek a silány lengyel pénz okozta zavarokat megszüntetni. — Biztosok Körmöcbányán.

Második kísérlet a hengeres verőműnek Körmöcön való felállítására. — A nagybányai pénzverő lengyel pénzei. — Az állami rend még mindig hiányzik. — Pénzváltási jog adományozása. — Hamis pénzverés. — Harmadik kísérlet a hengeres verőműnek Körmöcön való felállítására. — Zavarok a nagybányai verdében. — Az erdélyi verdék. — A hengeres verőmű elpusztulása. — A silány lengyel pénz forgalma emelkedik. — Az ország állami, gazdasági élete válságba jut. — Bocskay felkelése. — Újabb pénzrontás. — A magyar arany értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke. — A tallér értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke. — A magyar forint. — A garasok, dénárok, obulusok értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke.

Rudolf kor-
mányzatá-
nak jellem-
zése

Rudolf trónraléptének viszonyai nagyon hasonlitanak az apjáéhoz. Miksát is nagy örömmel fogadják a rendek, nagy reményeket fűznek hozzá s már a második évében uralkodásának kiderült, hogy még jobb eszköze közepes tehetségű tanácsosainak, mint atyja, Ferdinánd. Rudolfot is 1572-ben nagy örömmel koronázzák meg, még ő hangoztatja, hogy az uralkodóház és a rendek közötti jó viszonyt nem akarja megzavarni, sőt az uralkodó házhoz akarja fűzni őket szorosabban; mikor azonban trónra kerül az államügyekkel való nemtörődomségben, kiméletlenségben felülmulta minden elődjét, utódját. Országunkat oly nyomorba süllyeszti, népünket annyira megfogyasztja, talán szinte azt célzó politikájával, hogy Isten csodájának mondható országunk mostani fejlő-

dése. Nyomorba döntötte pedig országunkat az, hogy Rudolf nemcsak a családjához fűzött reményeket nem teljesíti, nem szabadítván meg az országot a törökök jármától, hanem egyenesen azt célozza, hogy kipusztuljon nemzetünk, miért is még az önvédelmet is megakadályozza. Tulajdonképpen Rudolf egész uralma alatt békében élünk a törökökkel, de ezért önvédelemre szükség volt, mert a török a rabló hadjáratokat nem tekintette békeszegésnek. E sok dúlásnak, fosztogatásnak azután meg is lett az eredménye; egész országrészek lesznek ez időben pusztává, népes, virágzó községek tűnnek el, melyek fölött még most is csak a vetés sárga tengerének rejtelmes susogása hallatszik. A főcél azonban el lett érve, mert az örökös tartományok békében gazdagodhattak, hozzájuk csak a moraja hallatszott a magyarok erős mellén megtörő vad hullámoknak s legfőljebb azért gázolnak bele némelykor a sekélyesebb vízbe, hogy megtöltsék zsebeiket annak kincseivel.

Természetes, hogy a király e magatartása egészen a kétségbeesésbe kergette az országot. Az országgyűlések mind szenvedélyesebbekké válnak, de Rudolf egyszerűen azzal menti meg magát e kellemetlenségtől, hogy nem hivat össze országgyűlést. Abszolutisztikus érzelmei különben is annyira elhatalmasodnak fölötte, hogy inkább lemond az adóról ürességtől kongó kincstára mellett is, de még sem érintkezik a rendekkel. S ha nagy ritkán rá is szánja magát, személyesen akkor sem vesz részt benne, hanem testvéreire bizza azok vezetését. Pedig igazán csak e gyűléseken látta volna munkája megrendítő eredményét. Sokszor rámutatnak itt a rendek arra, hogy rossz a török alattvalójának lenni, de mégis jobb, mint a császárt uralni. Mert ez utóbbi esetben nemcsak a török rabolja ki és fosztogatja, hanem amit azok otthagynak, kiszipolyozzák a császári zsoldosok. „Inkább halál vagy a török uralom, mint ez a szörnyő állapot, hangzott fel ismételve az országgyűléseken, melyek iratai a nép kétségbeejtő türehtetlen helyzetét megrendítő színekkel ecsetelik.“¹

¹ Történeti Értekezések VIII. 7. 1.

Első kísér-
let a henge-
res verőmű-
vek Kőrmö-
cön való
felállítására.

Hibás ebben Rudolf, de hibások tanácsosai is, kik bármihez fognak hozzá, még csak némi sikert sem tudnak felmutatni. Hogy mennyire befolyásolhatók voltak, legfényesebben bizonyítja az, hogy Kőrmöc város Rudolf egész uralkodása alatt tudott dacolni vele s kormányával a hengeres mű behozataláért. Ezt az ügyet különben Rudolf még atyjától örökölte, ki már kezd érdeklődni e pénzverőgép iránt és feltalálóját, Hanns Voglert megbizza, hogy állítsa be Kőrmöcön találmányát. Együttal rendeleteket küld több oly tartományba, hol ily gépek vannak, hogy értesítsék, mennyire válik be, mennyi költségbe kerül. Dávid Hag, az alsó-ausztriai kamara tanácsosa, felterjesztésében azt mondja, hogy 2500—3000 frtba kerülne egy ily verőműnek a felállítása, de aminek bevezetésével évente 6000 forintot lehetne megtakarítani. Ferdinánd főherceg is azt válaszolja, hogy „a hengeres verőmű nemcsak jó és tartós, hanem a munkabérekben nagy megtakarítást eszközöl, továbbá egy nagyon jó segítség úgy a kis-, mint a nagy pénzek veréséhez. Pedig a halli verdében nem kevesebb, mint 10,000 forintot építettek bele e gépbe; de ha valahol elegendő erejű víz van és nem kell költséges vízművekkel odavezetni, 5000 forintból is ki lehet állani felállítását.” A szintén megkérdezett Ágost szász választó szintén azt jelenti, hogy nagyon használható találmány. Az aprópénzeket nála nem igen akarták vágni a munkások, mert keveset kerestek mellette. Azért állíttatta fel a verőművet, mely nem is kerül oly sokba, ha elégséges vizierő áll rendelkezésre és nagyon tiszta, finom munkát végez. Rudolf látva a kedvező jelentéseket, Ernő főherceget megbizza, hogy lépjen érintkezésbe Voglerrel és ígérjen neki a mindenütt adni szokott 1000 forintra még 1000 forintot, mert az összes költségek fedezése körülbelül ennyibe kerül, hogy a magyarországi pénzverőket is szerelje fel e géppel. Rudolf azonban egészen váratlanul nagy ellenállásra talál és pedig a jogaira mindig nagyon féltékeny és elkényeztetett Kőrmöcbányában.

1579-ben kellett volna bevezetni az új gépet, de Kőrmöc óvást emel ellene, mit a verde hivatalnokai és Cris-

toph von Rappach, az alsóausztiai kamara tanácsosa, tolmácsoltak. Azt hangoztatták, hogy ez sérti a város és a pénzverde privilégiumát, hogy ezzel sok munkás elveszti kenyérét; ha tehát élni akar, el kell távoznia a városról, ami nagy veszteséget okozna Körmöcnek, de a királynak is, mert akkor egy ellenséges támadás esetén nem lesz ki megvédelmezze a pénzverdét, vagy pedig katonákat kell elhelyezni benne, ami költséges a királynak, de még inkább a városnak. De van ennél egy még nagyobb baj is, hogy hiányzik az elegendő vízi erő. Vagy nagy költséggel kell a vizet a városba bevezetni, vagy pedig a pénzverőházat kell a városon kívül felépíteni valami alkalmas helyen s ez akkor ki lesz téve az ellenség támadásainak.

Azónban ez érveket mind megcáfolja az udvarnál nagy kegyben álló és híres szaktekintély, Hag Dávid, alsóausztiai kamaratanácsos, ki törhetetlen híve a hengeres verőgép behozatalának, rendkívül erélyes, de amint intézkedései majd mutatják, erőszakos is. Az ő véleménye az, hogy nincs ott hiány alkalmas helyben, sem vízben, sem ennek való csatornában; Herr von Rappach véleményére meg nem kell sokat adni, mert nem is szakember. A felesleges emberek sem maradnak munka nélkül, fel lehet őket használni a bánya és zúzó műveknél. Ami pedig a privilégium megsértését illeti, az teljesen csak képzeleti dolog és alaptalan, mert sem a városnak, sem a verdének ilyes kiváltságáról nem tud senki. Ha pedig a körmöciek ellenvetéseikkel oly nagy akadályokat támasztanak, hogy azt legyőzni nem lehet, fel kell állítani a gépet Kassán, mert már eddig is pénzbe áll s ezt elveszteni nem méltányos, annyival is inkább nem ily esetben, mikor kevés költség oly busás kamatokat fog hozni. Ernő főherceg az egész ügyet Rudolf elé terjeszti 1580 febr. 2-án, amit a király azután ápr. 24-én intéz el.¹ A válasz arra mutat, hogy a körmöciek valami nagy befolyásu pártfogóra akadtak, mert bár Rudolf beismeri, hogy megérti és elfo-

¹ Ez esetre vonatkozó összes rendeletek egyetlen kiadója még eddig ismét csak Newald. Num. Zeitschr. 1885. 296. l. Irodalmunkban a Numizmatikai Közlöny 1903. évfolyamában van ismertetve Newald nyomán.

gadja tanácsosai véleményét, hogy ez újítás sem Szt László, sem Ferdinánd privilégiumait nem sérti, a többi akadályok is elháríthatók, mégis a fennálló nagy nehézségek miatt egyelőre elhalasztani rendeli az egész ügyet. Csak egy jelentéktelen kis epizód ez Rudolf uralmából, de fényesen bizonyítja az ő gyengeségét s kormányának megbízhatatlanságát, mert több mint bizonyos, hogy itt valamely nagy befolyású tanácsos egyéni érdeke is hozzáfűződik Kőrmöc érdekéhez.

A kassai
pénzverő

Nem ily szerencsés azonban a másik, újonnan felállított pénzverő Kassán. Kőrmöc, mint említettem, féltékenykedése miatt nem engedi, hogy onnan munkások menjenek Kassára és szakavatott munkaerő s vezetés hiányában csak nehezen tud dolgozni. Mert hogy üzeme mégis meg volt már indítva, bizonyítják az 1575 évből fennmaradt és H. S. jellel ellátott ércpénzek. Miksa még életének utolsó napjaiban sem szűnik meg új alkotásáról gondoskodni s Regensburgban szerződötti Jacob Penndtert pénzverőmesternek. Majd Miksa halála után Rudolf is útastja Penndtert,¹ hogy haladéktalanul foglalja el állását és még ez évben értesíti a szepesi kamarát is erről, az új mesternek 300 magyar forint évi fizetést rendelve természetbeni lakással. Penndter meg is érkezik 3 segéddel és egy inassal. De mivel még több munkásra volt szükség, Roll alkamaragróf újólág szigorú rendeletet kap, hogy jól kiképzett munkaerőket küldjön át Kőrmöcről Kassára. Azonban ez is csak oly eredménytelen maradt, mint az első rendelet. Roll 1578 júl. 18-án ismét csak azt jelenti, hogy a kőrmöci munkások egyáltalán nem akarnak Kassára átköltözni. Ernő főherceg nem akarja erőltetni a dolgot és a bécsi pénzverdéből rendel 3 munkást és egy inast Kassára, azonban onnan is csak azt a választ kapja, amit Kőrmöcről. Hartmann bécsi pénzverőmester azzal okolja meg tagadó válaszát, hogy az ő munkásai mind itt vannak letelepedve, házuk, szőlőjük van, amit nem hagyhatnak itt. Hasonló irányú rendeleteket küldenek most Budweisba, Prágába, Joachimstahlba, Salzburgba, azonban mind eredménytelenül.

¹ Num. Zeitschr. 1885. 307. és köv. l.

Penndter látva e sikertelen erőlködéseket, amiket úgy látszik, Kőrmöcnek tulajdonít, javasolja, hogy helyezték át az egész verdét Nagybányára és hívjanak be 6 munkást és két inast a birodalomból. A kormány az ügyet véleményezés végett beküldi a szepesi kamarának. Ez azt válaszolja, hogy az átköltözés nem volna célszerű, mert ott nagyon nehéz a pénzverő folytonos üzembe tartása, mert az ottani bányák mostani termelése arra nem elég. Emelni kellene tehát a bányák termelőképességét befektetésekkel, de azt meg nem érdemes, mert közel fekszik Erdélyhez és így birtoklása nagyon bizonytalan. Távolsága miatt pedig sem kellő ellenőrzés nem gyakorolható, sem pedig a beváltandó ércnek az odaszállítása nem biztos az említett okból.

Ami pedig a munkásviszonyokat illeti, azt ha kapnának is elegendőt, csakhamar szükségét okozna az, hogy a klíma nagyon nedves, egészségtelen, úgy, hogy az ottani lakósok folytonos járványoknak vannak kitéve. Legnagyobb baj azonban az, hogy nem csak 500 forint nem elég az átköltöztetésre, ahogyan azt Penndter mondja, hanem még 2000 flba is belekerül. Egyelőre azt javasolja a kamara, hogy hagyja a pénzverőt Kassán Rudolf. Rudolf helyesli is a szepesi kamara véleményét, a verdét Kassán hagyja, de egyúttal most már a munkás hiányon is segíteni akar azzal, hogy elrendeli egy hengeres verőműnek a felállítását, mely kevesebb munkaerőt igényel. Penndter azonban megunt már a sok eredménytelen kísérletet és kérte a kormányt, engedje el szolgálatából, hogy ő menjen a birodalomba munkásokat szerződtetni. El is megy, de fáradozásainak gyümölcsét nem élvezheti, mert visszatértében, Pozsonyban, 1579 június havában meghal.¹ De vele együtt meghal a kassai verde üzeme felvirágoztatásának reménye is. Kőrmöc tehát most is eredményesen dolgozott, mert monopol állását megőrzi, nem kap versenytársat. Üzeme meg van ugyan indítva, de folyton nagyon szűk korlátok közt mozog annyira, hogy a Kassa városi levéltárban is csak 1580-ból van nyoma a pénzverő működésének.²

¹ Eddig tart a Newaldtól közölt udvari rendeletek értesítése.

² M. g. t. sz. 1902. 251. s. köv. II.

Ebben az évben nyer ugyanis polgárjogot Günther Zakariás, aki alighanem Penndter külföldi útjával kapcsolatban kerül Kassára s alighanem utódja is lesz. Annyi emlék maradt még róla, hogy 1585-ben is még Kassán működik. 1581-ben újra szaporodik a pénzverő személyzete. Ebben az évben nyer polgárjogot Christoph Hardeck von Döbeln pénzbecsőr, 1589-ben pedig a besztercebányai származású Schmelzer András. De a személyzet azért Rudolf egész uralkodása alatt nem lesz teljes. Az üzem fejlődésének a Bocskay támasztotta zavarok sem igen kedveznek, jóllehet Bocskay jóindulattal viseltet iránta, mit bizonyít az, hogy legügyesebb pénzverőjét, a híres forintverő Ötvös Istvánt küldi ide 1607-ben, aki azután még ez évben polgárjogot is nyer. Igazán csak akkor éled fel e pénzverő, mikor Bethlen kezébe kerül, kinek több levele tanuskodik arról, hogy a kassai pénzverő folyton gondoskodása tárgyát képezi.¹

A nagy-
bányai pénz-
verde.

Jóllehet az említettek szerint a pénzverő Kassán marad, de azért nem sokkal később Nagybánya is kap verdét. Helyesebben mondva nem kap verdét, hanem csak felujítják a már szép multa visszatekinthető pénzverő ipart, melyet a mohácsi vészt követő zavarok szüntetnek meg. Az akkori többi városok helyzeténél Nagybányaét ugyanis sokkal súlyosabbá teszi az, hogy a magyar király, meg az erdélyi fejedelem között folytonosan viszály tárgyát képezi, lévén nagyon is fontos birtoklásának kérdése dús aranybányáiért. A folytonos zavar, a közbiztonság teljes hiánya annyira megzavarták e városka gazdasági életét, fejlődését, hogy egész utcák néptelenednek el, lakosságuk elpusztul vagy kivándorol s az egykor virágzó céhek, melyek Mátyástól nyerték kiváltság-levelüket, most mind feloszlanak. 1551-ben Erdélylyel együtt Nagybánya is Ferdinánd kezére kerül, ki e fontos jövedelmi forrás odaajándékozásával mindjárt igyekezett lekenyerezni magának egy éppen akkor ki tudja hányadszor pártjára tért nagyhatalmu főurat, Balassa Menyhértet. De a nagybányaiak nem akarnak földesurat fogadni nyakukba, még hozzá egy

¹ M. g. t. sz. 1901. 318. l.

oly jellemtelen, politikai szélhámost, kinek egyetlen életcélja zsebeinek megtöltése, azért tehát meghódolnak János Zsigmondnak, átadván városukat a szathmári kapitánynak, Báthory Istvánnak. De nem sokáig örülhettek visszaszerzett szabadságuknak, mert már a következő évben Schwendi Lázár visszatéríti őket a király hűségére. De már 1567-ben megjelenik János Zsigmond a város falai alatt, ostrom alá veszi, elfoglalja s falait lerombolja. Halála után azonban mégis Miksa kezébe kerül, kitől azután halála után örökli fia Rudolf is.¹ Az annyit szorongatott város tehát végre egy pár évig békés nyugalomban élhet és munkás szorgalmával kezdi visszaszerezni régi jólétét. A kassai pénzverde Nagybányára való átvitelének javaslata is alighanem tőlük ered, alighanem az ő sugalmazásukra teszi meg javaslatát a szerencsétlen Penndter, mert úgy gondolták visszaállíthatni régi pénzverő-iparukat. A régi állapotok teljes visszaállításához ugyanis még csak az hiányzott, mivel a bányászat kellő ujjá szervezéséről az alsóausztriai kamara már gondoskodott, bérbeadván az ottani összes állami bányákat egy kipróbált kamaratanácsosnak, Felicián Freiherr von Herbersteinnak, ki már Ausztriában nagy érdemeket szerzett a bányászat fejlesztése körül. A kamarát erre valószínűleg az készítette, hogy a nagy távolság miatt, amit már többször hangoztatott a szepesi kamara, nagyon nehéz a felügyelet, más oldalról meg ebbe az irányba igyekezett terelni az ausztriai kamara véleményét körülbelül maga Herberstein is, kit meg öccse Julius, szepesi tanácsos biztathatott erre a lépésre.

Ennek a Herbersteinnak köszönheti Nagybánya pénzverdéjének a felélesztését. Nagybányának a beváltó városoktól való nagy távolsága, a szállítás bizonytalansága, a közbiztonság teljes hiánya miatt arra készítették Herbersteint, hogy valami oly megoldási módról gondoskodjék, mely megfelel a körülményeknek; és ez nem lehetett más, mint a termelt ércék pénzítése. E végből fel is állítja a pénzverdét, még pedig a saját költségén és valószínűleg a munkaerő megtakarítása szempontjából hengeres verőművel szereli fel, úgy, hogy 1582-ből már

¹ Palmer : Nagybánya és környéke. 35. l.

ismerjük tallérját, mely annyiban különbözik a többitől, hogy a király nyakából az aranygyapjú hiányzik.¹ Megesínálta tehát 1—2 év leforgása alatt a bányauzem ujjászervezése mellett, míg Rudolf minden királyi hatalma mellett is csak alig-alig tudja megindítani és fentartani a kassai verde azt a kis üzemet is, amilyen volt uralkodása alatt egészen végig.

Rudolf és kormánya e tehetetlenségéből önként következik, hogy azon egészséges reformterv, mely Miksa alatt oly szépen megindult, Rudolfnak talán már a trónja lépése pillanatában megszűnt. A tallérverés megint tulsúlyba emelkedik, a dénárverés pedig nemcsak hogy megint háttérbe szorul, hanem még inkább csökkentik; a lengyel pénz beözönlése pedig és azon rendkívül ingatag gazdasági helyzet, mely egy forgalmi értékénél jóval csekélyebb érc tartalmu és jórészt idegen pénzre épül, minden rossz következményével továbbra is csak oly súlylyal nehezedik erre a szegény országra, mint eddig. Szinte előre látható tehát, hogy a már orvosoltnak hitt ércpénz ügye ismét szóba kerül mindjárt a legelső 1578. évi országgyűlésen. A rendek felterjesztésükben kérik is a királyt, hogy a magyar pénzt Bécsben és mindenütt fogadtassa el teljes értékében, mivel az övékénel nem silányabb. Kérik, hogy a tallért 100 magyar dénárban fogadtassa el az örökös tartományokban, mert furcsának tűnik az fel, hogy a népek közül, kik ugyanazon fejedelem alatt élnek, mégis mindig egyik veszteséget szenvedjen pénzeért. A bányavárosok pedig egyéb sérelmeik mellett a lengyel pénz kitiltását és annak elrendelését kérik, hogy a körnöci kamara ne merjen lengyel pénzt elfogadni, hogy azt aranyra, tallérra, vagy dénárba beváltsa.²

Rudolf válaszában bizony most már nem azt hangsúlyozza, hogy a nemzet és a király közt célszerű a jóviszonyt fentartani, hanem követi elődjeinek diplomatikus fogásait. A magyar pénznek Ausztriában való érvényesítésére azt válaszolja, hogy azt itt nem tudja elintézni, mert az

¹ Num. Zeitschr. 1885. 309. l.

² M. O. E. VI. Magy. 199. irományok 254.

A tallérverés
tulsúlyba jut
& felújulnak
rossz követ-
kezményei.

nemcsak Ausztriára, hanem a német birodalomra is vonatkozik; tehát ott kell tárgyalás alá vennie, de ügyelni fog, hogy a magyar érdekek a legkevésbé se legyenek megsértve. A városok panaszára pedig a lengyel pénz kitiltása irányában azt feleli, hogy arra nézve legjobb lesz, ha a rendek tesznek valami indítványt.¹

A rendek azonban ily válasszal nem akarnak megelégedni, mert akkor már évek óta tarthatatlan gazdasági helyzetük sohasem lesz megváltoztatva. Ha a király nem tudja keresztül vinni kérésüket, akkor arra kéri, adja zsoldfizetéseket nekik is annyiba a tallért, mint amennyiben azt Ausztriában elfogadják, azaz 70 krajcárért. A lengyel pénz kitiltásáról pedig már intézkedett több törvénycikk, tehát egy újabb nem szükséges. Ennek kiküszöbölésére két mód van: vagy teljesen ki kell tiltani, vagy pedig határozottassék meg értéke a magyar pénzhez viszonyítva s azt hirdessék ki mindenütt.²

Rudolf, amint előre látható, ismét csak oly szellemben válaszol, mint először. A magyar pénzről most nem intézkedhet, de ügyelni fog, hogy majd erre vonatkozó tárgyalásokon semmi sérelem ne érje. A lengyel pénzek valvását közelebbről el fogja intézni. Addig is a rendek tanácskoznak a módozatokról, hogyan lehetne a lengyel pénzt az országból kiküszöbölni.³ Úgy látszik, azt gondolja Rudolf, hogy e kérdést addig tárgyalgatja, míg végén a rendek unnak bele és ők hagyják abba. Azonban ha ezt gondolta, nagyon csalódott, mert a rendek ismét csak azt válaszolják, hogy csak az említett két mód van, amit már nagyon rég óta mind ajánlgatnak. Az ércpénzre vonatkozólag ismét csak arra kéri a királyt, hogy gondoskodjék. ne érje kár folyton a magyarokat a pénzek Ausztriában való kisebb értéke miatt.⁴

Rudolf azonban nem enged egy hajszálnyit sem s harmadszor is csak azt válaszolja, amit először, hogy amíg a birodalom rendeivel is nem tárgyal erről az ügyről, addig intézkedni

¹ M. O. E. VI. Magy. 204. I. irományok 282.

² M. O. E. VI. Magy. 205. I. irományok 288. I.

³ M. O. E. VI. Magy. 209. I. irományok 296. I.

⁴ M. O. E. VI. Magy. 210. I. irományok 306. I.

nem tud. A lengyel pénz kiszorítására nézve pedig elfogadja azon módozatot, melynek értelmében annak értéke határozassék meg és nyomassék rá. Kötelességének fogja tartani, hogy azt azután kihirdesse a bányavárosokban.¹

Végre is azután a törvénykönyv tanúsága szerint úgy végződik a dolog, hogy a rendek a magyar ércpénz elfogadásának elintézését kénytelenek ismét a királyra bízni, a lengyel pénzt pedig kitiltják a forgalomból. E kitiltásnak azután mindkét módját belefoglalják a törvénycikkbe. Vagy a bányavárosokban és mindenütt, ahol el van terjedve, tilalom alá veszik, vagy pedig meghatározzák értékét és amint Bécsben is szokás, a forgalomban levő lengyel pénzre rányomják az érték meghatározását, amelynél többet azután nem szabad adni érte.²

Hogy e törvénycikk végrehajtása még csak szóba sem került soha, azt már az eddigiek után gondolni lehet. De bebizonyítja ezt az a tény is, hogy maga Rudolf az 1580. országgyűlésre kitűzött propositiójában, mely azonban tárgyalásra sohasem került, mert a sérelmeket előbb a király nem orvosolván, a gyűlés határozathozatal nélkül feloszlott, javasolja, hogy az előbbi országgyűlés rendelkezését a lengyel pénzről foganatosítani kellene.³ Tehát még eddig foganatosítva nem volt, de nem lett azután sem, mert maguk a bányavárosok ha panaszkodnak is, azért a rossz pénz okozta zavarokat ők csak kis mértékben érzik. Kis mértékben pedig azért, mert Lengyelországgal nagyon élénk kereskedelmi összeköttetés áll fenn; kiszállítanak más árúk mellett nagy tömegű rezet, behoznak olmot és más cikkeket, szóval van alkalmuk, hol a rossz pénzt kicserélik. De nincs a földművelőnek, a parasztnak, mert őt azzal fizetik, de ha azon valamit vásárolni akar, a kereskedő vagy csak kisebb árban fogadja el, mint a mennyiben azt a paraszt kapta, vagy el sem fogadja, hanem magyar pénzt kér. A hivatalnokok pedig, amint azt egy későbbi országgyűlés panaszai közt látni fogjuk, még

¹ M. O. E. VI. Magy. 221. l. irományok 311. l.

² 1578. évi decr. 19. t. c.

³ M. O. E. VI. 258. l. irományok 342. l.

vagyonyszerzésre használják fel ezt a rossz pénzügyi állapotot, mert a jó aranyat és tallért beváltják rossz legyel pénzért, amiből azután szép hasznot húznak. Meg azután a bányavárosok s általában a városok inkább húznak Ausztriához, mint Magyarországhoz, hisz ez időben változik át oly német színezetűvé legtöbb felvidéki városunk, hogy még most is látszik rajtuk annak nyoma. Itt is tehát végeredményében a szegény jobbágyot nyomja a silány pénz súlya és még jobban megnehezíti amúgy is szárandó sorsát. Le is apad annyira e pár évtized alatt a magyar parasztság, hogy évszázadok békés gyarapodása fogja csak majd pótolhatni népünk e súlyos vérveszteségét.

Ha a bányavárosoknak itt sikerül is némileg kárpótolni magukat, azért ne gondoljuk, hogy minden bajával e kornak így vannak. A sok háború, súlyos adózás nyoma, a rossz termelési viszonyok rajtuk is meglátszanak. Hüen kifejezi ezt a kör-möciekre vonatkozó azon szóbeszéd, hogy nem mernek túl menni a kapukon, mert a hitelezők rögtön elfognák őket.¹ Pedig még Körmöc a kiváltságosabb városok közé tartozott, hát akkor a többi hogy állhatott? 1581-ben az alkamara-gróf beadványával együtt, melyben a minden márka után levont 1 lat pénzítési díjat ajánlja a rosszabb termelésű bányáknak segítségül adni, a város tanácsa és bírása is beterjeszt egy ily irányú javaslatot. Ez is csak azt tartalmazza, amit Listius egri püspöknek küldöttek be 1574-ben. A tallérverést redukálják a minimumra és térjenek vissza az aprópénzek verésére. Ennek alapján azután az alsóausztriai kamara azt az ajánlatot teszi az udvari kamarának, hogy a beváltott ezüstnek csak $\frac{1}{4}$ részéből verjenek tallérokat, az ezüst többi részét garasokká, dénárokká pénzítsék, de 6 lat finomságban és mint eddig, 1 márka ötvözetből 436 darabot verjenek. Az így keletkező haszonnövedéket azután, mely évenként 30.000 forintot fog kitenni, adják oda a bányavárosoknak segély képpen; egy pár év múlva azonban, mikor a bányavárosok helyzetén segítve lesz, térjenek vissza a régi verési módhoz.²

A dénárok
finomságá-
nak csökken-
tése

¹ Péch c. m. l. 295.

² Péch c. m. l. 298.

Rudolf elfogadja a kamara tervét, hisz pénzrontásról van benne szó, már pedig az különösen neki fontos dolog, mert mindig haszonnal jár. El is rendeli Rudolf 1581-ben az aprópénz finomságának csökkentését, nem egy-két évre, hanem végérvényesen. De nézzük sorjában e rendeletet. E szerint a tallérverés terjedelmében olyan marad, amilyen volt, de „oly tartalommal, mint Tirolban.“ Ez utasítás arra vonatkozik, hogy Ferdinánd főherceg 1577 óta Hallban 14 lat finomsággal vereti a tallért és pedig $9\frac{3}{4}$ darabot egy bécsi márka ötvözetből.¹ Wolfgang Rollnak pedig még 1581-ki jelentése alapján is eddig egy bécsi márka 14 lat 1 quint, 1 denär finomságu ezüst ötvényből szintén $9\frac{3}{4}$ darabot vertek. Hogy tisztán láthassuk magunk előtt e változás méreteit, mint az eddigieknél, úgy most is számítsuk ki, hogy a mai valuta is ezüst ár szerint mennyi az új tallér érc tartalma, hogy azután azt összevethessük a régivel.

Ha egy bécsi márka 14 lat 1 quint. 1 denär finomságu ezüst ötvényből $9\frac{3}{4}$ darab tallért verünk, ebből 1 tallér érc tartalma, amint azt kiszámítottuk . . . 4 K. 63·50 fill.
Ha egy bécsi márka 14 lat finomságu ezüst

ötvényből verünk $9\frac{3}{4}$ tallért, ebből 1

tallér belső érc tartalmának értéke . . . 4 K. 53·37 fill.²

A különbség tehát a kettő közt . . . 0 K. 10·13 fill.
darabonként, ami most, mikor a tallérverés van tulsúlyban, évenként egy szép összeget tesz ki.

Amint említettem, csökkenti az aprópénz finomságát is, igaz, hogy nem sokkal, de végérvényesen. Mindenesetre, ha a kamara véleményét a maga teljességében fogadja el, az sokkal rosszabb lett volna, mert sokkal nagyobb mértékben romlott volna a pénz, igaz hogy csak 2—3 évre, de Rudolf nem mutatkozik oly uralkodónak, kiben bizni lehetne, hogy azon idő elteltével önként visszaállította volna a régi ligát. Romlott pedig a pénz annyiban, hogy ezután egy magyar márka 7 lat finomságu ezüsből nem 436, hanem 446 darab dénárt vernek. Ez évente 2000 tallér tiszta hasznót hozna, a

¹ Globočnik c. m. 24. l.

² 1 tallér érc tartalma $\frac{224}{9\frac{3}{4}} = 22\cdot974$

$256 : 50\cdot52 = 22\cdot974 : x$, ebből $x = 4\cdot5337$ K.

tallérverés pedig 6000-t. E kettő aztán mint előleg adassék a bányáknak. A kamara azon javaslatára pedig, hogy az ezüst mennyiség $\frac{3}{4}$ részéből veretessék aprópénz, azt válaszolja, hogy ennek nincsen alapja, mivel ha oly sok aprópénzt vernének, az nem találna elhelyezkedést az országban és előzőnlené a tartományokat. Ezért a kiverendő mennyiség aránya maradjon úgy, ahogy volt, $\frac{1}{4}$ részéből verjenek dénárt a beváltott ezüstnek, a többiből pedig tallért.¹

Rudolf e rendelkezésével éppen ellentétesen működik az éppen ez évben (1581) tartott országgyűlésnek adott propositiójával. Abban ugyanis ő maga hívja fel a rendeket, hogy ki kell küszöbölni a lengyel pénzt és hajtassák végre a rendek az 1578. évi decretum rendeletét.² Már pedig a lengyel pénz kiszorítása és a dénárverés csökkentése oly két ellentétes dolog, mely egymást teljesen kizárja. Mert ha csakugyan megtörténne az, hogy a lengyel aprópénz kitiltását erőlyesen keresztül vinnék, végrehajtanák, a dénárok verése pedig nagyon szűk körre lenne korlátozva, akkor a forgalomban maradó kis mennyiségű aprópénz még a legégetőbb szükségletek kielégítésére sem volna elégséges. Rudolf tehát nem hogy kiszorítaná, hanem még elősegíti a lengyel pénz beözönlését.

A rendek
igyekeznek a
silány lengy.
pénz okozta
zavarokat
megszűn-
tetni.

Észreveszik ezt a rendek is és felterjesztésükben hangsúlyozzák is, hogy e bajtól a király ily részvétlensége mellett sohasem szabadulnak meg. Hisz maguk a királyi tisztviselők azok — így folytatják — kik a jó tallért és aranyat kiviszik Lengyelországba és behoznak helyette sokkal silányabb lengyel pénzt. Ily üzelmek, meg az élénk kereskedelmi forgalom különben is most már annyira elszaporította a lengyel pénzt a felvidéken, hogy kitiltani nem is lehet, mert sokat megkárosítana. A bajon most már csak az segíthetne a legjobban, ha a király minden országában egyforma értékű pénzt veretne. Mert akkor a magyar pénzt a tartományokban is s annak pénzét nálunk akadály nélkül elfogadnák, a kereskedelem arra fele könnyebben bonyolódván le, inkább oda irányulna,

¹ Péch c. m. I. 336. I. Num. Zeitschr. 1885. 295. I.

² M. O. E. VII. 7.

már amennyire lehet s akkor a lengyel pénz magától kiszorulna; de ott maradna helyette mindjárt a kellő mennyiségben vert jó magyar pénz. Éppen azért felkérlik a rendek a királyt, hogy veresse nagyobb mennyiségben a dénárokat és garasokat.¹

Hogy Rudolf erre mit válaszol, szinte gondolni lehet. Üres ígéretek és hivatalnokainak, saját érdekének védelme az alapja az egésznek. Mihelyt vette a rendek vádját, azonnal megindította a vizsgálatot a tisztviselők ellen, de kiderült, hogy a vád alaptalan. A rendek azon nyilatkozata pedig, hogy a lengyel pénzt nem lehet kitiltani az ország-lakók kára nélkül, ellentétben áll az 1578. évi decretummal. Azon javaslat, hogy a király minden országában egyforma pénzt veressen, nem vihető keresztül oly könnyen és sok időbe kerül. Ennélfogva a király azt javasolja, hogy valamely más módokat elhatározása céljából vegyék az ügyet ismét tárgyalás alá és addig is, míg ez megtörténne, legcélszerűbb volna az 1578. évi törvénycikk rendelkezéseit életbe léptetni.

E válasz meg a rendeknek nem tetszett, mert ez azt jelentette, hogy maradjon minden úgy, ahogy van. A király azonban engedni nem akar, a rendek meg tárgyalni nem akarnak tovább. Végre is úgy határoznak, hogy ezt az ügyet más sérelmes ügyekkel együtt a jövő országgyűlésre halasztják. Rudolf pedig készséggel beleegyezik, mert már az adó meg volt szavazva, őt meg más az egész komédiából nem igen érdekelte.²

Tehát az aprópénz silányságát megváltoztatni nem sikerült, ami nemcsak a belföldi forgalomnak okoz kárt, hanem akadályozza a külfölddel való kereskedelmet is, mert azt külföldön nem szívesen fogadják el fizetési eszköznek, vagy ha el is fogadják, de csekélyebb értékben, mint ahogyan az a belföldön jár. Természetes, hogy ily pénzt sokat nem is verethetett Rudolf, mert akkor az országban a szintén silány lengyel pénz mellett nem igen talál elhelyezkedést

¹ M. O. E. VII. 13.

² M. O. E. VII. 25.

és előzőnli a szomszéd tartományokat, melyek azután persze védekeznek ellene. Éppen így történik meg ez az eset nyomról-nyomra az 1581-ki évben. Ez évben ugyanis a befolyó ezüstnek csak nagyon kis részét verték tallerrá s a többiből mind dénárt és garast vernek.¹ És ime, alig egy pár évre rá, 1584-ben már látjuk, hogy Ausztria valválja ezüst aprópénzünket. Elrendeli, hogy 1 schillingért sehoh se adjanak többet 12 dénárnál.² 1586-ban pedig szigorú rendeletet küldenek Rollnak, hogy a befolyó ezüst $\frac{3}{4}$ részét verje tallerrá és csak $\frac{1}{4}$ részét pénzítse aprópénzzé.

Különben e pénzrontás, úgy látszik, nagyon jól beváló eszköznek tűnik fel a kormánykörök szemében, mert már 1584-ben ismét olvasunk egy ajánlatot a dénárok finomságának csökkentésére. Az 1583-ban kiküldött biztosok ugyanis ekkor tesznek jelentést munkálkodásuk eredményéről s ebben megemlékeznek a pénzverőről is. Úgy találják, hogy az 1582-ki rendeletet a legnagyobb rendben és pontossággal hajtották végre. Meglehet, hogy egy márkában 2—3 darabbal több vagy kevesebb van, de azt nem lehet elkerülni, mert a pénzlapkákat a legnagyobb igyekezettel sem lehet úgy készíteni, hogy mindenütt teljesen egyforma vastag legyen. A lengyel pénzről azt jelentik a biztosok, hogy amióta el van tiltva, nem váltják be a pénzverőben, de a polgárok közt forgalomban van most is csak úgy, mint régen, mert mást nem kapnak kölcsön. A biztosok most tekintetbe véve azt, hogy a bányászat még több segélyre szorúl, a forgalom meg a még silányabb pénzzel is megél, mutatja a lengyel pénz példája — de az abból kifolyó gazdasági válságra már nem gondolnak — csökkenteni kell tehát még a finomságot, hogy végre utolérjék a lengyelpénzt; ezentúl csak 6 lat finom legyen az aprópénz s akkor a lengyel pénzt egészen bátrán el lehet kobozni, mert ott van helyette az éppen olyan magyar pénz. Az így keletkező jövedelmet pedig a bányák-segélyezésére kell fordítani.³

Biztosok
Körmöc-
bányán.

¹ Num. Zeitschr. 1885. 297. l.

² Becher e. m. II. 66. l.

³ Péch e. m. I. 336. l.

Igazán jellegzetes ez az ajánlat az akkori idők gazdasági felfogására. Most a merkantil rendszer van uralmon, melynek felfogása szerint elő kell mozdítani a bányászatot, mert onnan jön az arany. Ha ez segítségre szorúl, akár a gazdasági élet összes más ágait fel lehet tartóztatni fejlődésében, tönkre lehet tenni, csak az az egy virágozzék. Az előbb említett ajánlatot tevő biztosok bizonyára mind szakemberek, kik jól tudják és látják, hogy a silány lengyel pénz milyen rettenetesen tönkre tette a kor gazdasági életét; de azért nem arra törekszenek, hogy jobb pénzt verjenek, mely biztos értékmérője legyen a forgalomnak s így talpra állítsa a teljesen nyomorba süllyedt alsóbb néposztályokat, hanem még arra a fokra akarta lerontani a hazai pénzt is, hogy kiszorítsa az idegen pénzt, de hogy azután ő legyen azon nyomor oka, melyet addig a lengyel pénz csinált. És igazán dicséretére válik a kormánynak, hogy legalább egyelőre nem fogadta el ezt a rövidlátó tervet. Mert mi haszna van így a lengyel pénz kiszorulásának, ha rossz oldalai továbbra is megmaradnak. Lehet, hogy aztán mesterségesen felvirágoztatják a bányászatot, de a gazdasági élet ágazatai oly szoros összeköttetésben vannak, hogy a nagyobb rész romlása a másik mesterségesen fejlesztettet is maga után rántja s harmoniáját nem engedi megzavarni. Ezért bizonyult alkalmatlannak úgy a merkantilismus, mint a physiokraták rendszere.

Második kísérlet a hengeres verőműnek Körömcön való felállítására.

Természetes, hogy a kormány nem a magyarok iránti kiméletből nem akarta elfogadni e tervet, hanem mivel későbbre tartogatta, amikor nagyobb szükség lesz rá. Ehelyett most Rudolf, amint az iratok mutatják, teljesen magától ismét a hengeres verőmű felé fordítja figyelmét és vélelmenyt kér erre nézve az udvari kamarától. Innen azonban azt a választ kapja, hogy a kamara erről nincsen informálva, hanem ajánlja a császár figyelmébe Hag Dávid kamaratanácsost, ki a legjobban van tájékozva ez ügyről, mivel különben is nagy érdeklődéssel viseltetett ez ügy iránt. Rudolf, úgy látszik, már nem akar vele foglalkozni, hanem elrendeli, hogy ajánlják ez ügyet Ernő főherceg figyelmébe.¹

¹ Num. Zeitschr. 1885. 297. l. és köv. l.

A főherceg meg is kapja az értesítést, de úgy látszik, nem nagy fontosságot tulajdonít neki, mert nem siet elintézésével. Roll pedig már oly rég van Körmöcbönyán, hogy már egészen hozzánőtt a városhoz és annak érdekeit tekinti a fontosabbaknak magára nézve is, tehát sürgetést tőle nem várhatunk. Még inkább abba marad az ügy, mikor 1589-ben meghal Roll és helyettest kell kinevezni az üzem vezetésére, ki alatt ujtáshoz kissé nehéz dolog hozzáfogni. Így tehát most magától alszik el az ügy, immár másodszor.

A nagy-
bányai pénz-
verő lengyel
pénzei

Nagybányán azonban egészen jól működik már ebben az időben a verőmű. Bizonyítja ezt az, hogy Thurzó Sándor szepesi kamara-gróf, ki valószínűleg nem valami jó viszonyban volt a más-különb en heves Herbersteinnal és nem jó szemmel nézte verdéjének működését, 1584-ben azt a kérdést intézi Mátyás főherceghez, hogy Herberstein hol adja el a Nagybányán termelt aranyat, a szomszéd országokban, vagy bent az országban váltsa be. Egy kissé furcsának tűnik fel ez a kérdés már csak azért is, mert éppen ebben az időben számtalan országgyűlés mondja ki, hogy a nemes érceket az országból kivinni nem szabad, sőt még azért is panaszkodnak, ha Ausztriába visznek ki aranyat, ezüstöt. Látható tehát, hogy ez a jelentés azt akarja célozni, hogy tudtára adja a főhercegnek azt, hogy Herberstein még eddig semmi aranyat nem váltott be sehol, hátha már azóta változott az áramlat s beszüntetik a pénzverőt, vagy elveszik tőle. Még inkább megerősíti e feltevésüket Thurzó felterjesztésének második része, melyet szívesen előre tett volna, ha nyíltan ki merte volna fejezni nemtetszését a nagy befolyású Herbersteinnal szemben, hogy amióta átvette a bérletet, egyáltalán semmi bért nem fizetett, pedig már többször fel lett szólítva.

Mikor pedig ezért a hanyagságért megintik Herbersteint, ez azt válaszolja, hogy mostanában nem igen van reménye fizetni, mert a tél nagyon szigorú és a bányászok segélyezésére kell fordítsa jövedelmét, azért kéri, ne haragudjék rá a Felség.

A szepesi kamara azután ezt az iratot be is terjeszti a

főhercegnek, egyúttal jelentvén, hogy Herberstein a lengyel király számára is veret pénzt, amit előlegesen nem jelentett be a kamarának. Majd folytatják: felszólították, hogy ama pénz minden sorozatából küldjön nekik egy-egy darabot, de ő azt válaszolta, most nincs abban a helyzetben, hogy kívánságának eleget tehessen. Így tehát a kamara maga fog gondoskodni a pénzek beszerzéséről és azt alkalomadtán a főherceg kezeihez fogja juttatni.

A kamara be is váltotta szavát, mert 1586 ápr. 24-én csakugyan küldenek a főhercegnek 10 arany dukátot és 2 tallért, amit Herberstein a lengyel király számára veretett, továbbá 1 tallért és 39 drb. dénárt, melyek a császár képével verettek. Felterjesztették pedig ezt azzal a megjegyzéssel, hogy ennél kisebb pénzt a lengyel király számára nem vernek.¹

Az igazán széles historiai látókörrrel rendelkező és mindig precizen dolgozó Newald az ezen pénzverő történetéhez fűződő rendeletek felsorolásánál közbefüzi azt is, hogy amint e rendeletekből látszik, a lengyel pénzt itt nem azért verték, mintha ott Báthory István lett volna a fejedelem, hanem ez Herbersteinnak magán vállalkozása és semmi más. Nagybánya még akkor Rudolf birtokában, azaz fenhatósága alatt van, tehát felmerül az a kérdés, hogy jut Báthory ahhoz, hogy éppen Nagybánán veressen pénzt, miért nem veret saját országában? Miért előnyösebb neki itt, mint ott?

Megmagyarázza ezt Schönherr Nagybánya történetéről írt közleményének következő pár sora: „Rudolf Nagybánát 1583. szeptember 17-én Felsőbányával együtt Báthory István lengyel királynak s örököseinek adományozta kárpótlásul Szathmár helyett, melyet ez *családi jogcímen* követelt magának.”² Tehát Nagybánya Báthoryé lesz, de politikailag Magyarországhoz tartozik, mert Báthory csak mint magántulajdont kapta, családi jogcímen. Tehát oly sajátságos közjogi helyzetbe kerül most Nagybánya, mint amilyen volt Körmöc Ferdinánd király korában 1548-ig; ez azonban még most is

¹ Num. Zeitschr. 1885. 310. l. Az akta külső felére Urschenbeck kamaratanácsos azt írja rá, hogy e pénzek elküldendők a különböző pénzverőkhöz kipróbálás végett.

² Palmer c. m. 36. l.

gyakori, hogy egy uralkodónak, mint magán embernek birtoka van más ország területén. Nagybánya az erdélyi fejedelem vagy ekkor a lengyel király földesúri hatalma alá jut, nem tartozik tehát többé a koronajavak közé, de politikailag Magyarországhoz tartozik. Tudta ezt jól Nagybánya is, mert 1601-ben Rudolftól kérte szabadalmi megerősítését. Báthory Gábor, e család utolsó férfisarja halála után ismét visszatér a város II. Mátyás uralma alá és visszahelyezkedik régi közjogi helyzetébe.¹

A pénzverés azonban ekkor már a felségjogok közé volt számítva, mert bár Nagybánya Báthory kezébe kerül, mégis a pénzverő fölött, amint láttuk, a király rendelkezik. Herberstein tehát most két urat kapott. A pénzverési jogot bérli a királytól, a bányákat pedig Báthorytól. Mert több mint bizonyos, hogy a bányák, ha nem is mind, de egy jórésze Báthoryé lesz, mert máskülönben igazán csodálkozánk a máskor mindig jó gazdának bizonyuló Báthoryn, hogy a népes Szathmárt és termékeny vidékét a nagybányai káakatermő, sovány, nedves lapálylyal cserélné fel. Herberstein, tehát így a Báthoryak bérlője is lett, mely viszony alighanem az eredője az itt vert lengyel pénzeknek.

Tehát igaza van Newaldnak, nem mint fejedelem verette itt a pénzt Báthory, de most egész biztosan hozzátehetjük azt is, hogy lehetővé tette ezt neki földesúri joga. És talán éppen ezért nem fordul a királyi udvarhoz engedélyért Herberstein, akinek pedig alaposan kellett tudnia az akkori viszonyok ilyen fajta törvényes szabályait, hisz alsóausztriai kamaratanácsos volt, mielőtt Nagybányára került volna.

Visszatérve a szepesi kamara utóbb említett felterjesztésére s Herberstein abban közölt nyilatkozatára, mely szerint a tőle veretett pénzekből nincsen készletében, láthatjuk belőle, hogy mennyire képesek dacolni ebben az időben a kormánnyal még saját, első hivatalnokai is. Egyes befolyásosabb urak, kik az udvarnál kegyben állanak, nem sokat törődnek a kormánnyal, hanem mint Herberstein is, az udvar kegyei-

Az állami rend még mindig hiányzik

¹ Palmer c. m. 37. l.

ben sütkérezve, egy-egy alkalmas helyen egészen függetlenítik magukat minden közigazgatási hatóságtól. Az önérdek, a haszonhajhászás, ahogyan hatalmába keríti a mohácsi vész körül a vezérférfiakat, hogy maga a nádor sem tartja megbecstelenítőnek utonálló módjára elrabolni menekülő barátok egyházi kincseit,¹ éppen úgy uralkodik most is. Az országgyűlésen, hol a temérdek nyomorról elhangzó tudósításokat mind együtt hallják a rendek, dicséretesen is küzdenek azok megszüntetését célzó intézkedések keresztülviteléért. A végrehajtó hatalom azonban végre hajtja azokat az intézkedéseket, melyek a király s egyesek érdekeinek megfelelnek, a többit halogatják. A királytól veretett pénzek ügye is ily stádiumba jut most. Eddig hallunk panaszkodni a hamis pénzekért, a lengyel pénzekért, az utóbbi időben azonban ezekhez hozzácsatlakozik a királytól veretett pénzek minőségéért való panaszkodás is. Az 1588-iki ülésen fel is említi a király mindjárt első leiratában, hogy olyan pénzeket fog veretni ezután, melyeket majd a német birodalomban s az örökös tartományokban is szívesen elfogadnak.²

Ez országgyűlésben azonban alaposan csalódik Rudolf, ha azt gondolta, hogy talán mentegetődzésre lesz szüksége. Az a nagy izgatottság, mivel hozzáfogtak e gyűléshez s ami végezetéig tartott, azt engedte reménylenünk, hogy a már rég megszűnt erős pénzügyi viták újra fel fognak ébredni. Biztat erre két dolog is: az egyik, hogy a lengyel pénz kitiltására vonatkozó rendeleteket nem foganatosítják, másik a rossz új pénz verése, mely miatt országszerte nagy a panasz. Es mit látunk! A rendek hivatalosan a pénz ügyét meg sem említik, sem egyik, sem a másik okból. Oka ennek valószínűleg az udvar magatartása, mely absolutistikus felfogását legelőször e téren kezdte éreztetni a nemzettel s bár lassan-lassan, de odáig ment, amint a tallérverés is mutatja, hogy bár a rendekkel erősen sohasem ellenkezett, de mivel a verdék egészen az ő kezében voltak, következetes kitartással lassanként az ércpénz ügyét egészen hatalmukba kerítik. Nem igyekeztek ők azt maguknak határozottan törvény útján biztosítani,

¹ Jászay: A magyar nemzet vésznapjai a mohácsi vész után. I. 11. l.

² M. O. E. VII. bev. 184. l. irom. 246. l.

mert érezték, hogy azt kivívni úgy sem tudják, hanem csak lassanként próbálgatnak mind önállóbbak lenni, mire segített nekik az idők rendkívül zavaros közállapota, mikor a magyarnak annyi mindenféle ősi jogát, és birtokát, mellette saját életét is kellett oltalmazni, hogy igazán nem lehet csodákozni rendelkezési joguknak egy oly téren való elsatnyulása felett, mely inkább hajlott mindig a király magánügyei felé.

Azért tehát megokolható, ha e kérdést, mely pedig igazán szorgos tárgyalást igényelt volna, nem fejtegették bővebben e gyűlésen, mely méltó kifejezője marad örökre Rudolf oktan erőszakosságának. De meg más töméntelen sok oly sérelem volt, mely már-már annyira megnehezítette a jobbágyság helyzetét, hogy kénytelen volt megszökni lakóhelyéről, mert nem bírta a terheket. „Adót úgy a töröknek, mint a keresztény földesuraknak fizetnek, kik annak behajtásánál tekintetbe sem veszik, hogy a népen már a másik felhajtotta az adót és semmi sem lágyítja meg szigorúságukat. A szegények ezen elnyomása azon bünsúly, mely miatt elveszett Magyarország szabadsága.“¹

Hogy az e korban uralkodó politikai, de inkább gazdasági zavarok elcsendesítését illetőleg mily lelkiismeretlenül intézkedik ezen idő kormánya, bizonyítja számtalan más eset mellett azon kis oklevél is, melyet a selmeci bányaigazgatóság levéltára tartott fenn.² Ebben a király megengedi Churhay György besztercebányai polgárnak, hogy a körmöci aranyakat 156 dénár jó pénzzel felválthassa. Inkább eladást kellett volna mondjon az okirat, mint felváltást, mert tulajdonképpen ez egy monopol eladásról szóló privilegium. A mai kor emberei előtt ez nem nagyon érthető, de érthetővé és értékessé teszi e privilegiumot a mi szemünkben is az, ha elgondoljuk, hogy ebben az időben a pénznek nincs kényszer folyama, hanem inkább bír árú jellegével, mint most. Különösen mondhatjuk ezt a dukátról, melynek finomsága

Pénzváltási
jog adomá-
nyozása

¹ Casp. Piltz : Historia Devastationis Dobsinae 1584.

² Péch c. m. I. 349. I.

sohasem romlik meg, hanem mind a mai napig első osztályú arany marad. A tallér is még eléggé megtartja finomságát és elég nagy számban is verik, úgy, hogy elég könnyen hozzá lehetett jutni, ha szükség volt rá és nem kellett sokat felül fizetni érte. De kérdezhetjük, hogy miért volt éppen aranyra és tallérre szüksége annak, aki fizetni akart? Azért, mert ebben az időben már az aprópénzeket maga az állam is silány minőségben verte s ehhez járult még a rengeteg sok hamis pénz, melyet a mohácsi vész óta folyton vernek hazánkban; e körülmények és az állami rend szinte teljes hiánya oly ingadozóvá tették az ércpénz értékét, hogy szinte napról-napra változott, illetve csökkent. Mikor tehát valaki kölcsön adott pénzt, meg kellett állapítsa, milyen fajta és értékű pénzben kívánja visszaadni, mert máskülönben nagy veszteség is érhetne, amit bizonyít a következő eset: 1578. jul. 11-én utasítja a pozsonyi kamara a szempci harmincadost, hogy fizessen vissza Littkay Gábornénak egy bizonyos összeget abból a 20,000 rhénes fl., azaz 14,000 magyar forintból, mely összeget a királynak adott ez kölcsön. Ebben tehát a kamara 1 magyar forintot 75 kr.-ba számít. 1579-ben pedig Thurzo Szaniszló a zsolnai harmincadosnak egy nyugtát ad, ahol 70 krajcárba számít 1 magyar fl.-t.¹

Látjuk tehát, hogy ily viszonyok mellett az akkori, habár nagyon csekély keretek közt működő hitelezőknek okvetlen gondolniok kellett arra, hogy e károsodástól megmeneküljenek; mit úgy érnek el, hogy megszabják a visszafizetendő pénzösszeg pénzdarabjainak nemét, mely persze többnyire arany vagy tallér, melynek belső értéke még nem romlott meg annyira, de mindig kifejezetten jó pénz. Amint említettem, tallér még elég sok volt, de aranyat sokkal kevesebbet vertek és amit vertek is, annak egy része és pedig nagy része nem volt bent az országban, más részét meg a vagyonosabbak vasas ládáikban tartogatták elzárva és csak egy-kis része az egésznek volt forgalomban. Így már érthető, hogy már ebben az időben valóságos áruvá alakult át az arany, melynek kínálata kicsiny, kereslete pedig nagy és így

¹ Acsádi: Közg. áll. a XVI. és XVII. században. 31. l.

magas árakat ér el. A király tehát igazán királyi módon kamatozza Churhay Györgynek azt a 6000 fl.-t, mert ez minden eladott arany dukáton legkevesebb 8 dénárt nyert, lévén az általános árfolyama ebben az időben az aranynak, mint látni fogjuk, 148 dénár, Churhaynak pedig megengedi a király, hogy 156-ért adja el. Ez haszon a királynak, de szegény alattvalóinak a sok más adó mellett csak egy újabb teher.

Éppen így vagyunk a hamis pénzveréssel is. Bár a rendek folyton panaszkodnak ellene és a király is, de megszüntetni nem tudják. Rendeleteket adtak ki rájuk eleget, így pl. 1592-ben bocsát ki egy érdekes ily fajta rendeletet Mátyás főherceg, melyben azt mondja, hogy hamis tallért vernek a király képével és köriratával, mely nem ér többet 7 krajcárnál. Elrendeli, hogy kutassanak utána, hol verik ezt a pénzt.¹ Az eredményt gondolhatjuk.

Hamis pénz-
verés

Azt a nagy erélyt, melyet az 1588-iki országgyűlésen oly nagy erővel fejt ki Rudolf a nemesség kívánalmaival szemben, itt már nem látjuk. Ilyenekkel különben ő nem is törődik egyáltalán. Oktalan erőszakosságát csak ott alkalmazza, hol megbomlani készülő agya királyi felségének, méltóságának megsértését fedezi fel. Ilyenkor nem hallgat sem családjára, sem tanácsosaira, kik vele ellenkező véleményen vannak, hanem csak azokra, kik beteg agyát megtöltötték rémlátomásokkal. Királyi méltóságát azonban az nem sérti, tekintélyét nem bántja, hogy most immár harmadszor kénytelenek hozzáfogni például a verőműnek Körmöcön való felállítására. Ernő főherceg míg élt, nem tudni mi okból, nem akarta keresztül vinni Rudolf többszöri rendeletére sem és a dolog mindig elaludott. Mikor azonban meghal, az erélyes Hag ismét mozgatni kezdi az ügyet és keresztül is viszi, hogy 1595 végén egy bizottságot küldenek ki, mely alkudozzék a város tanácsával. De most már a hang is más, ahogyan Körmöccel tárgyalnak, látszik, hogy elvesztette a város befolyásos pártfogóját.

Harmadik
kísérlet a
hengeres
verőműnek
Körmöcön
való felállí-
tására.

¹ Num. Zeitschr. 1885. 303.

A kamara 1596 elején egy nagyon szigorú hangu rendeletet bocsát Körmöcre, melyben megemlíti, hogy a városnak rendkívül sok adóssága van és a gépezettel elérendő munkabérnyereség ez adósság törlesztésére lesz fordítva. Ha pedig a város még most sem egyezne bele, hogy a gépet felállítsák, akkor vegyék tudomásul, hogy a verdét el fogják vinni városukból. Ez már oly határozott hangon volt írva, hogy jobbnak látta Körmöc is nem ellenkezni. A város a maga és a pénzverők nevében egy felíratot nyújt be a királyhoz, melyben kéri, hogy legalább engedjenek el valamit adósságából, ha már lakosságának egy részétől meg akarják fosztani. Rudolf azonban megtagadta a város kérését és elrendeli, hogy minél hamarabb indítsák meg az új gép üzemét. Együttal az insbrucki kamarát felszólítja, hogy küldjön három munkást, kik az új gép össze- és felállítását eszközölgék. Akaratának keresztül vitelét azonban egy más rendelete sem biztosította annyira, mint hogy az erélyes Hag Dávidot érdemei elismeréséül kinevezte a bányavárosok főkamagrófiájának, amely állás még Mária királyné óta nem volt betöltve. Most már biztosra vehették a körmöciek is, hogy erős veszélynek vannak kitéve, ha ellenállásukat folytatják. De azért még most is védekeznek. Új érveket nem tudnak felhozni, pedig Hag a felhozottakat már egyszer megdöntötte; de azért ismét csak azzal állanak elő, hogy a gépezet behozatalával mintegy 400 munkás marad kenyér nélkül. Hag ismét azt válaszolja, amit a multkor. A fölösleg 6787 frt. lesz, miből az agg munkásokat nyugdíjazni lehet, a fiatalabbakat pedig a bányászat emelésére a bányavárosokban helyezik el.

A kamara most már megsokalván a sok vesződséget, azt ajánlja az Ernő főherceg helyébe jövő Miksa főhercegnek, hogy már határozzanak véglegesen ez ügyben. Miksa pedig az egész ügyet Rudolf elé terjeszti, ki azután 1598 jan. 28-án azt határozza el, hogy megmarad további rendelete mellett. Jóllehet, előbb még a rendek is közbevetették magukat a körmöciekért az 1596. gyűlésen,¹ mikor is kéri a

¹ 1596. évi decr. 59. t.-c.

királyt, „hogy Öfelsége a pénzverők kérése fölött (melyben azt kérik, hogy a tallérok nyomása ¹ be ne hozassék) kegyelmesen és óhajításuk szerint határozni méltóztassék, nehogy máskülönben szegénységre jussanak.“ De hiába.

Hag még e tárgyalások alatt sem nyugszik. Sürgeti az insbrucki kamara munkásait, kik 1597 márciusában jelentik is, hogy a hely kedvező minden tekintetben és ha anyag lesz elég, úgy már ősszel üzembe lehet helyezni a gépet. Azonban amíg a tárgyalások tartanak, ingatlanba befektetést nem tehetnek, tehát csak a gépet állítják össze. Mihelyt azonban 1598-ban Rudolf elhatározásáról értesül Hag, még januárban megveszi a házat, hol a gépet fel fogják állítani. Ekkor azonban megreked ismét az egész terv, mert Mátyás főherceg kezébe kerül a kormány, aki pedig mindig szívesen szembe helyezte magát a királyllyal. És most a körmöciek előnybe jutnak Haggal szemben. Ez nem erőlteti tovább a körmöcieket, hanem felállítja a verdét Selmeceen. A körmöciek most megijednek, engednék már, hogy a gépet behozzák, kérik is kétszer Hagot, hogy helyezze vissza a verdét városukba, de Hag nem enged. Végre is abban állapodnak meg, hogy egy bizottságot küldenek Mátyáshoz, mely előadja neki sérelmüket. E bizottság egyebek közt azt az érvet is felhossa, hogy Selmeceen az országra nézve károsan folyik a pénzítés, mert a beváltott ezüst nagy részéből tallérokat vernek. Azt azonban elhallgatják, hogy náluk is éppen így

¹ A Corpus Iuris fordítói itt a szöveget úgy hiszem, rosszul értelmezték midőn az „*impressura*“ szót verésnek fordítottak. A latin szöveg ugyanit így hangzik: „*Supplicans demum, ut monetariis ad eorum supplicationem, (que petunt, ut impressura tallerorum non introducatur) sua majestas benigne, et aptote se resolvere dignetur; ne alioquin ad paupertatem redigantur.*“

Itt egészen határozottan a törvénycikk szövegezője az *imprimo* igét használja, mely nyomást jelent, míg a verést a *cudo* igével szokták kifejezni az összes ez időből származó latin nyelvű rendeletek, okmányok. De meg értelme sincs annak, hogy szinte 40 éven keresztül békében verik a munkások a tallért és csak ekkor jönnek rá, hogy ez nekik káros. Hanem igen, ha nyomni fogják a tallérokat, mely itt csak rész az egész, a pénz helyett, akkor szegénységbe süllyednének, mert elvesztenék foglalkozásukat.

folyt a pénztítés, de másként nem is lehetett, mert az udvar így akarta. És most jó helyt is járnak a körmöciek, mert Mátyás pártolólag terjeszti fel az egész ügyet Rudolf elé és felemlíti azt is, hogy bár Selmecen verik a tallért, mégis Körmöc siglájával látják el. Végül kéri ez ügyek igazságos elintézését.

Egyúttal Körmöc is tesz írásbeli felterjesztést, melyben előadja, hogy amihez azelőtt 60 munkás kellett, a gép csak 8-cal végzi el, miért nagyon sok kéz marad munka nélkül. Egyúttal bepanaszolják Hagot, hogy a kölcsönök meghosszszabított lejáratát nem veszik tekintetbe. E panaszokra Hag azzal felel, hogy igaz, megvont kölcsönöket, de csak a hanyag bányászoktól, kik nem látszottak érdemesnek e segélyre. De ezt meg kellett tennie, mivel a hét bányavárosnak már több mint 152,000 frt adóssága van.

Az udvari kamara most kényes helyzetbe kerül, mert nem tehet sem Mátyás főherceg ellenére, sem Hag ellen, mert azt a király pártfogolja. Azt az ajánlatot terjeszti tehát a király elé, hogy be kell szüntetni a selmeci verdét, de a gépet fel kell állítani Körmöcön. A király, miután előbb megkérdi a bányavárosok véleményét, azután mégis elfogadja a kamara ajánlatát, de hozzá teszi, hogy méltányos dolog Hag véleményét is kitudakolni a többiben, azaz az áthelyezés véghezvitele után.

Hag azonban, amint gondolni is lehet, nem enged és a selmeci üzemet tovább folytatja. Mire Mátyás 1599 febr. 3-án szigorúan felszólítja, hogy teljesítse a rendeletet és fizessen Körmöcnek 1500 forint kártérítést. Azonban már ekkor Hag súlyos betegen fekszik és e megszégyenítés miatt le is mond hivataláról, úgy, hogy biztost kellett kiküldeni a rendelet foganatosítására. Ez azután elrendeli, hogy az ezüst $\frac{1}{3}$ -ából kell ezután apró pénzt verni és nem $\frac{1}{4}$ -éből, mint eddig. Hag még ez évben (1599-ben) meg is hal és így Körmöcöt eddigi nagy szerencséje ez ügyben ismét pártfogásába veszi. Éppen a kivitel pillanatában kiesik az ügy az erélyes Hag kezéből és nincs aki ismét felvegye helyette. Ugyan az átköltözést sohasem hajtották végre és az új alkamara-gróf Steinberger a kényes kérdést úgy oldja meg,

hogy az ezüst felét itt, felét pedig ott dolgoztatja fel. És Rudolfot emez egyetlen saját akaratának a kijátszása nem ingerli fel. Pedig ez az egyetlen, még pedig helyes újítás, amit ő senkitől sem biztatva, mindig saját akaratából élesztget fel, mert műizlése biztatta erre; és lám itt is más erélyét kell kölcsönözze. Ha ez megszűnik, az ő akarata is megszűnik, az ügy pedig marad éppen abban a stádiumban egy pár évig, ahogyan addig elvánszorgott.¹

Ez időben nem kevésbé csehül állanak Nagybányán is az állapotok. Az erős kezű Herberstein 1599-ben meghal. A bérletet átveszi testvére, de valami szabálytalanságot csinál, mert már 1601-ben visszaveszik tőle. A kormány most egy három tagú társaságnak adja ki a bérletet, de ezektől is kénytelen elvenni, mert a szepesi kamara panasza szerint nem akarnak fizetni semmiféle bért. Az éppen akkor erdélyi bányák vizsgálatára kiküldött bizottság Nagybányát is útjába ejti, mely azután a zsiros falatot ama kor jelleméhez híven egy bizottsági tag kezére játsza. E bérlok tehát a verdét a királytól bérlik, de a földesúri jog miatt összeköttetésben kell lenniök folyton a Báthory familiával is, mit bebizonyít az, hogy Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem is veret pénzt Nagybányán.²

Zavarok a
nagybányai
verdében

Báthory Zsigmond e birtoklása azonban csak 1598-ig tart, mikor is a Rudolffal kötött egyezés szerint Rudolf jogara alá kerül Erdélylyel együtt és több kevesebb megszakítással alatta is marad 1608-ig. Ez magyarázza meg amaz előbb említett bizottság működését, mely 1603-ban megvizsgálja az erdélyi bányákat s azzal együtt Nagybányát is. Ez új országrészt Rudolf már pénzverdékkel együtt kapta, melyek alatta is tovább működnek, így a szebeni és kolozsvári. Amint említettem volt Szeben beváltó és pénzverő jogát János király vette el tőle és hűsége jutalmául Kolozsvárnak adta. De a közbejött zavarok közt azért Nagyszeben is egészen bátran

Az erdélyi
verdék

¹ Ez eseményekre vonatkozó rendeleteket egybehangzóan adja Newald is e. m.-ben, 298. és köv. lapjain, meg Péch is e. m. I. 381. és köv. l.

² Num. Zeitschr. 1885. 313. l.

megtehetette, aminthogy meg is tette, hogy tovább is üzembe tartsa verdéjét; mindössze tehát annyit veszített, hogy monopol állását elvesztette. Most tehát két helyt működik pénzverde, de mindkettőnek üzeme kicsi. Rudolf 1598-ban csak három hónapig marad Erdély birtokában, de 1602-ben azután már ismét megkeríti s hatalmában is tartja Bocskay felkeléséig. Az 1603-ki gyűlésen régi szokás szerint a városok is előterjesztették kívánságaikat, hol Szeben siet is kérni, hogy pénzverő és beváltó jogát kapja vissza.¹ Azonban a közbejövő zavarok sem voltak alkalmasak arra, hogy kérését teljesítsék, bármennyire kegyben állott is az udvarnál. A kolozsvári pénzverde és beváltási jog is éppen ekkor rendeztetett, amennyiben 1603 március 15-én bérbeadták Fylstich Péternek és pedig úgy, hogy köteles volt az arany anyagát minden magyar vertaranynak 160 dénárban beváltani s ezen felül a fiscusnak fizet utána 22 dénárt.² De viszont az uralkodó is elrendeli, hogy „se nagy, se kicsin rend a megnevezett aranyváltón kívül aranyat az egész országban váltatni ne merészeljen, sőt akinél afféle bányából jött arany volna, feje, jószágá elvesztése alatt is az országból kivinni ne merészelje, hanem tartozzék azt cementre adni; mert ha valaki eféle aranyat venne, tudnia illik plikben, kénesőben és mosott, avagy porondbányában csinált aranyat, mely az országban találhatik, tehát minden vevőtől, eladótól nemcsak az arany, avagy az ára elvételik, de fejét, jószágát is vesztik el, kinek harmadrésze jószágának a fiskusé, harmada, aki bemonddja, a harmada pedig az aranyváltóé leszen.“³ Ha meggondoljuk, hogy ugyanezen időben egy arany Erdélyben 2 fl.,⁴ akkor látjuk, hogy nem is olyan megvetendő haszonnal jár e beváltási jog. Bocskay felkelése azonban csakhamar véget vet Erdélyben Rudolf uralmának.

A hengeres
verőmű
elpusztulása

Bár mint minden felkelés, úgy ez is nagyban előmozdítja a közbiztonság csökkenését és a fosztogatást, mégis Körmöcnek éppen ez volt hasznára, mert megszüntette a hengeres verőmű

¹ Erd. Orsz. Eml. V. 41. l.

² Jakab E. Kolozsvár története: Okmánytár II. k. 422. l.

³ Jakab E. c. m. Okmánytár II. 200. l.

⁴ Erd. Orsz. Eml. V. 141. l.

bevitelének még mindig nyílt kérdését, és pedig éppen az ő előnyére.

Mint említve volt, Steinberger, az új alkamara-gróf ki akarván békíteni a kedélyeket, az ezüst felét Körmöcön, felét Selmecen pénziti. Körmöcöt azonban e sok húza-vona, az azzal járó költségek nagyon kimerítették. Emellett folyton kárt szenved másutt is. Bányái folyton csak befektetést követelnek, míg az áldás szinte-szinte egészen elhagyta. Hogy helyzetükön valamiennyire segítve legyen, kéri a beváltási ár felemelését. Előadják kérvényükben sok csapásukat, a természet mostohaságát, a nagy drágaságot, a katonák pusztításait, amelyek régebbi költségeiket mind nagyon megnövelték és mégis csak annyit kapnak termékükért, mint régen. Kérik, hogy az ezüst márkáját 8 forintra, az aranyat pedig 1 arany után 175 dénárra emeljék fel.¹ Kérésük azonban nem teljesítettett, mert mikor a következő évben 1601-ben a megszüntetett körmöci alkamara-grófi állás helyett szervezett pénztárnoki hivatalnak új utasítást küldenek, az ezüst beváltási árát márkánként 6 fl. 75 dénárban említik, miből levonandó 25 dénár válatási költség.

Ugyanezen évben (1600) egy más csapás is éri Körmöcöt. Mindent megmozgatnak ugyanis, hogy a selmeci verdét szüntessék be, de úgy látszik, nem tudnak elég jó pártfogót kapni, mert az udvari kamara a király kérdésére azt a választ adja, hogy a selmeci verde nem veszedelmes. De szelidítésként már a következő évben 1601-ben biztosítja a körmöcieket, hogy amíg a helyzet nem javul, addig megmarad a régi verési módozat. Már amúgyis eddig 6000 fl.-t költöttek a pénzverő műre, melyhez most egy jókora összeg járulna hozzá, ha át akarnák Körmöcre vinni, mert ahhoz csak tiroli munkások értenek. Segít azonban a körmöciek baján Bocskay felkelése. Ebből a bányavárosok is kivették részüket, köztük Selmec is s e zavarok közepette az oly sok pénzbe, könnybe került gépezet is elkallódik.² Így hát nem tudta Rudolf véghez vinni még ezt az egyetlen egy dolgot

¹ Péch c. m. II. 11. l.

² Num. Zeitschr. 1885. 302. l.

sem, mely legalább a pénzítés terén megörökítette volna nevét.

A silány lengyel pénz forgalma emelkedik

De azért állít ő emléket magának, nem engedi nyom nélkül eltűnni regimejét, hazánk állami, gazdasági életének teljes visszaszorításával. Egyetlen oly keresztül vitt intézkedést nem tudnók felmutatni, melylyel erélyesen tört volna az ország régi biztos gazdasági életének a visszaállítása felé, sőt amint láttuk, még a meglevőt is rontja. A silány lengyel pénzek vigabban forognak, mint valaha, a tőle veretett aprópénz sem sokkal jobb a lengyelnél s azt is oly kis mennyiségben vereti, hogy a forgalom rá van utalva a lengyel pénzre.

Pedig lett volna módjában a kormánynak intézkedni e baj megszüntetésére, mert a kamarai hivatalnokok jelentései folyton felszinen tartják ez ügyet. Így 1604-ben is értesítik Mátyás főherceget, hogy Lengyelországban évente több százezer forint könnyű lengyel pénzt vernek, melyet azután az örökös tartományokba, de főleg Magyarországra csempésznek be.¹ A hét bányaváros is folyton panaszlik a rossz és amellet kevés mennyiségű aprópénz veretése miatt, de hiába. Végre azután az országgyűléshez fordulnak, hogy végre a sok harc között gondoljanak már egyszer a pénzrendszer rendezésére is. A folytonos török háborúk és a sok alkotmányos sérelem, mely létalapjában támadja meg a még megmaradt rész függetlenségét, elterelték a rendek figyelmét a közgazdasági kérdésektől. Az 1596. évi gyűlésen mégis egyéb magán-séreleimeik elintézése között egy pár szóval arra is kéri a királyt, hogy a magyar ércpénzt fogadtassa el Bécsben és tartományaiban is a lakók kára nélkül.² Tovább meg 1559-ben a 7 bányaváros kérését juttatják eszébe a királynak és kéri a pénzverés körüli visszaságok megszüntetésére, ami kétségkívül a hengeres verőmű behozatalára vonatkozott,³ amiért különben már 1596-ban is felszólalnak. Ezzel kapcsolatban azután megemlítik azt is,

¹ Num. Zeitschr. 1885. 209. l.

² M. O. E. VIII. 283. l.

³ M. O. E. IX. 202.

hogy mily kárral jár az országra az, hogy az aprópénzt csak nagyon korlátozott mennyiségben veretik; minek következménye az lett, hogy az értéktelen lengyel aprópénz mind inkább tért foglal úgy, hogy némely helyeken egészen kiszorította a magyar pénzt a forgalomból. A válasz erre is csak az, ami a többiekre, hogy ez ügy bővebb megfontolást igényel, tehát későbbre kell halasztani elintézését.¹ A kormány be is váltja szavát, mert az egész ügyet elhalasztotta ismét úgy, hogy egyáltalán szó sem volt róla semmiféle forumon. A rendek ez ellen mit csinálhattak? A következő évi gyűlésen megújították az 1574. évi 20. és az 1569. évi 18. törvény-cikket.² De most egy szót sem fűznek a törvény-cikkhez, mert tudták már elég keserves tapasztalatból, hogy csak a saját gyengeségüket mutatják ki vele.

Türnek, szenvednek eleget ez időben öseink és már-már azon a ponton vannak, hogy a nélkülözésektől már amúgyis elgyötört kézből az egyetlen eszköz, amit még görcsösen szorított kezébe az önvédelem, még a kard is kihull, vagy pedig elnyomóira vág vele vissza. Hisz a török dülása még elviselhető lett volna, mert ellenség, akivel ő ugyanúgy bánhat el, s akkor ha kisebb mértékben is, de kárpótolhatja magát. De mit csináljon az uralkodó védelme alatt álló vallon-német zsoldossal, ki üszköt vet még abba a zsup földébe is, mit a török és tatár dúlók meghagytak? Nem foghatja-e el méltán a kétségbeesés, midőn a kamara kihúzza e földet lába alól adó fejében, mikor a segítő hadak nemcsak feleségét, leányát gyalázzák meg, hanem elhajtják barmát is a közjó érdekében s ha igazságot keres, még kigúnyolják naivságáért. Megtelt a keserű pohár egészen, csak még egy csepp hiányzik, valamelyes tekintélyes egyén személyes sérelme, mely azután kifejezésre juttatná és irányítaná az általános elégtelenséget. Illésházy, Joo János hűtlenségi pere mindinkább elmérgesítik a kedélyeket, míg azután mintegy kezébe erőszakolja a felkelés zászlóját a hatalmas Bocskaynak, kit az udvar hálátlan-

Az ország
állami, gaz-
dasági élete
válságba jut.
Bocskay
felkelése

¹ M. O. E. IX. 271. l.

² 1600. évi decr. 21. t.-c.

sága annyival is inkább bántott, mivel Erdélyből németes érzelmeiért tiltották ki. Természetes, hogy ez a lázos mozgalom az amúgyis mindig elégedetlenkedő bányavárosokat is magával ragadja. Még legszerencsésebben menekül ki e zavarból Nagybánya, melynek nem hogy semmi bántódása nem esett, hanem 1605-ben még jogait is megerősíti Bocskay,¹ de nem mint erdélyi fejedelem, hanem mint a magyarországi részek ura.

Különben ez az egész felkelés oly rövid ideig tartott, hogy maradandó változásokat nem is hagyhatott maga után. Bocskay halálával csakhamar visszatér a bányavárosok sorsa mindenben a régi kerékvágásba, 1606-ban a bányászok lázongása is lecsillapszik. Azonban a sarcolások, dúlások által okozott kár már nem volt ily könnyen kiheverhető. Kőrmöcöt is feldúlták, de inkább Selmec szenvedett, honnan a bizonytalan állapotok miatt az ezüstöt nem merték Kőrmöcre vinni beváltani, gépük pedig elrontatván, nem tudják termelvényüket így sem pénzíteni s így a munkások nem kaphatták fizetésüket. Ezek azután fellázadnak, mihez csatlakozván a szűk termelés, oly pusztulásnak indul a bányászat, hogy Kőrmöc örökre megszabadul ezen vetélytársától.²

Újabb pénz-
rontás

A felkelés alatt a kőrmöci verde vezetője, mint helyettes Georg Fleisch von Lerchenberg, ki azután alkamaragrófnak kinevezetvén, 1607-ben egy útasítást kap, melyben részletesen közlik vele minden tennivalóját. Útasítja az arról is, hogy mily pénzneveket veressen és milyen finomságban.³

Egy márkából 69 dukát veretessék, melynek finomsága 23 karat és 9 gren; de elnézhető, ha 1 gren a finomságból hiányzik.

Egy magyar márkából 446 darab ezüst dénárt verjenek, melynek finomsága 6 lat⁴ legyen. A finomságban elnézhető $\frac{1}{2}$ — 1 dénár különbség, a darabok számánál pedig 3—4 darab.

¹ Palmer c. m. 36. l.

² Péch c. m. II. 58. l.

³ Num. Zeitschr. 1885. 304. l. Péch c. m. II. 59. l.

⁴ Itt Péch 8 latot említ, míg Newald 6-ot. Hogy változás történt tehát biztos, de hogy javult volna a liga e rossz időben, az már igazán lehetetlen. Azért tehát Newald értesítése egész biztosnak vehető.

A tallér 14 latos finom ötvényből veretessék és 8·6 drb. egy magyar márkából. Az összes ezüstnek $\frac{1}{3}$ -ból kell csak tallért és $\frac{2}{3}$ -ból aprópénzt verni.

Ez instrukcióból tehát arról értesülünk, hogy a dénár finomsága kisebb lett; ez az első adat, mely azt felemlíti. De hogy nem ebben rendelték el, azt lehet következtetni az utasítás szelleméből. Ugyanis az utolsó pár sor nagyon nagy engedményt foglal magában; megengedi a király, hogy ezután a dénárverés ismét vissza foglalja régi helyét és az összes pénzsorozatokat közt legnagyobb tömegben verjék. És ez engedmény a felkelés és béke után érthető is. De az már nem hozható ezzel sehogysem kapcsolatba, hogy amikor a nemzet és a király kibékül egymással, vagy plane csak békülni készül, akkor rontsa meg a pénz finomságát, mint ahogy sokan állítják, ez évtől számítva a dénár ligájának változását. Hanem igen, megtörténhetett egy pár évvel hamarabb, amit sejtet az is, hogy az országgyűlések hosszú ideig nem foglalkoznak egyáltalán a pénzüggel és az 1599-iki gyűlésen ismét halljuk a rendeket panaszkodni a silány lengyel pénz okozta károkról, amiben része lehetett a lengyel pénzhez már igen is közeledő magyar pénznek is.

A bécsi béke tehát valamicskét mégis javít az ércpénz sorsán; igaz, hogy nem sokat és nem tartósan, mert a kormány elvét nem változtatja meg, az csak a régi marad lehetőleg minél nagyobb hasznot biztosítani belőle a király számára. Nem változott pedig a kormány viselkedése a magyarok irányában, mert uralkodója is csak a régi marad minden tekintetben. Rudolfot különben ebben az időben már igazán nem lehet beszámíthatónak nevezni. Bocskaytól annyira fél, hogy egy éjjel kétszer is megkérdezteti kancellárjától, hogy vajjon jól megerősített várakában békén alhatik-e, de mikor azután helyre lett állítva a béke, ahhoz már nem akarja kötni magát. Már-már az egész dynastia veszélyben forgott, mikor a család fejévé elfogadott Mátyás 1608 jún. 26-án lemondatta összes koronáiról, kivéve Csehországot s ezzel legalább egyideig a végsőkéig felizgatott kedélyeket lecsillapítja.

És e beteg kedélyű ember talán saját maga is megijedt

volna magától, ha látta volna azt a nyomort és elvadulást, melyet félszeg politikája okozott. Bármely ágát is nézzük uralkodási ténykedésének, mindenütt csak a rendszertelenséget és romlást látjuk. Nemcsak azt rontja le, amit elődeinek is középszerű kormánya megkimélt, hanem amin az már rontott, még azt is tovább folytatja, mint ahogy például megtette a pénzügygyel. Évtizedek óta sinylődő beteg az, kinek orvosa folyton rendeli a jobbnál jobb recepteket, de amelyeket hozzátartozói szépen eltesznek, de meg nem csináltatják, mert minél betegbb a test, nekiek annál több hasznuk van belőle.

A magyar
arany értéke
a bel- és kül-
forgalomban,
külső alakja,
abszolút
értéke

De valamint a beteg testben is megtarthatja a szellem, a lélek rugékonyságát, egészségét, éppen úgy az ércpénznél is a magyar pénzek örök dicsősége, a dukát is megtartja finomságát, nagy tekintélye a romlástól megóvjá. Finomsága mindvégig 23 karát és 8 gren és egy magyar márka arany ötvözetből 69 darabot vernek. Természetes, hogy az általános pénzrontás közepette értéke folytonosan emelkedik. Ha az arany finomsága állandó, az apró ezüst pénzt pedig mind kisebb finomságban verik úgy nálunk, mint külföldön, ez magával hozza azt, hogy a silányabb pénzből ugyanazért az aranyért mindig többet kell adni. Legjobban jellemezheti ezt a következő két adat. Rudolf egy 1577 ápr. 25-iki rendeletében kimondja, hogy a magyar dukát ára 108 krajcár legyen.¹ Annál se többet, se kevesebbet adni nem szabad érte. Uralkodása alatt azonban a közgazdasági helyzet tartományaiban is épp oly válságos, mint nálunk; ezzel természetesen együtt jár a zavart pénzügyi viszony is, mi azután azt eredményezte, hogy a dukát ára 1605-ben már 140 krajcárra emelkedett.²

Éppen ez áremelkedést észlelhetjük hazánkban is. Már Miksa uralkodása alatt is 150 dénár ugyan egy magyar dukát, de már Rudolf alatt állandóan efelett mozog, később pedig nagyon hirtelen és nagyon magasra felszökik ára nálunk is, mint az örökös tartományokban. És ez érthető is, mert ha

¹ Becher c. m. I. 73. I.

² Becher c. m. I. 75. I.

most valaki hitelezni akar valakinek, ha ugyan egyáltalán mer, az mind oly visszaszolgáltatási pénznemet igyekszik megállapítani, melynek értéke a hitelezés tartalma alatt nem csökken. Már pedig ily pénz abban a korban egyedül a magyar dukát. A kereslet tehát nagy volt, a kínálat ellenben aránylag nagyon kicsi, minek következménye, hogy a dukát oly árat nyert, melyet szinte ritkasági árnak lehet nevezni.

A pénzváltó 1590-ben egy aranyat 156 dénárban vált be, pontosabban „156 dénár jó pénzzel”.¹ A Károlyi Gáspár hagyatékát tárgyaló végzés azonban 1597 márc. 24. kelettel már azt mondja „attunk 120 aranyat, egyet per f. 1 d. 68”.² Az 1602. évben az ugyancsak Rudolf hatalma alá kerülő Erdélyben azt határozták, „mivel a pénz országunkban igen szűk, végeztetett, hogy ez esztendőben az arany járjon 2 forintban”.³ Azonban ez már igazán ritkasági ár, mert a rendes kereskedelemben most is 2 forint alatt mozog értéke. Állandó számot mondani nem lehet, mert ez is éppen olyan árú, mint más, tehát az ára ennek is éppen úgy változik, mint más árunak. Mit bizonyít Almásinak, a magyar kereskedők e mindenkori példányképének számadása, melyből azt látjuk, hogy 1604-ben az aranyat 1 fl. és 85 dénárban számítja.⁴ Találunk azonban egy oly adatot is, mely az Erdélyben meghatározott áránál az aranynak még nagyobbbról tudósít. Azt állítja, hogy Rudolf uralkodása elején egy teljes súlyú arany ára 2 frt. és 40 dénár.⁵ Ez adathoz azonban sok szó fér. Mindjárt legelőször ahhoz, hogy ideje Rudolf uralkodásának első fele. Mikor egy pénzváltó, kinek pedig az a célja és engedménye, hogy a beváltáson nyerjen, megelégszik 156 dénárral, akkor nem valószínű, hogy valahol ugyanebben az időben ily nagy árat adjanak. Inkább illik ez Rudolf ural-

¹ Péch c. m. I. 341. l.

² Történelmi Tár: 1889. 785. l.

³ Jakab Elek c. m. II. 409. l.

⁴ M. g. t. sz. 1902. 213. l. A következőket mondja: Tóth Pálnak adott Almási kölcsön 1604. jan. 21.-én 55 aranyat, 1 aranyat 1 frt. és 48 dénárban, mi összesen 101 frt, 75 den.-t tesz ki. Ez azonban nem lehet. Alaposabb számítás után 1 frt. és 85 den. jön ki, ami azután ama kor más adataival is jobban megegyezik.

⁵ Miller: Appendix stb. 141. l.

kodásának a vége felé, mit megerősít a nagybányai garas említése, mely csak 1600 körül, inkább után kezd hirhedt lenni annyira, hogy még az országgyűlésen is szóba kerül.

Absolut értéke a dukátnak, finomsága nem változván, szintén a régi marad K. 11 fill. 51-16.

Jóllehet tehát a magyar arany finomsága nem változott, de azért valami változáson mégis megy keresztül ebben a mozgalmas korban, mely világosan bebizonyítja Rudolfnak minden kegyeletet félredobó politikáját és ez a külső alak megváltoztatása; ama külső alaké, melyet csak nem régen még a külföldiek is utánoznak, hogy kelendőbbé tegyék pénzüket. 1600 körül változik meg a forma. Egészen pontos évszámát e változásnak nem lehet megmondani, mert már 1600 előtt is egy pár évvel verettek aranyat Rudolf képével, de utána is Szt. László alakjával, amint Schoennis, Resch, Hess, Erdy művei mutatják. Mert a nemzethez annyira hozzá volt már növe e külső alak, e királyát oly regés szeretettel vette körül, hogy a sokféle más sérelem mellett talán nem is lett volna tanácsos hajdani nagyságának még ez emléktől is oly kiméletlen gorombasággal megfosztani a nemzetet, mint ahogy megfosztották az erősen művészarát Rudolf, meg családja, környezete e szegény országot nemcsak azon alkotmányos szervezettől, melynek alapján kifejtett Nagy Lajos, Mátyás világbirodalma és ahhoz méltó szellemi világa, hanem még azon műemlékektől is, melyek legalább megvigasztalhatták volna ez idők elbúsult nemesét, hogy legalább volt valamikor hatalmas és független hazája. Ide kerülnek ekkor műremckeink a mükedvelő Habsburgok múzeumába, melynek egyik fényét képezik ma is.

Rudolf dukátjai között azonban látunk egy olyat is, melynek külseje az említettektől némileg elüt. Ennél ugyanis a köriratokat egy kis váracsként szakítja meg, mely éppen a Szűzanya ülő alakja alá esik. Körirata azonban és a másik oldala is teljesen megegyez a többi dukátokéval. Ez Rudolfnak erdélyi aranya, amint a köriratról látható 1598-ból,¹ mikor is egy évig Erdély az ő kezei között volt. A váracsk

¹ Resch: Siebenbürgische Münzen: 14 tábla.

pedig a pénzverő helyet, Kolozsvárt jelenti, mert a pénzverőhelyek közül egyedül ez viselte ezt a jelvényt. Bizonyítja e véleményt Rudolfinak egy más 1604-ből való dukátja is, melynél már nem Szt. László, hanem Rudolf szakállas álló képe látható, lábai alatt a köríratot megszakító kis váracscsal, de körülbelül a belső körlap átmérője irányában ott van a veret helyét jelző C-B, mely kétségtávol Clausenburgot akar jelenteni.

Schoenvisnernél lehet még látni egy oly dukátot, melynek alakja a szokott külsőtől nagyon is eltér. Az előlapon egy kétfejű sas van ábrázolva, koronával fején, mellén egy címerpaizs Ausztria és Burgandia címerével. Körírat: „Rudol. II. D. G. Ro. Imp. S. Aug. G. H. B. Rex.“ A hátlapon „Soli Deo Gloria. Civit. Cibi. Anno. 1605.“ Közepén kihúzott kard keresztbe fektetve, fölötté koronával és a két kardtól képezett szögletben 3 falevél egy háromszög sarkait képezve, az alsó szögletben egy egyszarvú, jobbra A-R sigla koronával, balra H.¹ Egy egész csomó eddig ismeretlen jelvény van ezen a pénzen. Amint a körírat mutatja, az arany nagyszebeni és pedig 1605-ből, mikor Rudolf másodszor birtokolja Erdélyt. Amint Schoenvisner is megemlíti, először e jeleket rosszul magyarázták. „Köleséri és Seivert volt az, akik azután legelőször kezdték a helyes magyarázatokat adni. A kard Szeben város jelvénye. A háromszög a szász nemzetségek egyesülése I. Lajos király idejéből, nem különben a szász bíróság. A H betű nem Hecht György nevét jelzi, amint azt Schmeizelius vélte, mert az 1580. okt. 5-én elbúcsuzott e földi világtól, hanem a város német nevét, Hermannstadtot. Az egyszarvú pedig a Huet család cimere.“²

¹ Socnvisner : Notitia H. R. N. 369. I. Érdy : Erdély érmei 32. I. Resch e. m. 48. I.

² Schoenvisner : Notitia stb. 369. I. „Enses inquit, coronati Civitatis Cibiniensis insigne. Triangulum vero Universitatis Nationis Saxonicae a tempore Regis Ludovici I. nec non judicatus cibiniensis. Litera H. non, ut Schmeizelius voluit, Consuliis Georgiis Hechti (Csukás) nomen denotat, quippe qui ante diem V. October MDLXXX. terrenis valedixerat ; sed sicut in aliis Herrmanstadt. Pileus cum unicornu arma sunt Domus Huetianae.“

És e megfejtés fedi is mindenben a történeti viszonyokat, mert ebben az időben Albertus Hutterus, vagy Huet, magyarul Süveg a királybíró Szebenben, II. Rudolf erős híve. A sigla megfejtése tehát, amint Resch is elfogadja idézett művében „Albertus Huet, judex Regius.“ Az értéke azonban ennek is éppen annyi, mint a más dukaté, mert az erdélyi országgyűlés, mikor a dukátok árát 2 forintra teszi, ennek értékéről külön nem intézkedik.

A tallér külső alakja, értéke a bel- és külfor- galomban, abszolút értéke.	Ezen idők másik jó pénze a tallér már nem oly szerencsés, mint az arany, ezen már e kor rontó szelleme rajtahagyta bélyegét, bármennyire kedvenc pénze is ez a kormánynak. Rudolf aty- jától a 14 lat, 1 quint. 1 denár finomságot örö- költe és ez meg is marad 1581-ig. Ekkor azonban úgy rendeli el Rudolf nálunk is, hogy csak 14 latos finom ezüst ötvényből verjék a tallért, de egy bécsi márkából továbbra is csak $9\frac{3}{4}$ darabot. Ez a finomság azután megmarad uralkodása végéig. Értékét, amint tudjuk, szintén már Miksa rendezte, azt 70 krajcár- ban állapítván meg. Azonban a forgalom és a más apróbb pénzek romlása következtében már ez is felemelkedett 73 krajcár-ra. ¹ Amint ez is mutatja, külföldön elég kedvelt pénz és mindig is inkább kedvelték ott, mint nálunk. Folyton küzdelem tárgyát képezi a nemesség és a király között, mióta pedig technikájával is baj van, csak még fokozódott ez ellenszenv. De legnagyobb oka e folytonos panaszoknak az, hogy az udvar nálunk a tallér árát nagyon felemeli, úgy, hogy a külforgalomban annyiért nem akarják elfogadni. A zsold fizetéskor 100 dénárba, egy magyar forintba számít a kormány egy tallért, de amint a rendek panaszkodnak, Alsóausztriában, Bécsben a rendek csak 90 dénár értékben akarják elfogadni. Nálunk azonban ára ezután állandóan fennmarad a 100 dénár fölött, sőt a dénárok romlásával folyton nő. Millernek egy lengyel naptárból kiírt egykorú jegyzéke szerint egy tallér ára Rudolf uralkodása első felé- ben 1 fl. és 30 den. ² Ez azonban szintén nagyon borsos ár s hitelességét még jobban megtámadja az, hogy ugyanezen
--	--

¹ Becher c. m. I. 75. l.

² Miller: Appendix stb.: 141. l.

időből maradt fent egy adat, mely szerint egy tallér meg 1 fl. és 5 den.-t teszen.¹ Ára azonban folytonos romlása mellett az aprópénzeknek folyton nő. 1602-ben egy rendeletben Erdélyben már azt találjuk, hogy „a tallér 1 fl. és 10 pénzen járjon.” Szóval állandó értékét itt sem lehet meghatározni. Ez is folyton változik, éppen úgy, mint az aranyé a kereslet és kínálat alakulata után.

De nemcsak a belső érc tartalma változik meg a tallérok-nak, hanem a külső alakja is. Változást idéz elő pedig Rudolfnak ismét csak a magyarok alkotmánya iránt érzett ellenszenv, mely mindent igyekezett megsemmisíteni, ami csak némileg is az önállóságra emlékeztetné őket. Itt például mindinkább háttérbe szorulnak az ősi magyar jelvények. De másrészt változtatásra készítette Rudolfot kényes műízlése is. Koránakegyik legkiválóbb medailleurjét, Antonio Abondiot,² kit már Miksa is meg akart keríteni, behívja Olaszországból és magas jövedelmek biztosításával udvarához állandóan szegődtetí. Tőle való első tallérjának mintája, melyen a császárt fiatalabb korban, fedetlen fővel, borostyán koszoru nélkül ábrázolja, de testén vérttel. A páncélt fedő köpenyeg a vállon klenodiummal van megerősítve. A hátlapot a sas egészen betölti úgy, hogy koronája már a köriratba nyúlik bele. Mellén a birodalmi alma látható a kereszttel és nem a címerpaizs, míg két oldalt a kard és jogar van elhelyezve. A Szűzanya képe most innen egészen kiszorul és a király képe mellé kerül a köriratba, míg vele átellenben ugyancsak a köriratba a címerpaizs.

Abondionak e művészi alkotásaihoz képest a nagybányai verde metszetei egészen gyarlónak mondhatók. Az arcképen a koronázott fő nagyon kicsiny s a vértezett test a derékon túl nyúlik. 1598-ban azonban itt is Abondio típusát kezdik használni s azontúl meglehetősen a külső alak. Sajátsága e pénznek az, hogy a hátlap köriratában a város neve „Nagy-Bania” magyarul van belevésve.

Bár nagyobbára mindenütt az ország verőhelyein egy-

¹ Történelmi Tár: 1889. 785. l. „... f. 200 d. 93. attunk ehhez 1 tallért és 2 pénzt summa fl. 202.” Ebből 1 tallér egyenlő 1 fl. és 5 den.

² Iparművészet Könyve I. 204. l.

formán verik a tallérokat, mégis Szeben város itt is, mint a dukátoknál, egészen más jeleket használ. Az első lapnál hiányzik Rudolf képe, helyét a város jelei foglalják el, éppen úgy elhelyezve, éppen azokkal a siglákkel, ahogy azt az arany-nál említettem.¹ A fél és negyed tallérokat éppen ily külsővel verik, de arányosan kisebb érc tartalommal és terjedelemmel.

Absolut értéke finomságával együtt csökken. Míg a 14 lat, 1 quint. 1 denär finom tallér érc tartalmának értéke a mai valuta szerint 11 K 51·16 fill. addig 1581-ben, mikor elrendelik a 14 latos finomságot, változik absolut értéke is: K 4. fill. 53·98.²

A magyar
forint.

A mint tehát láttuk, a tallér használata a nemzet zömét nem hatotta át soha; ott forgalmi alapnak most is megmaradt a magyar forint. Bárhol is nézzük meg az ez időkből való számadásokat, kereskedők iratait, vagy az állami iratokat is, mindenütt a tallérokkal való számítást csak nagyon-nagyon ritkán látjuk. Még az országgyűlések is mind e számítási alapot használják. Értékéről van egy pontos adatunk és pedig éppen egy ebből a korból való könyvben. Heltainak egy művecskéje ez, mely sok egyéb számítás közt a magyar forintról is megemlékezik. Címe „Magyar Arithmetica, azaz számvetésnek tudománya. Most ujonnan az Frisiusnak Magyar Arithmetikájából sok új és hasznos példákkal; kiadatott Colosváratt Christus Urunknak születése után az 1591.” A magyar forintról a következőket mondja: „Egy magyar forintban vagyon 100 magyar pénz, avagy 75 kraitzár. Fél magyar fl. vagyon 50 magyar p., avagy 38-ad fél kraitzár. Egy fertály magyar fl. vagyon 25 pénz, avagy 16²/₃ kraitzár. Egy nyolcadrés magyar fl. vagyon tizenharmadfél pénz, avagy kilencedfél krajcár. Egy tizenhatodrés forintban vagyon 6 és fertály pénz avagy 4¹/₆ kraitzár. Egy harminczkettődrész magyar forintban vagyon 3 pénz és egy negyedrés, avagy 2¹/₂ kraitzár.”³

¹ Schoenvisner : Notitia H. R. N. 372. Resch c. m. 48. l. Érdey c. m. 33.

² 1 tallér tartalmaz $25\frac{1}{9} = 25\frac{1}{9}$ gren ezüstöt

$288 : 50 \cdot 52 = 25\frac{1}{9}$ x, x = 45398.

³ Igaz, hogy hivatalosan ennyi a magyar forint értéke, de a forgalom csak 70 krajcárra értékeli, amint már előfordult.

Ugyanez megemlékezik a rhenus forintnak a magyar pénzzel való viszonyáról is, mondván, hogy „Egy renus forintban vagyon 80 magyar pénz, avagy 60 kraitzár. Fél német forintban vagyon 40 magyar δ avagy 30 kraitzár. Egy fertály német fl. vagyon 20 magyar pénz, avagy 15 kraitzár. Egy nyolcadrés német forintban vagyon 10 magyar pénz, avagy nyolcadfél kraitzár. Egy tizenhatodrés német fl. vagyon öt magyar pénz, avagy negyedfél kraitzár. Egy harminckettödörös német fl. vagyon $2\frac{1}{2}$ magyar pénz, avagy $1\frac{1}{2}$ kraitzár.“¹ Tehet Thallócynak első fejezetben említett arányát, mely szerint 4 dénár egyenlő 3 krajcárral, itt is fel lehet állítani, mert a két pénz viszonya egészen a régi marad. Ennek más oka nem lehet, mint az, hogy mindakettő már csak számítási alap és mindakettő részeiben egyformán romlott.

Találunk e könyvecske példái közt² egy sajátos viszonyt a forint, garas, dénár és fillér közt, amit első tekintetre nehezen lehet megérteni. Egy helyen azt mondja ugyanis: „Az fillyéreket kettőseivel tedd pénzzé. Az pénzeket 12 garassá, az garasokat 21. forinttá.“ Ennek értelme egy kissé homályos, minek oka az is, hogy mint maga a nyomtató, ki egy személyben fordító, kijelenti, hogy nyelve német és csak itt az országban tanult meg magyarul beszélni. „Megbocsásson penig az vétkekről, mert én magyar nem vagyok.“ Más helyen azonban már világosabban mondja: „Ha elődbe jönnek fillyérek, pénzek, avagy garasokat substrahalni és azokban anyi vagy egy sem volna, ved fel egyik forintját és resolválás útján rakj le 21 garast liniákra. Azonképpen egyik garasért rakj le 12 dénárt az ő helyére etc.“ Itt is emleget tehát a fordító dénárokat, miből azt kellene következtetni, hogy magyar forintról van szó, amelyet felosztanak 21 garasra és minden garas 12 dénár, minden dénár 2 fillér, azaz obulus. Ebből tehát az jönne ki, hogy egy magyar forint 252 dénár, holott előbb határozottan kijelentette, hogy 100 dénár. A fordító itt

¹ A kolozsvári M. Kir. Fer. J. Tud. Egy. és Múz. Egly. könyvt.-ban a Régi Magyar Könyvtár 940. száma 8°, 116. számozatlan levél.

² Heltai c. m.

alighanem összezavarta a magyar és német forintot. Mert igen, a német forint feloszlik 21 garasra,¹ de már 12 dénáros garasokat náluk nem találunk. A dénárt azután ismét helyesen 2 obulusra teszi. Tehát sem az egyik szerint, sem a másik szerint nem talál e felosztás. 1 garas lehet 12 pfennig, de ily garas a rhénes forintban 20 van és nem 21. Még ez közelíti meg legjobban azért az említett felosztást.

A garasok,
dénárok,
obulusok értéke a bel- és
külforgalomban, abszolút
értéke, külső alakja.

Ez időben már különben a garasok összetétele módjának száma szaporodik. Egy egykorú feljegyzés² Rudolf uralkodásának végén a következő garasokat említi:

Garas, mely Erdélyben veretik (dutka) 3 dénár.
Garas, mely polturának hívatik . . . 4 $\frac{1}{2}$ dénár.
Német garas, mely 2 krajcárt ér . . . 3 dénár.
Garas, melyet Nagybányán vernek . . . 5 dénár.

Ezekhez csatlakozik azután a törvénytől elrendelt 8 és 4 den-os garas. Szóval a garasok összetétele mindinkább szaporodik, ellenben finomsága rohamosan csökken. Rudolf uralkodása alatt kétszer is változik ligája. 1582-ig 1 márka ötvözet 7 lat ezüstöt tartalmaz és kivernek belőle 436 drb. dénárt. 1582-ben azonban az egy márkából kiverendő mennyiség számát 446-ra emelik fel. De még ezzel sem elégszenek meg, hanem 1598-ban 6 latosra csökkentik a finomságát és ebből is 446 darabot vernek. Van is érte baj és panasz elég. Utóbb azonban elhallgatnak a panaszok, mert a német pénz is éppen úgy megromlik, mint a magyar, különösen az éppen most mindenütt fénykorát élő pénzhamisítás miatt, úgy, hogy az annyira lebecsült lengyel pénztől már igazán nincsen messze. Egyelőre azonban mégis a magyar pénz a rosszabb. Ahogy Miller adata mutatja, most már 2 krajcár egyenlő 3 dénárral és nem 3 krajcár 4-el, mint Ferdinánd alatt.

A külseje azonban sem a garasoknak, sem a dénároknak nem változott; főbb vonásaiban teljesen a régi maradt. Az előlapon van a Szűzanya, ölében az almát tartó Jézus-

¹ Becher c. m. II. 5. l.

² Miller c. m. 141. l.

sal. A másik oldalon meg egy négy mezejű címerpaizs van ábrázolva, az elsőben a szokásos négy vonal, másikkban a kettős kereszt, harmadikban a cseh oroszlán, negyedikben a 3 koronás fő, Dalmatia címere látható. Az obulus is éppen olyan, mint a dénár és a garas, csak nincs körírata és kisebb.

Hátra van még abszolút értékének meghatározása. Még pedig, mivel ebben a korszakban kétszer is romlott, tehát mindkettőt külön kell tudnunk, hogy lássuk az értékcsökkenést világosan.

Ha egy magyar márka 7 latos ötvényből 446 darab dénárt vernek, annak abszolút értéke 4·4034 fillér.¹

Ha pedig egy magyar márka 6 latos ötvényből vernek 446 darab dénárt, annak abszolút értéke 3·7155 fillér.²

Érdekes, hogy a pénzrendszer most is mily szoros összefüggést mutat az állami élettel. A pénz folytonosan romlik, értéke csökken s vele együtt csak szűkül a gazdasági élet is. De egyúttal alkotmányos életünknek is most következnek be legnehezebb pillanatai. Eddigi szép vívmányait mind elnyeli az abszolutizmus feneketlen tengere és évtizedeken keresztül nem engedi érvényesülni. Csak a legújabb kor az, mely megtöri a tárgyalt három Habsburgtól eredő s a többtől oly híven követett caesari merevséget s a népszellemnek is betekintést engednek a politika konyhájába. De a pénzrendszernek s vele a gazdasági életnek az újjászületését is e kor hozza meg, azaz jobban mondva ez teremti meg, mert már a régi szinte egészen használhatatlan volt.

¹ 1 m. márka ezüst ára 44·20 K. 1 dénár tartalmaz $\frac{126}{446} = 0·2869$ gr. ezüstit Következésképp

$$288 : 44·20 = 0·2869 : x, \quad x = 0·044034.$$

² 1 m. márka ezüst ára 44·20 K. 1 dénár tartalmaz $\frac{108}{446} = 0·2421$ gr. ezüstit

$$288 : 44·20 = 0·2421 : x, \quad x = 0·037155.$$

TARTALOM.

	Oldal.
Előszó	3
Bevezetés: Gazdasági és politikai életünk. — Gazdasági életünk s a központi hatalom. — Gazdasági élet és a pénz. — A pénz és a nemzeti eszme. — A pénz és az állami rend. — A pénztörténet fontossága	5—7
<i>I. Fejezet: Az új pénzügyi administratio.</i>	
Ferdinánd és kormánya. — A pénzügyek rendezése. — A királyi kamara szervezése. — A pozsonyi kamara. — A hét bányaváros. — A bányászat és pénzverés az alsóausztriai kamara alá kerül	9—18
<i>II. Fejezet: Pénzverő súlymértékek.</i>	
Pénzverő súlymértékek	19 22
<i>III. Fejezet: A magyar pénzlab.</i>	
Megmarad a régi pénzlab. — I. Lajos ércpénzei és pénzverői. — Hamis pénzverés. — A kostainicai pénzverde. — A pozsonyi, kassai, körmöci pénzverde. — János király pénzei. — Külföldi pénzek beözönlése. — A magyar pénzt kitiltják Ausztriából. — Mária biztosokat küld a bánya-városokba. — 1535. évi országgyűlés: panaszok a magyar pénz kitiltásáért. — 1537. évi nyitrai részleges ülés: vásárbírók. — 1538. évi országgyűlés: hamis pénzve- rők kikutatása. — 1539. évi országgyűlés: a magyar pénz kitiltásának ügye. — Biztosok Körmöcön. — 1543. évi országgyűlés: beváltási ár felemelése. — Az ezüstpénz finomságának csökkenése. — Mária és Ferdinánd egyez- sége. — 1547—48. évi országgyűlések: panaszok a pénz- veretésért. — A magyar arany külseje, forgalmi értéke bel- és külföldön, abszolút értéke — A magyar ezüst pénznek külseje, forgalmi értéke bel- és külföldön, abso- lút értéke. — Vásárlóképeség. — A pénzverés technikája	23—62

IV. Fejezet: A német pénzláb és hatásai

I. Ferdinánd alatt.

<p>A német pénzláb fejlődése 1550-ig. — A német pénzláb elfogadása. — Az 1551. évi új birodalmi pénztitési rendtartás. — A tallérverés behozatala. — A tallérverés szervezése. — A tallérverés korlátozása. — A tallérverés beszüntetése. — A magyar pénz kitiltása Ausztriából. — A 4 és 8 dénáros garasok. — A kassai pénzverő beszüntetése. — Felirat a magyar pénz kitiltásáért. — Új birodalmi pénztitési rendtartás. — A nagyszebeni verde. — A magyar dukát külalakja, értéke a kül- és belforgalomban s a mai valuta szerint. — A magyar forint értéke a kül- és belforgalomban. — A tallér külalakja, értéke a kül- és belforgalomban s a mostani valuta szerint. — A garas, dénár, obulus külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — Vásárlóképesség</p>	<p style="margin-top: 0;">Oldal.</p> <p style="margin-top: 100px;">63—90</p>
--	--

V. Fejezet: Miksa kora.

<p>A pénzügy Ferdinánd halálakor. — Miksa egyénisége. — A körmöci pénzverde fejlődése. — A német pénzláb újabb elfogadtatása. — A silány lengyel pénz beözönlése. — Védekezések ellene. — A pisetum elvonása az esztergomi érsektől. — A dénárok finomságának csökkentése. — A dénárverés korlátozásának következménye: a lengyel pénz szaporodása. — Új terv a lengyel pénz kiszorítására. — Új verdék felállítás. — A magyar dukát külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A tallér külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A garas, dénár, obulus külalakja, értéke a kül- és belforgalomban, abszolút értéke. — A pénzverőgépek feltalálása.</p>	<p style="margin-top: 0;">91—115</p>
--	--------------------------------------

VI. Fejezet: Rudolf kora.

<p>Rudolf kormányzatának jellemzése. Első kísérlet a hengeres verőműnek Körmöcön való felállítására. — A kassai pénzverő. — A nagybányai pénzverde. — A tallérverés túlsúlyba jut s felujulnak rossz következményei. — A dénárok finomságának csökkentése. — A rendek igyekeznek a silány lengyel pénz okozta zavarokat megszüntetni. — Biztosok Körmöcbányán. — Második kísérlet a hengeres verőműnek Körmöcön való felállítására. — A nagybányai pénzverő lengyel pénzei. — Az állami rend még mindig hiányzik. — Pénzváltási jog adományozása. — Hamis pénzverés. —</p>
--

Harmadik kísérlet a hengeres verőműnek Kőrmöcön való felállítására. — Zavarok a nagybányai verdében. — Az erdélyi verdék. — A hengeres verőmű elpusztulása. — A silány lengyel pénz forgalma emelkedik. — Az ország állami, gazdasági élete válságba jut. — Bocskay felkelése. — Újabb pénzrontás. — A magyar arany értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke. — A tallér értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke. — A magyar forint. — A garasok, dénárok, obulusok értéke a bel- és külforgalomban, külső alakja, abszolút értéke	Oldal. 116—159
---	-------------------

A „Kolozsvári Értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből“

czímű sorozat eddig megjelent alábbi füzetek kaphatók
Kolozsvárott, az egyetem magyar művelődéstörténelmi
semináriumában :

1. Balogh Albin: A magyar pénz története az
Árpádok korában. 1912. 60 lap.
 2. Harkó Gyula: A pénz története Magyarorszá-
gon 1526—1608. 1912. 162 lap.
-